

משרד החינוך התרבות והספורט

מינהל החינוך הדתי

מינהל חברה ונוער

עם ישראל חי

הכוונה אמונית חינוכית וחברתית נוכח תכנית ההתנתקות

ירושלים, התשס"ה - 2005

עורך:

הרב ד"ר יוחאי רוזיק

כתיבת הפעלות:

הרב נתן צולמן

יעל הורוביץ

אורית חרמון

שרה שיבר

מינהל חברה ונוער, צוות תכנים ממ"ד

עורך הפרסומים:

ישי לוי

עריכה לשונית:

יצחק הקלמן

ליווי ומעקב:

מוטי לוי

הבאה לדפוס:

שרה תורג'מן

סדר ועיצוב:

שושנה שחר

הוצאה לאור:

**מחלקת הפרסומים, מינהל החינוך הדתי, מינהל חברה ונוער,
משרד החינוך התרבות והספורט**

תוכן העניינים

- 5 פתח דבר - הרב שמעון אדלר, ראש מינהל החינוך הדתי
- 7 בשער החוברת - הרב ד"ר יוחאי רוזיק
- 9 למנהל ולמחנך - נח שלו, מ"מ מנהל מינהל חברה ונוער

באמונה ננצח

- 13 אמונה בשעת משבר - הרב ד"ר יוחאי רוזיק
- 26 תפקידו החינוכי של בית הספר נוכח תכניות ההתנתקות - יונה גודמן
- 43 "בטח בה' ועשה טוב" - הרב אופיר כהן
- 53 נאמנות כפולה - הרב אלישע אבינר
- 64 גני הילדים בצל ההתנתקות - שרה תאומים

ריאיונות

- 73 ריאיון עם הרב אלישע וישליצקי
- 76 ריאיון עם מרים שפירא (פסיכולוגית קלינית)
- 80 ריאיון עם יונה גודמן

הפעלות

- 85 א. התמודדות עם אקטואליה בראי ימינו
- 86 מודל תהליכי להתמודדות בנושא אקטואליה
- 87 פעילות מספר 1: תרגיל המעטפות
- 88 פעילות מספר 2: השלמת היגדים

89	פעילות מספר 3: בחירת כרטיס מצב-רוח
90	פעילות מספר 4: מדרש תמונה
90	פעילות מספר 5: קירות מדברים
91	פעילות מספר 6: קולאז'
	פעילות מספר 7: הקניית ידע
94	ב. התמודדות במצבי לחץ בעתות משבר
94	הפעלה מספר 1: קו וקו
98	הפעלה מספר 2: עד כאן
100	הפעלה מספר 3: אדמה בוערת
103	ג. התמודדות בשאלות אמוניות בעתות משבר
103	הפעלה מספר 1: אמונה והשתדלות
110	הפעלה מספר 2: כיצד מתמודדים? ממשבר לצמיחה
121	מתחברים לשורשים - נוער גוש קטיף שואל... צוות החינוך הדתי עונה
127	כרזות

פתח דבר

לא נותר

ישראל נתונה בטלטלה גדולה בעקבות החלטת הממשלה לפנות את גוש קטיף מיושביו היהודים. תלמידינו ומשפחותיהם בחבל עזה וביתר חלקי הארץ מצויים בעין הסערה יחד עם מחנכיהם. התכנית המוצעת בזה למורים ולמחנכים בחינוך הממלכתי-דתי באה לסייע, ולו במעט, בהתמודדות קשה זו.

בפתח הדברים נבהיר, כי לא באנו להביע עמדה בתחום הפוליטי ולא בתחום ההלכתי. אנו רואים את תפקידנו כאנשי חינוך, ומתוך עמדה זו מבקשים אנו להקל על המחנך והמחנכת בכיתה. גם הם ראוי כי לא יקבעו הלכה לתלמידיהם ויאפשרו לכל אחד מהם לשקול את עמדתו במציאות המורכבת. יחד עם זאת נדמה, כי העת הזו הנה הזדמנות גדולה בעבורם להעמיק את הקשר ואת השיח על השאלות הגדולות של החיים בינם לתלמידיהם. ראוי כי בכל כיתה יזונו בשאלות אלו, שכן למרות הסייגים, המתחייבים מתוקף היותנו עובדי מזינה ומחויבותנו לערכי החינוך הממלכתי של המדינה, נותר מרחב גדול וענייני לדיון ולליבון היבטיה השונים של המציאות. דיון זה עשוי להביא את הנערה והנער להתבוננות בערכיה המכוננים של מדינת ישראל ולבירור יחסם אליה.

מוקד הקושי מצוי בסתירה שנוצרה בין החלטת הממשלה לבין שני ערכי יסוד אחרים: בניין הארץ, ותמיכתנו המחויבת במוסדות המדינה. על בניין הארץ ויישובה כתב הרמב"ן:

"והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה". על דעתי, זו מצות עשה היא, יצווה אותם שישבו בארץ וירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה' (במדבר לג. נג).

לגבי תמיכתנו במדינה ובמוסדותיה, וראשון להם היא הממשלה, כתב ספר החינוך: "משרשי המצוה, לפי שאי אפשר לישבו בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים לעשות מצוותו ולקיים גזרותיו, מפני שדעות בני אדם חלוקין זה מזה ולא יסכימו כולם לעולם לדעת אחת לעשות דבר מכל הדברים,

ומתוך כך יצא מביניהם הביטול והאסיפה בפעולות, ועל כן צריכין לקבל דעת אחד מהם אם טוב ואם רע, למען יצלחו ויעסקו בעסקו של עולם. פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רב ופעם ההיפך, וכל זה טוב מן המחלוקות שגורם ביטול גמור. ומאחר שהממונה לראש סיבה אל התועלת שאמרנו, הן שהוא גדול להדריכנו בדרכי הדת או גדול במלכות לשמור איש מרעהו שתקיף ממנו, ראוי הדבר וכשר שלא נקל בכבודו, וגם שלא לקללו אפילו שלא בפניו, וכל שכן בפני עדים, כדי שלא נבוא מתוך כך לחלוק עמו. לפי שההרגל הרע שאדם מרגיל עצמו בינו לבין עצמו הוא סוף מעשהו, והמחלוקת עליו כבר אמרנו ההפסד הנמצא בשבילו" (מצוה עא – ונשיא בעמך לא תאור).

לאורך 57 שנות המדינה היו השניים הללו (הממשלה ויישוב הארץ) משלימים זה את זה ומעצימים האחד את חברו, שהרי הגדול מבין כל בוני הארץ ומיישביה הייתה ממשלת ישראל; אולם עתה פועלת ממשלתנו לניתוק ישראל מאדמתם ולהרס יישוביה. זהו קונפליקט קשה ומעיק דווקא על רקע ההזדהות האזרחית והאידיאולוגית עם מדינתנו.

למרות קושי זה מבקשים אנו לא לוותר על אחד משני ערכים אלו. לא נוותר על הרצון ליישב את הארץ ולבנותה, ולא נוותר על קבלתנו את הממשלה המחייבת אותנו. איננו יכולים לוותר על אחד מהם ואיננו רוצים לוותר עליהם, לכן אנו ותלמידיו נקרעים בין שניהם, ואחרי הכול – לא נוותר. הדרך להקל את המתח הקיומי הזה איננה בווייתור על האחד מפני חברו, אלא בשמירת שניהם. עלינו ללמוד לחיות בקונפליקט. עלינו להרחיב את היכולת שלנו ושל תלמידיו לסבול מצב מתסכל זה. פיתוח יכולת ההכלה הוא מעשה ראוי הן לשעה זו והן לדורות. הסובלנות תצמיח אדם איתן יותר, זה שכוחו לשאת קשיים, ויחד עם זאת לדבוק בדרכו ולהתמיד בה.

יש בערכה זו מספר מאמרים המאירים את ההתמודדות החינוכית מפניה השונות, ויש בה הצעות לדרכי פעולה בכיתה. תקוותי כי השכלנו בעז"ה לתרום ולו במעט למאמץ הגדול לו נתבעים מחנכינו בעת הזו.

תודה לרב ד"ר יוחאי רודיק, מפק"ר מחשבת ישראל, על עמלו הנמרץ, ועל שהגיע, למרות כל המכשולים, לידי גמר מלאכה. תודה למר נח שלו על התרומה של מינהל חברה ונוער, ובפרט לצוות התכנים של החינוך הממלכתי-דתי בהנהגתו של יעל הורביץ; ואחרונים חביבים הגופים הפועלים במרחב החמ"ד מתוך יוזמתם ותחושת האחריות שלהם כלפיה והם "יסודות" ומה"ת – לכולם תודה וברכה.

בתפילה שהמלך יעננו ביום קראנו!

הרב שמעון אדלר
ראש מינהל החינוך הדתי

בשער החוברת

אחת הבעיות הניצבות בפני ציבור המחנכים היא היכולת "להתחבר" אל עולם התלמידים ולהיות שותפים לבעיות המטרידות אותם. שורש הבעיה נעוץ, מחד גיסא, בזכותם הבסיסית של התלמידים לשמור על עולמם הפנימי ולא לחשוף אותו לפני זרים, ומאידיך גיסא, היעדר "גורמים מזמנים" שיאפשרו דיון פתוח ואמיתי בסוגיות אלו. לצערנו, האירועים הקשים העוברים עלינו אכן מהווים קרקע פורייה להיווצרות דיונים, התמודדות והקניית ידע בתחומים מורכבים. אחת הסוגיות הקשות והמורכבות, עבור צעירים ומבוגרים כאחד בימים אלו, היא סוגיית עקירת תושבי גוש קטיף והשמרון מיישוביהם. אירוע זה – "ההתנתקות" – טומן בחובו שאלות יסוד, כגון: אמונה בשעת משבר, יחסנו למדינת ישראל, תפילה שלכאורה אינה משיגה את התוצאה הרצויה מבחינתנו, היחס הנדרש בין ביטחון בקב"ה לבין עשייה אנושית, וסוגיות רבות נוספות.

בחוברת זו נעשה ניסיון להתוות כיווני חשיבה ועשייה בתחומים האמוניים החינוכיים והמעשיים העומדים על הפרק. מגמתה העיקרית לאפשר העלאת נושאים הנגזרים מ"ההתנתקות" ויצירת תשתית אידאולוגית ואמונית איתנה כבסיס לעיצוב אישיות תלמידינו. המאמרים העיוניים בחוברת עוסקים בשלושה נושאים עיקריים:

(א) "אמונה בשעת משבר" – מאמר זה מתמודד עם לגיטימיות המאמין לברר ולשאול שאלות, מנסה להקנות דרכי התמודדות אמונית עם מצבים בעייתיים, ומשרטט יסודות לתהליך של צמיחה דווקא מתוך המצב הקשה.

(ב) "בטח בה' ועשה טוב" – מאמר זה עוסק בשאלת היחס בין ביטחון מוחלט בקב"ה, לבין הצורך לפעולה במישור האנושי. כותב המאמר, שרגלי חלק מילדיו נקטעו בפיגוע בכפר דרום, חווה על בשרו התמודדות מורכבת זו.

(ג) "נאמנות כפולה" – מאמר זה עוסק בנאמנותנו למדינת ישראל דווקא מתוך נאמנותנו לתורת ישראל, ובד בבד הכרח להכיל בתוכנו נאמנות כפולה – לתורת ישראל ולמדינתנו – חרף קשיי ההתמודדות.

בצד המאמרים צירפנו שלושה ריאיונות עם אנשי חינוך מנוסים המתווים דרכים להתמודד עם השאלות המטרידות את תלמידינו. כמו כן צירפנו דרכי הפעלה העוסקים בהיבט המעשי, שעיקרו דרכים מגוונות להתמודדות עם אירועים שונים בחיי בית הספר בתקופה זו:

(א) "מתחברים לתלמידינו" – מאמר זה מתבסס על חשיפת רגשות והגיגים של תלמידינו במסגרת סמינריונים, אירועים בבית הספר ובאתרים שונים באינטרנט. כד בבד נמצאות במאמר הצעות מעשיות ונקודות מוצא השקפתיות להתמודדות חינוכית עם השאלות וההתלבטויות.

(ב) "התמודדות עם אקטואליה ומצבי לחץ" – הפעלה זו, שנכתבה ע"י צוות מינהל חברה ונוער, מציעה שורת הפעלות ודרכים מגוונות לאוורור רגשות באמצעות מדרשי תמונה, כרטיסי משימות והשלמות היגדים. כמו כן מוצעת הפעלה לסרט "אדמה בוערת".

(ג) "מתחברים לשורשים" – נוער גוש קטיף שואל... צוות החינוך הדתי עונה.

(ד) כרזות – עבודות תלמידות מכללת "אמונה" בירושלים.

תמונת "השרשרת האנושית" המעטרת את החוברת צולמה על ידי משה ברודי ממעלה לבונה, וצילום ישיבת ימית שבשער החוברת ניתנה לנו באדיבות מ"א חוף עזה ומוטי סנדר. תודה מיוחדת לאשר מבצרי מכפר זרום על עזרתו הרבה.

הרציונאל המרכזי שעמד בבסיס עיצוב חוברת זו היה מתן אפשרות לדיון ערכי משותף הן בצוות החינוכי עצמו והן בין המורים לתלמידיהם בשאלות החינוכיות העיקריות, העומדות על הפרק בתקופה רגישה ומורכבת זו. תקוותנו כי בע"ה נצליח לחנך את תלמידינו להכיל את הנאמנות לתורה ולמדינה חרף הקשיים.

נסיים במובאה של הרב משה צבי נריה זצ"ל מתקופת המאבק על פינוי ימית. לחן ומשמעותן של שורות אלו לא נס גם בימים אלו:

"ימית היתה גם בית ספר, קורס גבוה באהבת ארץ ישראל. נותר ממנה משקע חינוכי אקטיבי שפועם בהרבה לבבות... המושג גלות אינו קשור דווקא לחוץ לארץ. כל עקירת אדם או מוסד ממקומו בהכרח גלות הוא. על כן השתמשו חז"ל במילה "גולה" גם להכרח ללמוד תורה שלא במקום מגוריו של אדם ואמרו 'הווי גולה למקום תורה'..."

נתפלל שהקב"ה יחדש כוחותינו להמשיך בשליחות, שהטיל עלינו למען עם ישראל, למען ארץ ישראל, ו'חיי עולם נטע בתוכנו'. בכוח נטיעה פנימית זו נמשיך ונתגבר, ונזכה לראות בבנין ובגאולה: 'עוד אבנך ונבנית'" (מתוך "חבלי ימית – הרב נריה זצ"ל בין נטיעה לעקירה", בעריכת צילה בר-אלי, תשס"ה).

יהי רצון ותהי חוברת זו להעשרה בלבד ונזכה כולנו לאהבה אמיתית של העם והארץ.

למנהל, למחנך, למורה ולצוות החינוכי

בימים אלה של משבר, המאיים על אחדותה של החברה הישראלית, עולה הצורך לחזק ולהעמיק את הדרך להתמודדות עם אתגרי ההווה. בתקופה של זעות שונות, ויכוחים ומחלוקות, תפקידה של מערכת החינוך לסייע בניהול שיח ציבורי מתוך כבוד הדדי וסובלנות.

מה אומרים למתחנכים בשעה זו?

בימים אלה, יותר מבכל עת, אנו מחויבים להביע רגשי אהווה ולגלות לכיזות וערבות הדדית בקרב העם. חוסנה של החברה ייבחן ביכולתה לסלול נתיבי הידברות, לפעול לחיזוק הערבות ההדדית ולהביע אמפתיה לכל חלקי הציבור.

מתפקידנו כאנשי חינוך לחזק את תלמידינו מבחינה רגשית, חברתית ולאומית תוך שמירה על שגרת היום-יום בבית הספר, לעודד את בני הנוער לקחת חלק באתגרי עשייה, ולהציב אתגרים ציוניים-לאומיים גם בעתיד. דווקא בימים אלה, כאשר הכרעות גורליות עומדות בפתח, חשוב לחזק את האמון של התלמידים בערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

בשל חשיבות הנושא חברו להכנת תכנית זו מינהל חברה ונוער ומינהל החינוך הדתי.

התכנית שלפניכם כוללת:

(א) מודל תהליכי להתמודדות עם נושא האקטואליה

(ב) התמודדות עם מצבי לחץ

(ג) התמודדות עם שאלות אמוניות בעתות משבר

אני מקווה שתכנית זו תסייע בידיכם בעבודתכם החינוכית.

נח שלו

מ"מ מנהל מינהל חברה ונוער

באמונה ונצח

אמונה בשעת משבר / הרב ד"ר יוחאי רודיק*

"לא עוד צופה מבחוץ, אני בתווך. והחלום והתקווה? איה היא התקווה הגדולה של ימי ילדותי? הייתה לי תמימות ילדותית שאין לה המשך מציאותי, היה ציור ילדות רב צבעים. כל תקוותי נרקמה ושזורה בו, ועתה אני מביטה בעיניים אחרות, כל כך אחרות, יותר מפוכחות יותר פסימיות. איך אעמוד בכוחותיי במאורעות היום ומחר?" (ח' פורת, נקודה, גיליון מס' 128). משכטים אלו, שנכתבו בשעתם על ידי בחורה צעירה אל הרב חנן פורת משקפים את אחד ממבחניה הגדולים של האמונה נוכח מציאות עכשווית, שלכאורה אינה מתאימה לחזון המשיחי ולעקרונות האמונה. פעמים רבות במהלך חיינו אנו ניצבים בפני שאלות ואירועים קשים: רצח ילדים בפיגועי טרור, משבר אישי בקיום מצוות, "צדיק ורע לו", עיכובים בהגשמת הגאולה, ושאלות אמוניות אחרות. העיסוק והחיפוש אחר משמעות האירועים ומקומם במכלול האמונה היהודית דורש מאתנו לדון בשתי שאלות ייחודיות:

(א) האם מותר לנו **כאנשים מאמינים** לשאול שאלות קשות, להתלבט ולברר לעומק את הסתירה, לכאורה, בין אמונתנו לבין המציאות העכשווית; או שחובתנו, דווקא כאנשים מאמינים, לקבל את המציאות כהווייתה, באמונה תמימה שאינה דורשת ואינה חוקרת, ומזהה כל שאלה או משבר ככפירה בהשגחת ה' וצדקת מעשיו?

(ב) האם קיימים בכלל, בעולם האמונה וההגות היהודית לדורותיה, ניסיונות להתמודד עם משבר ולהציב תשובות אפשריות נוכח הסתירה, לכאורה, בין האמונה והמציאות העכשווית?

להלן נציג מקורות מגוונים המתמודדים עם שאלות אלו. כל אחד מהמקורות ילווה בשאלות לעיון ודין עם התלמידים. אנו ממליצים להעמיק את הדיון ולהתאימו להווייה החינוכית ולאתוס החינוכי של בית הספר. לימוד המקורות יתבסס על פתיחות אישית, ויעודד תלמידים להציג לבטים ושאלות עקרוניות

* הכותב משמש כמפמ"ר מחשבת ישראל בחינוך הדתי.

העוסקות בנושאים המדוברים. מומלץ לנצל את המקורות כבסיס לדיון רחב ועקרוני במפגש בין האמונה והמציאות העכשווית בעתות משבר.

עיון א - האם מותר למאמין לשאול שאלות?

נפתח את דיוננו במפגש היסטורי בין יעקב אבינו לבין עשו אחיו המבקש להורגו. יסודות המפגש והמקורות המלווים אותו מהווים פתיחה לשאלה העקרונית, אם מותר לנו בכלל, כאנשים מאמינים, להרגיש תחושה של פחד, משבר וערעור אמונתנו. בעיתוי הנוכחי, בשעה שלא ידוע, אם אכן יוגשם תהליך ההתנתקות, קיימת חשיבות רבה להכנת התלמידים לקראת האפשרות שתהליך ההתנתקות אכן יצא לפועל. במקרה כזה עתידות לעלות שאלות עקרוניות, כגון: "מדוע התפללנו והשתתפנו בהפגנות, אם בסופו של דבר חרף מאמצינו הוגשם תהליך ההתנתקות?" בשלב זה יקדיש המורה מקום לשאלת היסוד: האם מותר לנו בכלל לשאול שאלות? האם מותר לנו בשעת משבר להתמודד עם תופעות הנראות, לכאורה, סותרות את אמונתנו ולהקשות, מתוך התבוננות במציאות, על דרכי הנהגת העולם על ידי בורא עולם?

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל-עשו אחיו ארצה שיעיר שדה אדום: ויצו אתם לאמר כה תאמרו לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם-לבן גרתי ואחר עד-עתה: ויהי-לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא-חן בעיניך: וישבו המלאכים אל-יעקב לאמר באנו אל-אחך אל-עשו וגם הלך לקראתך וארבע-מאות איש עמו: וירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את-העם אשר-אתו ואת-הצאן ואת-הבקר והגמלים לשני מחנות: ויאמר אם-יבוא עשו אל-המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: קטנתי מכל החסדים ומכל-האמת אשר עשית את-עבדך כי במקלי עברתי את-הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי-ירא אנכי אתו פן-יבוא והכני אם על-בנים: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את-זרעך כחול הים אשר לא-יספר מרב.

(בראשית לב, ד-יב)

שאלות לעיון ודין

- (א) האם פחד יעקב סותר את אמונתו בקדוש ברוך הוא? נמק את תשובתך.
- (ב) במהלך החיים אנו ניצבים בפני הזדמנויות שונות הדורשות העמקה אמונית ומעוררות שאלות. הדגם מצבים אלו ונסה לענות, אם שאלות אמוניות סותרות את אמונתנו בכורא עולם.
- יעקב אבינו ניצב מול עשו אחיו, המבקש להורגו, והתורה מציינת מכורשות את פחד יעקב. האם פחד זה לגיטימי? האם לא נדרש מהמאמין לבטוח בה' באופן חד משמעי ולא לפחד כלל? יתרה מכך, בכל ליל שבת אנו אומרים ב"מזמור לדוד" את הפסוק "גם אם אלך בגיא צלמוות **לא אירא רע כי אתה עמדי**, שבטך ומשענתך המה ינחמוני" (תהלים כג, ד). דהיינו: אדם הבטוח בה' אסור לו לכאורה לפחד, והוא מצהיר על אמונתו המתגברת על הפחד. אם כן כיצד יעקב אבינו מפחד? האברבנאל מתמודד עם שאלה זו ולתשובתו יש משמעות גם לשאלת היסוד שהעלינו בעניין לגיטימיות שאלות המאמין בעת משבר.

ויירא יעקב מאד ויצר לו וגו' עד ויצו את הראשון כי יפגשך וגו'. פחד יעקב ויראתו מעשו לא היה מחולשת אמונתו ובטחונו ביעודיו, כי באמת לבו בטוח בה', אבל היה פחדו כדרך הגבור האמתי, שבהכנסו למלחמה יפחד מהמות וירגיש בסכנה, אבל מפני-המעלה יבזה החיים ויבחר המות היפה, וכמו שזכר הפלוסוף בספר המדות. ומי שיכנס למלחמה לחשבו שלא ימות, לא יקרא נדיב, כי לא עשה זה לטוב בחירתו, אלא מפני היותו מבזה את הממון, ולכן ראוי לגבור שיתעצב מן המות ועכ"ז יבחר בה מצד המעלה, ולנדיב שיאהב הממון, אבל יתנהג מצד המעלה, וכן היה ענין יעקב כי אם היה בלתי ירא ולא מפחד מעשו שיהרגהו ויהרוג את נשיו ובניו הנה בלכתו אליו לא היה מורה על בטחונו בשם ית' וביעודיו, כי יהיה הולך אליו לחשבו שיתנהג עמו כאח. אבל עתה ששער בשנאתו אותו וידע זה בבירור, עד שהכח החיוני אשר ליעקב התפעל מזה, כי ראה ופחד, ועכ"ז שכלו המנהיג את הכח המתעורר אשר לו כמו שראוי לבעל המעלה גער בו על פחדו והתאמץ והלך לקראת אחיו זה באמת הראוי להקרא מאמין בנבואתו ובטוח ביעוד אלוהיו.

(פירוש אברבנאל, בראשית לב, ח)

שאלות לעיון ודין

- (א) כיצד מתרץ אברבנאל את פחד יעקב? האם פחדו מעיד על חוסר אמונה?

(ב) כיצד מגדיר האברבנאל את האדם המאמין?

(ג) לאור דברי האברבנאל, האם מותר לאדם מאמין לשאול שאלות בשעת משבר?

המסר המרכזי העולה מדברי האברבנאל מתייחס להגדרת היחס בין אמונה בקב"ה לבין לגיטימיות הפחד. האברבנאל מדגיש כי פחדו של יעקב היה פחד **טבעי** "כדרך הגבור האמיתי". כל אדם מפחד לפני מלחמה. המבחן העיקרי של האמונה הוא ביכולתו של האדם **להתגבר** על הפחד ולהמשיך להאמין חרף הפחד.

בעקבות דיון זה ידגיש המורה, כי שאלת שאלות בשעת משבר וניסיון להבין את דרכי ה' והנהגת המציאות, הסותרות לכאורה את תפילותינו או את אמונתנו "שיהיה טוב", אינן מנוגדות לאמונה. הקושי המתעורר אצל המאמין, נוכח עוולה או מציאות הסותרת את אמונתו, הוא תופעה טבעית ולגיטימית **בשלב ראשון. המבחן האמיתי של האדם המאמין מתבטא ביכולתו להמשיך להאמין חרף הקושי המתעורר.** ניסיונותיו של המאמין להבין את דרכי ה', מתוך עיון במקורות חז"ל, אינם מבטאים חוסר אמונה. אנו יכולים לברר ולהעמיק ביסודות האמונה, אולם בסופו של דבר ובעצם בתחילתו של תהליך הלימוד עלינו להיות חמושים באמונה חזקה בכורא. על בסיס אמונה זו ודווקא מתוך אמונה זו ברצונו לנסות ולהבין את המשמעות של הניסיון או המשבר. דוגמה נוספת לעיקרון זה אנו יכולים לראות בתגובותיהם של אברהם אבינו ואיוב כלפי הקב"ה והשגחתו על העולם. הרב אליעזר ברקוביץ כותב בהקשר זה:

האמונה מבקשת למצער לקבל רמז באשר לטיבה של ההתערבות האלוהית. גם אם לא להבינה לחלוטין. הטחת דברים כלפי שמים מכוח האמונה עצמה בולטת כציון דרך משחר ימיה של היהדות בהיסטוריה. אברהם נאבק עם אלוהים על גורל סדום ועמורה. אנו רואים כיצד אדם שבאדיקותו מחשיב את עצמו ל"עפר ואפר" ותו לא. אזור עוז למרות זאת לקראת תיגר על אלוהים במילים "השופט כל הארץ לא יעשה משפט"? אין כאן סתירה כלל. איש האמונה מציב לפני אלוהים סימן שאלה בגלל אמונתו. דווקא אמונתו של אברהם באלוהים היא שאינה יכולה לסבול אי-צדק מצדו.

זו גם מהות הדילמה של איוב. תלונתו העקשנית אינה נובעת מהצרה האישית שלו כי אם מלהט אמונתו. אמונתו של איוב אינה נחלשת בקרבנו. אדרבה, כוח האמונה הוא שמעניק משנה תוקף להאשמה. מה שקרה לאיוב אינו צודק; זהו עוול נורא משום שהוא נשפט לאור אידיאל הצדק שגיבש לעצמו איוב מכוח אמונתו באלוהים. סירובו של איוב לקבל את טיעוני רעיו המסנגרים

על ההשגחה העליונה אינו עניין של צדקנות עיקשת וגם אין הוא נובע מתחושה מוגזמת של חשיבות עצמית. מה שרעי איוב מנסים לעשות הוא ללמד זכות על עוול כאילו היה צדק. בלי שיהיו מודעים לכך, בעשותם זאת הם מגמדים את תפיסת האלוהים של איוב. בגלל אמונתו אין איוב יכול לקבל דברי הסגוריה על אלוהים, שמשתמע מהם עלבון לכבודו של האל שהוא מאמין בו.

(הרב אליעזר ברקוביץ, מאמרים על יסודות היהדות, עמ' 86)

שאלות לעיון ודיון

- (א) מדוע אין סתירה בין האמונה לבין הצבת שאלות אמוניות העוסקות בהנהגת ה'?
- (ב) אילו שאלות אמוניות עלולות להתעורר במקרה שתהליך ההתנתקות יצא אל הפועל?

עיון 2 - דרכי התמודדות עם משבר

במהלך חיי אדם נדרשת אמונתו להתמודד עם קשיים רבים. הנחת היסוד, שכל אחד מאתנו צריך להפנים, היא שהקב"ה לא מעמיד אדם בניסיון שהאדם לא יוכל לעמוד בו. מודעות האדם לכוחות הנפש האדירים הטמונים באישיותו, ומודעות עם ישראל לעובדה כי "עם הנצח לא נבהל מדרך ארוכה" מאפשרים יכולת התמודדות ועמידה בקשיים האישיים והלאומיים. להלן נעיון במספר מקורות שיסייעו לנו ולתלמידינו לבחון את הקושי והמשבר, לא כאמצעי להכשילנו, אלא אדרבה כאתגר שיש ביכולתנו להתגבר עליו. נפתח את דיוננו במדרש בראשית רבה העוסק בניסיונו הגדול של אברהם אבינו בפרשת העקדה.

"ה' צדיק יבחן ורשע ואוהב חמס שנאה נפשו." אמר רבי יונתן. היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים, שאינו מקיש עליהם אחת עד שהיא פוקעת. ומה הוא בודק? קנקנים יפים שאפילו הוא מקיש עליו כמה פעמים. אינו נשבר. כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיקים. אמר ר' יוסי, הפשטני הזה בשעה שהוא יודע שהפשטן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת. וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת. ובשעה שהוא יודע שפשטנו רעה, אינו מספיק להקיש עליה עד שהיא פוקעת. כך אין הקדוש ברוך הוא מנסה אלא את הצדיקים, שנאמר "ה' צדיק יבחן". רבי אליעזר אמר: לבעל הבית שהיו לו ב' פרות. אחת כחה יפה ואחת כחה רע. על מי הוא נותן העול לא על אותה שכחה יפה? כך אין הקב"ה מנסה אלא את הצדיק, שנאמר "ה' צדיק יבחן".

(בראשית רבה לד, ב)

שאלות לעיון ודיון

- (א) מהו המסר החינוכי והמעשי שמלמד אותנו המדרש בעניין המשבר והניסיון?
 (ב) במדרש מופיעות שלוש דוגמאות: פשתן, כלים רעועים ופרות. מהו ההבדל בין הדוגמאות ומהי משמעות כל דוגמה לעניין הניסיון והמשבר?

המדרש פותח בפני הלומד שלוש אפשרויות להבין את תכלית המשבר ולשאוב מהבנה זו יכולת התמודדות. האפשרות הראשונה מתבטאת ביוצר המקיש על קנקן יפה ולא רעוע. משמעות דוגמה זו לומר לנו כי **בורא עולם אינו מעמיד בניסיון יחיד או ציבור שאין בהם את יכולת העמידה**. ציבור "רעוע" לא יועמד בניסיון שידרוש ממנו התמודדות למעלה מן הכוחות המצויים בו. היבט זה חשוב מאוד לעניין ההתמודדות עם משבר, מכיוון שיש בו מסר ליחיד ולציבור הנמצאים במשבר: "דעו - יש לכם כח עמידה כי הקב"ה (היוצר) אינו בודק קנקנים רעועים". בשעה שאדם מודע להנחת יסוד זו, המעוגנת במקורות שונים בחז"ל, הוא שואב עיזוד ומתחזקת יכולת עמידתו. תהליך ההתנתקות הן כשלעצמו והן תוצאותיו אינם למעלה מכוחה של האומה. קיים קושי להתמודד, לא פשוט להתגבר, אולם אם נדע כי קיימים בנו הכוחות - נצליח.

הדוגמה השנייה מדגימה פשתני העוסק בכתישת פשתנו: "כל שהוא כותשה היא משתבחת, וכל שהוא מקיש עליה היא משתמנת". ניתן לומר, כי הרעיון העומד בבסיס דוגמה זו, מלמד אותנו כי בציבור בעל פוטנציאל התמודדות, או יחיד "יפה", הניסיונות והמשבר לא רק שאינם הורסים, אלא דווקא משביחים את המתמודד ובעל הניסיון. **המשבר מוציא כוחות נפש אל הפועל, והתמודדות הופכת כוחות אלו לאיכותיים יותר**. ההבדל בין ההיבט הראשון (קנקנים) לבין ההיבט השני (פשתן) הוא לא רק בהשבת כוחות מול מודעות לכוחות, אלא גם בהפגנת יכולת התמודדות זו כלפי הסביבה (בדוגמה של הקנקנים).

הדוגמה השלישית המובאת במדרש מתייחסת לעול הניתן על פרה. המשמעות שניתן להפיק מדבריו היא, שהקב"ה נותן את עול השליחות ("על מי הוא נותן את העול") דווקא על אותו אדם ואותו ציבור **שיש לו את הכח לשאת את העול** ולעמוד בשליחות המוטלת עליו באמצעות הניסיון.

בספרו "האדם מחפש משמעות" כותב ויקטור פרנקל: "מי שיש לו איזה למה שלמענו יחיה, יוכל לשאת כמעט כל איך" (עמ' 10). המשמעות העמוקה שטמונה בדבריו היא, כי אדם המציב לעצמו אידאל למענו הוא מוכן לעמול ולוותר על עניינים ואידאליים חשובים פחות, יצליח להתגבר על משבר; מאחר שהוא יודע כי קיימת משמעות למאבקו ויש לו מטרה. רצונו של אדם לקיים את מצוות ה' במישורים

שונים של חייו האישיים והלאומיים, נוטע בו כוחות ויכולת התמודדות. לצורך התחברות אל האיזאל הגדול צריך אדם לברר לעצמו **באופן אמיתי** את מהות האיזאל, את ערכו, את היחס הפרטי שאדם מוכן להעניק ולוותר למען איזאל זה. תהליך זה יוביל את האדם להפנמה והזדהות עם האיזאל שלמענו הוא מוכן לעמול. בד בבד קיימת סכנה כי איזאל מסוים, במיוחד אם הוא פרי מחשבה אנושית, עלול להביא את האדם לשכחת הקב"ה. לשם כך מביא לפעמים הקב"ה משבר, או מעמיד אדם בניסיון, כדי לחדד אצלו את קיום הבורא והצורך לפנות אליו דווקא בשעת קושי:

"והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו'". וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך. כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים. ואם לאו. היו נופלין. כיוצא בדבר אתה אומר: "עשה לך שרף ושים אתו על נס. והיה כל הנשוך וראה אתו וחי" - וכי נחש ממית. או נחש מחיה. אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים. היו מתרפאים. ואם לאו. היו נמוקים.

(ראש השנה ג. ח)

שאלות לעיון ודין

- (א) כלפי איזה סיכון בחיי היומיום שלנו מתריע התלמוד במילים "וכי נחש ממית או נחש מחיה"?
- (ב) מהי תכלית המשבר לפי הקטע שקראת? מהי הדרך להתגבר עליו?
- (ג) באיזו מידה, על פי ניסיוןך, אכן אנו פונים אל הקב"ה בתפילה במהלך הפגנות, משברים ומצבים קשים?

אחת הסיבות הגורמות למשבר אמוני, בזמן קושי פרטי או לאומי, היא חוסר יכולת לראות את המכלול ולהתמקד במצב העכשווי. האמונה בהשגחה פרטית מחייבת לראות הכוונה אלוקית המשפיעה על מאורעות המציאות. לפיכך ישנם מאורעות מסוימים שהם חלק מתהליך ארוך, ורק התבוננות במהלך כולו מעניקה הבנה לראות את האירוע הפרטי לא כאירוע מנותק, אלא ענף בעל משמעות מתהליך כללי. מומלץ להשתמש כהמחשה לתובנה זו במשל "חוליה בשרשרת".

קיימות שתי אפשרויות להתבונן בשרשרת שעשויה טבעות. אפשרות אחת היא לראות את החוליות

כחוליות נפרדות שאין ביניהן קשר. אפשרות שנייה היא לראות את הטבעות אחוזות וקשורות אחת לשנייה. במציאות של חוליות נפרדות אין קשר מהותי בין הטבעות, וממילא אין קשר מהותי בין האירועים המגולמים בטבעות אלו. אם נכתוב על טבעת אחת שואה, ועל השנייה מדינה, ועל שלישית טרור, ועל רביעית משיח – לא נמצא קשר בין האירועים, וכל אחד נמדד לעצמו כאירוע חיובי או שלילי.

שואה

מדינה

טרור

משיח

במציאות של טבעות שאחוזות אחת בחברתה אין מדובר באירועים נפרדים, אלא באירועים שיש ביניהם רצף ומשמעות המתבררים רק בראיית המכלול. במקרה זה קיים קשר מסוים בין השואה להקמת מדינת ישראל, וקיים קשר בין פיגועי הטרור ובואו של משיח בן דוד. תפקידנו כמתבוננים בתהליך, **להעניק לו משמעות**. יש להזגיש, כי אין בכוננתנו לחבר חלילה בין השואה לבין הקמת המדינה, או לתלות מותם של מיליוני אנשים בצורך להקים מדינה, אבל במבט היסטורי כולל בוודאי שיש לפנינו **תהליך** מובנה.

שואה

מדינה

טרור

משיח

במקומות רבים העניקו חז"ל משמעות למכלול בתיאור התהליכים. נדגים להלן שני מקורות בנושא זה. המשותף לשני המקורות הוא הצורך לא להסתכל בהיבט הנקודתי-עכשווי בלבד, אלא להבין שיש לפנינו מהלך מכוון ומתוכנן. נעניין תחילה בתלמוד במסכת נידה, ואחר כך בסידורו של הראי"ה קוק, "עולת ראי"ה".

דרש רב יוסף, מאי דכתיב "אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני". במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שיצאו לסחורה. ישב לו קוץ לאחד מהן. התחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חברו בים, התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר: "ישוב אפך ותנחמני", והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב "עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם", אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו.

(נידה, דף לא)

שאלות לעיון ודין

(א) מהו הקשר בין הפסוק "אודך ה' כי אנפת בי (=כעסת עלי) ישוב אפך ותנחמני" לבין המעשה המתואר?

(ב) מהי המסקנה לעניין הסתכלותנו על מצבי קושי בחיים?

עתה נעיין בדברי הרב זצ"ל, אך קודם סיפור קצר. ביום בהיר, בתקופת העלייה השנייה, נכנסה מנייה שוחט אל חדר האוכל באחד הקיבוצים. מנייה שוחט הייתה אחת מזמויות החלוצים הבולטות בתקופת העליות לארץ ישראל. "אנחנו הזבל של הזור הבא" קראה כלפי החלוצים האחרים. כדי להבין את משמעות אמירתה בהקשר לדיונונו נעיין בדברי הרב קוק בפירושו לסיפור תפילה:

"לולא האמנתי לראות בטוב ד' בארץ חיים. קוה אל ד' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ד' ". הבטחון בישועת ד' הכללית שיעשה לעולמו, ורק היא, היא הממתקת את כל החיים כולם. ואין השמחה נפרעת כלל ממה שאין היחיד בטוח בעצמו על דבר גורלו ביחש לאושר הגדול ההוא. מלא חפץ לב הוא בידעו שהטובה עתידה לבוא. שהעולם הוא מתוקן לאושר, שהמציאות כדאית היא להברא. "לולא האמנתי לראות בטוב ד' בארץ חיים". "למה נקוד על לולא? אמר דוד לפני הקב"ה. מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא... אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו. שמא יגרום החטא" (ברכות ד, ע"א).

(הרב אברהם יצחק קוק, עולת ראי"ה. חלק א. עמ' שלב)

הראי"ה קוק מדגיש בדבריו, כי הביטחון בישועת ה' נובע מהעובדה שבסופו של דבר "הטובה עתידה לבוא, העולם הוא מתוקן לאושר". דהיינו: האדם אינו מסתכל רק על המצב העכשווי, אלא מבין שמציאותו הפרטית ותקופתו הם **שלב** במהלך הכולל. הציפייה לעתיד וההבנה שאנו נמצאים בתהליך לקראת הגשמת המהלך כולו מעניקים כוח ותקווה גם למצב ההווה. מנייה שוחט, בדוגמה שהבאנו, מדגישה באוזני חבריה כי גם אם מצבם הנוכחי אינו שפיר, הרי הם משמשים כמקור התפתחות לשלב העתידי. העתיד צומח על בסיס ההווה, וההווה יונק את כוחותיו מהעתיד. לפיכך במישור הלאומי, "עם הנצח אינו פוחד מדרך ארוכה", גם אם קשה היא; כי הדרך הארוכה היא שלב בדרך אל הנצח והעתיד, ועם ישראל הוא עם הנצח. יכולתנו להתבונן במכלול נותנת לנו כוחות **להתמודד עם ההווה**, שכן אנו יודעים כי מצב ההווה הוא מצב חולף וחלק ממהלך מכוון בעל משמעות. התובנה שלא מדובר במקריות חולפת, אלא בתהליך משמעותי, יוצרת מוטיבציה ומעניקה כוחות להתגבר על מצב המשבר הנוכחי.

עיון ג - "ההתנתקות" - צמיחה מתוך משבר

בימים אלו, שבהם נכתב מאמר זה, איננו יודעים אם תהליך "ההתנתקות" אכן יתממש. חוסר בהירות זה מעניק משנה חשיבות לתגובות הצוות החינוכי העוסק בנושא זה הן במישור האמוני והן במישור המעשי. ניסיון העבר מלמד, כי תגובות חד משמעיות דוגמת "לא תהיה נסיגה", כפי שבאו לביטוי בתקופת ימית, התנפצו נוכח המציאות, וחלק מסוים בציבור האמוני חש תסכול עמוק נוכח העובדות. לפיכך מוטלת עלינו חובה להשתדל בתפילות ולעשות ככל יכולתנו, כל מוסד חינוכי על פי השקפת עולמו וצרכיו; אך בסופו של דבר עלינו לדעת כי ה' "הטוב בעיניו יעשה". ננסה ללמוד מתקופה קשה זו מוסר השכל ולקחים אמוניים שיהוו בסיס השקפתי להתנהגותנו האמונית בכלל.

שתי אפשרויות עומדות בפני אדם הניצב בתקופה קשה אישית או לאומית. אפשרות אחת היא להשלים עם גורלו ולראות את המאורעות ככורח, שאין לנו שום יכולת להשפיע עליו או ללמוד ממנו משמעות. אפשרות שנייה היא לחפש **משמעות** בתהליך שאנו נמצאים בו. משמעות זו עשויה להיות מכוונת כלפי כל אחד מהיושבים במדינת ישראל באופן אישי, ועשויה להיות בעלת משמעות לעם ישראל בכלל. נקודת המוצא להתבוננות זו תלויה בכל אחד מאתנו ובדרך שבה יבחר ללכת. הרב יוסף זב סולובייצ'יק מתייחס לשתי האפשרויות.

קיום גורלי - כיצד? זהו קיום מאונס. בבחינת "על כרחך אתה חי". קיום עובדתי, שלוב בשרשרת חוקיות מיכנית, נטולת משמעות. כיוון ותכלית... אין האדם שואל כלל לעילת הרע ומהותו. הוא סובל בדממה ונאנק ביגונו שהשתיק את התלונה וכבש את השאלה והחקירה... בדימנסייה השנייה של קיום האדם - היעוד - לובשת שאלת הסבל צורה חדשה. קיום יעודי - כיצד? זהו קיום פעיל כשאדם ניצב לעומת הסביבה. שהושלך בה. מתוך הבנת יחודו וסגולתו... תעודתו של האדם בעולמו. על פי היהדות. היא להפוך גורל ליעוד.

(איש האמונה, עמ' 65-70)

המשברים והניסיונות השונים והמשונים שאנו חווים בשנים האחרונות במדינת ישראל בכלל, ובגוש קטיף והשומרון בפרט, מחייבים אותנו לחשבון נפש והתבוננות פנימית. האם נשלים עם גורלנו ובשלב ההתחלתי נאמר "גזרת שמים" ונסתפק בכך, או שמא עלינו לראות בתהליכים העוברים עלינו קריאה לייעוד ולמטרה האוסרים עלינו לראות את המציאות כגורל בלבד? בחירתנו באפשרות הייעוד, ושאיפתנו

להפוך את הגורל ליעוד מחייבים אותנו להעמיק ביסודות קיומנו בארץ הזאת. תודעת היעוד צריכה להביא אותנו לכירור מעמיק של הקשר בין עם ישראל וארץ ישראל, ומשמעות ישיבתו של העם בארצו מבחינת היעדים הערכיים שעליו להציב לעצמו. עלינו לנצל שעה זו להחזיר את תודעת הייעוד לכלל העם, ולראות את הקריאה להתנתקות מהזמנות להתחברות.

זו השעה – דווקא על רקע המחלוקות הסוערות, האלימות, וקריאות הגנאי שבהן נוקט כל צד במחלוקת כלפי הצד השני – לברר לעומק את יסודות הערבות ההדדית בין איש לאחיו.

"וסגולה זו היא שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו. כי בזה יומדד מעלת כל האדם לפי מדרגתו. האיש הגס והשפל כל "אני" שלו מצומצם רק בחומר וגופו. למעלה ממנו מי שמרגיש שה"אני" שלו מורכב מגוף ונפש, ולמעלה מזה מי שמכניס לה"אני" שלו את בני ביתו ומשפחתו. האיש ההולך על פי דרכי התורה. ה"אני" שלו כולל את כל עם ישראל, שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאיבר מגוף האומה הישראלית. ועוד יש בזה מעלות של האיש השלם הראוי להרגיש בנפשו שכל העולמות כולם הם ה"אני" שלו... ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל".

(הרב שמעון שקופ. הקדמה לספרו "שערי יושר")

בימים אלו נוצרה הזמנות לפגישות הדדיות של ציבורים שונים במדינת ישראל. חרף המחלוקת האידיאולוגית עלינו לזכור כי "אנשים אחים אנחנו". מהות ה"אני" האנושי איננו מצטמצם להשקפה או אישיות מסוימת. כולנו מחוברים ל"אני" אחד גדול. ומאחר שאף אדם אינו פוגע בעצמו, ב"אני" שלו, אפילו בשעת משבר; אנו צריכים לזכור את ה"אני הגדול" גם בשעת משבר וקושי ולנהוג איש ברעהו בהתאם. יש להדגיש, כי אין הכוונה ליתור אידיאולוגי על עקרונות והשקפה, אלא **הקפדת יתר על הדרך** שבה מיושמת האידיאולוגיה הלכה למעשה בחיי יומיום. האם בשעת משבר הפסקנו להיות מחוברים ל"אני הגדול" המאפיין את עם ישראל!?

המאבק על גוש קטיף והשומרון, כמו שעות קשות אחרות שעבר עם ישראל במצבים שונים, מביא את כולנו לתפילה אמיתית, תפילה מעומק הלב. תפילות פרטיות של אנשים, פרקי תהילים ותפילות במהלך הפגנות, ותפילות ציבור בבתי הכנסת ובמוסדות החינוך. במקורות אנו מוצאים דעות שונות בעניין מקור החיוב לתפילה בתורה ובדברי חכמים. הרמב"ם סובר, כי קיים בתורה חיוב בסיסי להתפלל, אולם נוסחה זמנית נקבעו על ידי חכמים (ספר המצוות, מצווה ה); ואילו הרמב"ן סובר, שהחובה להתפלל היא

מדרבנן, אולם בעת צרה ודאי שקיימת מצווה וחיוב מיוחד לתפילה מהתורה: "ונאמר שהיא מצווה לעת הצרות, שנאמין שהוא יתברך ויתעלה שומע תפילה, והוא המציל מן הצרות בתפילה וזעקה והבן זה" (השגות רמב"ן, ספר המצוות, מצווה ה). דווקא בעת צרה, בזמן של חושך רוחני או מעשי, קיים ערך מיוחד לתפילתנו. בשעת צרה אנו מרגישים לפעמים כעין מחסום שניצב לפנינו ומונע מעבר והתקדמות. דווקא בשעת צרה, בזמן שהלב מהרהר "מאין יבוא עזרי", קיים ערך מיוחד לתפילה כדברי המהר"ל:

"זאלו שני דברים נרמזים בלשון זה 'תמים תהיה עם ה' אלוקיך'. כי כאשר הוא עם ה' יוצא מיד אשר רוצים לשלוט בו, וכאשר הוא עם ה' מקבל הקיום הנצחי מהשם יתברך כדכתיב 'ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום'. הרי שהדבקות בו יתברך גורם לו הקיום הנצחי.
(מהר"ל, נתיבות עולם, נתיב התמימות, פרק א)

המהר"ל מדגיש באוזנינו, כי דווקא בשעת צרה קיים ערך גדול לתמימות עם ה', תמימות שעיקרה ביטחון מוחלט בקב"ה. בשעה שאדם זבק בבורא עולם באופן מוחלט הוא מקבל כוחות אנרגיה שעוזרים לו לקיום עכשווי ונצחי. כנגד הטוענים "כיצד אתם ממשיכים להאמין למרות הקשיים והצרות?", תשובתנו היא כי אמונתנו בבורא עולם איננה מותנית ב"מציאות הריאלית" בלבד, אלא מבוססת על ביטחון בלתי מותנה בקב"ה. כדרכו של אברהם אבינו שהולך בעקבות הצו של הבורא, כדרכם של אבותינו שהקדימו מעשה לפילוסופיה, כך גם אנו זבקים באמונתנו וממשיכים בדרכנו האמונית מתוך תמימות וזבקות בתורה ובנותן התורה.

אחת הבעיות המרכזיות המעסיקות את המתפלל היא שאלת מימוש בקשותיו והיענות הבורא לתפילותיו. לפעמים נדמה לנו, כי התפללנו והשתדלנו, התאמצנו וביקשנו, וחרף מעשינו **לכאורה** תפילתנו לא התקבלה. השתדלנו למנוע את ה"התנתקות" בתפילה ומעשים, וימים יגידו מה תהיינה תוצאות מעשינו... לפיכך דווקא על רקע שאלות אלו, עלינו לדעת כי אין מציאות שתפילה חוזרת ריקם. לפעמים הקב"ה מקבל את התפילה, ותוצאותיה ניכרות מיד; ולפעמים גונז הקב"ה את תפילתנו והשפעתה החיובית תתבטא בהקשר אחר ובזמן שונה. עלינו לדעת עיקרון נוסף שקיבל בשעתו ביטוי ציבורי לאחר רצח נחשון וקסמן הי"ד:

"שאלו אותי, אמר אביו של נחשון וקסמן, התפללו כל כך הרבה ולא קיבלו תשובה. ואני אומר, קיבלתי תשובה: התשובה הייתה לא! לאבא מותר לענות גם לא... וגם האלוקים שניסה את אברהם. גם אם הפעם לא זכינו לקבל את הקול של מלאך ה' מן השמיים שאומר "אל תשלח ידך אל הנער". כמה חיכינו לקול הזה ולא קיבלנו אותו. אבל אנחנו נמשיך להתפלל ונמשיך להאמין ביתר שאת וביתר עוז".

(מתוך: הספד הרב מרדכי אלון על נחשון וקסמן הי"ד, שנרצח בידי מחבלים).

העיקרון האמוני הנלמד מדברינו הוא, שאמונתנו איננה נבחנת ואיננה תלויה במידת מימוש תקוותנו ותפילתנו. "נקודה פנימית זו שבה זוכים לקבלת התפילות ולמחילת העוונות היא נקודת הכרת האמת - נקודת ההתבטלות מול רצון ה' יתברך. גם כשהאדם אינו מבין טעם הנהגתו, ודרכי טובו ומידת חסדיו יתברך נסתרים ונעלמים ממנו - אך על פי כן ישמח לקיים את רצון ה'" (הרב זסלר, מכתב מאליהו, חלק ב, עמ' 191).

*

האירועים הקשים העוברים על עם ישראל בשנים האחרונות מובילים אותנו לחשבון נפש פרטי וציבורי. ניסינו להתוות מספר דרכים, כיצד יוכל אדם מאמין להתייחס אל האירועים מנקודת מבט אמונית. לא ניתן להציע "מתכון" בדוק להתמודדות אמונית עם משבר, אולם נראה לנו, כי פתיחת הנושא לדיון והתמודדות עם השאלות הכואבות והמציקות, תוך הצגת נקודות מבט שהעלינו ופתרונות נוספים, יקדמו במידה רבה את יכולתנו להתמודד עם תקופות קשות, ויסייעו בידינו לעלות עם תלמידינו בדרך האמונה העולה בית א-ל.

תפקידו החינוכי של ביה"ס נוכח תכניות ההתנתקות / יונה גודמן*

כתיחה

נייר העמדה שלפניך מהווה הזמנה לצאת למסע. מסע שנועד ליצור הכרות עם המתרחש מתחת לפני השטח אצל חלק מהנוער הדתי. מטרתו לגבש מדיניות חינוכית בית ספרית לשם התמודדות בריאה עם צורכי התלמידים.

כדרכו של מסע נעצור לעתים בכדי לנוח ולשמוע סיפור, ולעיתים נעלה לנקודת תצפית ונבחן את כלל יעדינו. במילים פשוטות, נשלב בין סיפורים למטרות, בין המלצות חינוכיות לבין ניתוחי מציאות – הכול תוך רצון לסייע לקורא להכיר מקרוב את האתגרים שהתהליכים הציבוריים והמדיניים מציבים בפניו. כולנו.

רקע

כדי לשתף אותך הקורא באתגרים הניצבים בפני חלק גדול מהצעירים שלנו היום, נפתח בסקירה של כמה אירועים שהתרחשו לאחרונה.

* הכותב משמש כראש תחום אמוני במכללת "אורות" ועמית בכיר במרכז מהו"ת.

1 המאמר נכתב בעזרתם של מרים שפירא, מנהלת מהו"ת, וחגי זפנה, עמית בכיר במהו"ת (מהו"ת משמש מרכז היערכות והתמודדות בחירום – שומרון).

אירוע א

באחת השבתות התקיים סמינריון לנוער מטעם אחת המזרשות ליהדות. בעקבות הסמינריון נשלח המכתב הבא לאחד הרבנים:

שלום רב,

... בסמינר שהתקיים בשבת פרשת שמות, היו ממיטב הנוער. במסגרת השבת העברתי כמה שיחות לנוער. באחת מהן דיברתי קצת על המצב, ותוך רגע כל הכאב והתסכול של הנוער כלפי הממשלה והצבא, שלדעתם מפקירים את חיי המת"שבים לפצמרי"ם, צפו ועלו (שלא לדבר על הרצון לגרש אותם מהבית שלהם...). הרוחות התלהטו והתעורר ויכוח קולני (אחד הצעירים אמר שאם ראש הממשלה עושה את זה, כנראה, הוא יודע מה שהוא עושה, והשתיקו אותו בצורה חריפה...). היו שם טענות קשות מאוד, ואני קיבלתי תחושה שהנוער הכי איכותי שלנו, שבבסיס יש לו יחס של חיבור והערכה למדינה ולצבא ('ממלכתיות') הולך והופך, עקב הנסיבות, לדומה למה שמכונה 'נוער הגבעות', והוא מטפח ניכור ו"אנטי" למדינה ולצבא. היו שם ביטויים קשים ביותר, כלפי הגורמים הנ"ל ומי יודע עד לאן זה יגיע. היה לי קשה לדבר איתם. לא הצלחתי לאזן, לא הצלחתי לגרום להם לתפוס את הדברים בצורה כללית ומורכבת יותר, כי הם מדברים מתוך כאב אמיתי ותחושה שפשוט בגדו בהם.

אשמח לשמוע את חוות דעתך על הדברים, וכן התייחסות ערכית לנקודה שהועלתה שם: האם מותר בכלל (מבחינה הלכתית ומוסרית) להתגייס לצבא שיש לו סולם ערכים מוסרי לקוי, שמעדיף את קדושת חיי אזרחי האויב על פני דם חייליו (ייתכן שיעדיפו לסכן את חיך כחייל כדי להימנע מהטלת פצצה על בית עם מחבלים כדי שלא לפגוע חלילה באזרחי אויב חפים מפשע - עיין ערך ג'נין ועוד)? רבים התלבטו בדבר משמעות הגיוס לצבא שיישלח לגרש יהודים מבתם. "אני לא רוצה לסרב פקודה, לכן אולי כדאי לדחות את הגיוס" אמר אחד.

בציפייה לישועה

דני ר'

מכתב תשובה של הרב

לדני שלום,

דבר אחד לא ברור לי, לפני שאתייחס לכל השאר: האם הנוער שפגשת היה נוער של גוש קטיף, או שהיו שם נוער מכל הארץ? כלומר: השאלה והתחושות הם בעיקר של נוער הגוש, או של כולם שווה בשווה?

תודה

מכתב תשובה

שלום,

החבר'ה שם היו מכל הארץ. אך החבר'ה ה'בוערים' במיוחד היו אלו (מכל הארץ) שפעילים למען הגוש. אנשים שם סיפרו לי על המשפחה שלהם שנפצעה, על האח שמפחד ללכת לגן, על איך ילחמו אם יהיו פינוי, על הכעס על הצבא והמדינה שמפקירים את דמם... זה היה באמת קשה לשמוע, והיה גם קשה מאוד לנסות לדבר אל ההיגיון שלהם. לאחד יש אח שהוא מ"מ בצבא ולא יודע מה לעשות אם יקבל פקודה כזו, ולאחר יש גיס שמיועד לגירוש. כולם מעורבים.

הרגשתי שהנוער שם עובר איזה תהליך לכיוון לא טוב בגלל המצב...

אירוע ב

לקראת כתיבת מסמך זה, קיימנו ריאיונות חתך עם מדריכים ורכזי נוער ביישובים, וכן עם רכזי סניפים בתנועות נוער דתיות. כולם נשאלו אותה שאלה: מה חשים הצעירים שלכם נוכח תכניות ההתנתקות? התשובות התחלקו לשניים: חלק דיברו על נוער מנותק, לא מחובר לנושא, מתעניין בלימודיו או בילוי וכדומה; החלק האחר מורכב מצעירים פעילים, בעוצמות שונות, למען גוש קטיף. לפי עדות מדריכיהם ומחנכיהם, ניתן להבחין בשמונה תסמינים:

א. תסכול וחוסר אונים נוכח מהלך שנראה בעיניהם לא דמוקרטי.

- ב. לדעת רבים מהם, גם אם המהלך היה מתקבל באופן דמוקרטי לחלוטין, הוא עדיין לא לגיטימי מבחינה מוסרית, ציונית ויהודית.
- ג. חרדה עצומה שמא ניזרזר בפועל למלחמת אחים פיסית (אזהרות מכניה הם שומעים ברדיו).
- ד. ניכור כלפי הצבא. אם החיילים מסוגלים לפנות יישובים, אני לא אשׂרת בצבא כזה.
- ה. חלקם אמרו, שחיילים חייבים לסרב פקודה; לכן מי שלא מסרב, הוא חוטא.
- ו. הרגשה שהופקרו על ידי המבוגרים: ההורים והרבנים שעליהם סמכו תמיד, אינם מצליחים להושיע אותנו.
- ז. תחושת בגידה. המדינה שבה האמינו רומסת את כל חזונם.
- ח. תסכול עצום. תפקיד המדינה להגן על אזרחיה, והנה מפקירים את הבנים שעמדו בגבורה תחת שנות טרור, ורוצים לתת את בתיהם לרעים שבאויבינו.

אירוע ג

בריאיונות חתך שקיימנו עם מחנכים בבי"ס תיכון דתיים (בעיקר ישיבות תיכוניות ואולפנות), נשאלו כולם אותה שאלה: מה חשים תלמידים נוכח תכניות ההתנתקות? להלן תשובותיהם של ארבעה מחנכים.

- א. אנחנו לא קולטים את הנזק שהמצב העכשווי יוצר. תארו לעצמכם משפחה שבה יש נתק חזק בין האבא לאמא, עד כדי רצון להתגרש. תהליך ההתארגנות לגירושין הוא קשה, מלווה באמירות חריפות הדדיות ואף באלימות פיסית בין ההורים. הכול לעיני הילדים. ניתן לתאר את ההשפעות של תקופה זו על הילדים. עכשיו דמיינו שברגע האחרון משיגים "שלום בית", האם התקופה הקשה של אלימות מילולית ופיסית, משבר אמון וחשדנות עצומה בין הצדדים, לא תותיר צלקות לטווח ארוך על הילדים?! כך אני מרגיש כעת. איני יודע מה יקרה בעתיד הקרוב במישור המדיני, אך הויכוחים והסגנון, ההאשמות והמכות בין תושבים לחיילים, ישאירו נזק חינוכי לתקופה ארוכה. במילים אחרות, המצב הנוכחי מחייב התמודדות חינוכית עצומה שלנו. אל לנו לסגור עיניים.
- ב. יש לי תלמידים שיש להם קרובי משפחה בגוש קטיף. הם מוטרדים רגשית ונפשית, ברמה שאינה מאפשרת להם ללמוד.

- ג. תלמידי אדישים, הם לא בעד ולא נגד. מעניין אותם ספורט וזהו. למען האמת, זה הכי מטריד אותי. למען עתיד החברה, עדיף שיהיו מעורבים, שתהיה להם דעה, אפילו דעה שבעיני לא רצויה, עדיפה מאדישות. אני חייבת למצוא דרך להגביר את העניין שלהם בסוגיות כה מרכזיות בחיי המדינה.
- ד. יש לי הרבה תלמידים בוגרים, שהם כעת בצבא. הם באים לביקור בתדירות גבוהה. נראה לי, שהם לא יסרבו פקודה, אך מה יקרה להם נפשית? מה יקרה לחייל (לאו דווקא דתי) שיצטרך לגרור נשים וילדים מחדרי שינה וממגורים שבהם נולדו וגדלו 30 שנה? איזה נזק נפשי זה ישאיר אצלם (אצל החיילים) לתקופה ארוכה? אני לא ישן בלילות ממחשבה זו. אם יש מי שטען שעמידה במחסום ובדיקה ביטחונית של פלסטינים מסב נזק לחיילים, מה נאמר על חיילים שימלאו פקודה, ויגררו ילדים יהודים מגני ילדים, משפחות מהמטבח והסלון שלהם וכו'?

אירוע ז

"במשך שנה וחצי למדתי במכינה על הצבא ועל מדינת ישראל במושגים של 'אתחלתא דגאולה', אומר תומר, בוגר המכינה הקדם צבאית עוצם. "פתאום אני נדרש לבצע מעשים הפוכים להשקפה זו. למעשה אני נדרש לבחור בין האדמה לבין העם. בשעות אלו מרחף סימן שאלה מעל האידאולוגיה שלי. אני מוצא עצמי מתלבט - האם האידאולוגיה שלי פשטה את הרגל? מה קרה לתהליך הגאולה? מה קרה לציונות?...למעשה, כל השקפת עולמי נדרשת לליבון מחדש" (ריאיון עם קצינים וחיילים דתיים בשירות סדיר, "נקודה" 278, שבט תשס"ה, עמ' 10)

הנחות עבודה

- לאור האירועים שהצגנו, אנו רוצים להציע כמה "הנחות עבודה" לתפקידנו החינוכי בעת הזאת:
- א. חובת ההתמודדות החינוכית והרוחנית עם "ההתנתקות" והשלכותיה החלה עם ההכרזה על התכנית, ולא רק אם יתבצע פינני.
- ב. ילדים יודעים, שומעים ומוזעים להרבה יותר ממה שאנו מעלים על דעתנו. רסיסי מידע יוצרים אצלם תמונה חלקית, מעוותת ומסלפת, ולעתים אף מפחידה יותר מכפי שמתבקש מהמציאות.

לדוגמה:

(א) ילד, תושב יישוב במרכז השומרון, שמע את אביו משוחח עם חבר ומזדיע בהתרגשות שחייבים לפעול לעצור את ההתנתקות, "אחרת זה יגיע אח"כ לכולנו, עד הקו הירוק". כעבור שבוע שמע מבוגר אחר אומר שגוש קטיף "אבוד". הילד חיבר את שתי העובדות, והוא חרד כבר עתה על ביתו הפרטי.

(ב) ילד בשומרון שמע שני מבוגרים אומרים שמי שיישאר מחוץ לגדר יישאר לבד בפלסטין. כעבור שבוע שמע את אבא אומר לאמא שבחדשות הודיעו שהגדר הוזזה, ואנו כעת מחוץ לה...

(ג) ילד שמע מבוגר אומר, שרק רשע יכול לרצות לפנות יישובים יהודיים בארצם. כעבור יומיים שמע שהחיילים אמורים לפנות יישובים. מה הוא אמור להסיק מכך על ייחסו לחיילים?

ג. עלינו לדעת, שתפיסה מעוותת ומפחידה של המציאות, פוגעת ביכולת ההתמודדות ולמעשה מחלישה גם את העשייה הציבורית. לעומת זאת, ידע אמין וענייני, יכולת לשאול שאלות ולעבד רגשות, יוצרים קרקע פורייה להתמודדות בריאה המגבירה את החוסן האישי ואת יכולת העמידה הקהילתית אל מול משמעות העקירה.

ד. 90% מתושבי גוש קטיף ו-50% מתושבי צפון השומרון ביישובים הכלולים בתכנית ההתנתקות הם ציוניים דתיים. באופן טבעי תלמידנו בכל הארץ מרגישים הזדהות רגשית עם תושבי היישובים המאויימים, ועל כן נכון להכלילם בכלל הנפגעים מהתכנית (אם כי בעוצמות שונות).

ה. תלמידי החמ"ד חונכו רעיונית, רגשית ומעשית, להזדהות עם מפעל ההתיישבות הציוני. הם חשים שמפעל זה מאויים, וקשה להם להכיל מציאות זו.

פירוט תחומי השפעה של המצב הנוכחי

עומסים וקשיים שהמציאות כיום מעמידה בפני בני הנוער, יוצרים לחץ בשלושה תחומים עיקריים:

א. תחום אמוני – למה ה' עושה זאת לנו? האם זה עונש? האם מי שמאמין בה' אוטומטית יזכה להינצל? האם אנו נענשים על משהו? ועוד.

ב. תחום ערכי – יחס למדינה, לצבא, לחילונים, להנהגה, לדמוקרטיה. האם החיילים "רשעים"? האם על מדינה כזו ניתן לומר "ראשית צמיחת גאולתנו"? ועוד.

ג. תחום רגשי – עצב, ייאוש, חרדות, חששות, תסכול, חוסר אונים, תסמונות סומאטיות ועוד.

תפקידנו

- א. למצוא את הדרך שבה בית הספר הדתי יוכל להעמיק את החינוך לערכיו ולחזונו הציוני דתי, דווקא בעת הזאת.
- ב. להפוך את המורים ואת בית הספר למקום מוגן ומגונן, מקום המודע לקשיים ומכיל אותם.
- ג. לסייע למורים ליצור אווירה המאפשרת לתלמיד להביע את קשייו, ומסייעת לו לעבד ולתעל את רגשותיו; לבנות מקום המייצר מסגרת בשעה שהנער חש כי "כל הגבולות נפרצו".
- ד. עלינו לסייע לצוות המורים לפתח יכולות:
  - (א) להכיר את ספיקות התלמידים בתחום האמוני והאידיאולוגי, ולדעת להתמודד איתם מבחינה רוחנית.
  - (ב) להכיר את מגוון הקשיים שאיתם הנוער מתמודד כיום.
  - (ג) להכיל קשיים אלה מבלי להיבהל מפניהם ומבלי לתייג אותם.
  - (ד) לדעת לטפל בסוגיות אלו בכיתה בצורה בונה ויעילה; לדעת לשאול שאלות עקיפות ומכוונות, שירגילו את הילדים שמותר לדבר, להעלות שאלות, לחשוב ולהרגיש.
  - (ה) להפוך את הכיתה למקום שבו מקשיבים, משתפים וצומחים יחדיו.
  - (ו) להכיל ולכוון רגשות.
  - (ז) לדעת לנהל דיון כיתתי באופן שלא יטפח היסטריה, אלא יסייע באיתור מקורות כוח ומשאבי התמודדות.
  - (ח) להכיר קונפליקטים ערכיים (נאמנות לציונות ולדמוקרטיה ועוד) ולדעת כיצד להתמודד איתם.
  - (ט) להכיר טכניקות של "הבהרת ערכים" (VC) ולדעת להשתמש בהם בכיתה.

מטרות על

- א. להתמודד עם אתגרי ההווה בצורה בונה. לדעת להפוך את המצב המשברי להזדמנות שסופו התחזקות, צמיחה ותקווה לחיים מלאי משמעות אמונית וציונית.

- ב. לסייע לתלמיד לעבד את אמונתו, באופן שלא יאבד אותם נוכח פני קשיים במימושן.
ג. להטמיע בצוות מיומנויות של הקשבה, הכלה וצמיחה כבסיס להתמודדות אפקטיבית.

דוגמאות לתחומי תוכן הזקוקים להעמקה וביורור עם התלמידים:

- א. יחס למשברים בדרכו של חזון.
ב. יחס למדינה גם בעת שהתלמיד (ולעתים אך המורה) חלוק על החלטת ממשלה.
ג. יחס להחלטות ממשלה הנראות לתלמיד או למורה לא יהודיות ולא מוסריות.
ד. יחס לצבא ולשירות הצבאי בעת שהצבא שותף במעשה השנוי במחלוקת ציבורית.
ה. יחס לחיילים הממלאים פקודה שאינה נראית לתלמיד (ואולי אך למורה).
ו. יחס לחיילים או שוטרים שלדעת התלמיד התנהגו באלימות.
ז. יכולת להפריד בין היחס לאנשים ובין היחס למעשיהם.
ח. יכולת להתמודד עם מגוון רחב של דעות כולל אלה המנוגדות מאד לעמדותיו.

אתגרים רגשיים

- א. יכולת להכיר ברגשותיי ולהביע אותם.
ב. יכולת לחיות במצבי ספק ואי ודאות.

עקרונות חינוכיים

- א. לדעת להתאים שאלות ותשובות לקצב ורמה של ילד.
ב. לדעת להתאים התערבויות חינוכיות בעיתוי ובמינון הנחוצים.
ג. לדעת להתייחס באופן דיפרנציאלי לתלמידים שונים, תוך כדי שמירת רציפות המסגרת.

הצעה מעשית - הקמת צוות מנהיגות בית ספרי

מוצע להקים צוות היגוי בית ספרי, שנועד לגבש ולכוון את צעדי בית הספר לנוכח האירועים הצפויים בתחום המדיני, ולאור השלכותיהם החינוכיות. לפי הצורך והעניין, צוות זה יכול להתבסס על צוות ניהול קיים, צל"ח, או צוות חדש.

תפקידי צוות המנהיגות החינוכית (להלן "צמ"ח"):

- א. ללמוד את החומר המצ"ב, להתייעץ עם מומחים, לקיים בתוכו דיאלוג מעמיק ונוקב ולגבש תכנית פעולה חינוכית בית ספרית, השואפת לתת מענה חינוכי לאתגרי השעה.
- ב. ליצור טיוטה של מסמך עקרונות, המתאר את המדיניות החינוכית של בית הספר לאור אירועי השעה. לאחר לימוד כללי החוק, חוזרי משרד החינוך וכדומה, יש לגבש מדיניות מעשית הנותנת מענה לצורכי התלמידים ומאפייני אוכלוסיית בית הספר.

השאלות אותן הצוות צריך לבחון ולהכריע ביניהן:

- (א) האם לבית הספר יש אמירה ערכית כלפי אירועי השעה המסעירים? באילו תחומים מותר להביע עמדה ובאילו לא?
- (ב) מהו קו האמצע הרצוי בין הקצוות של נקיטת עמדה פוליטית ממשית, לבין הישארות בבועה המנותקת לחלוטין ממה שעובר על החברה הישראלית ועל תלמידינו גם יחד?
- (ג) באילו כלים ומסגרות יבואו לידי ביטוי נושאי האקטואליה בבית הספר: בלוחות המודעות? בשיחות של המנהל או המורים? בדיונים בין התלמידים? על ידי אורחים מבחוץ?
- (ד) מה יהיה יחסנו בפועל למורה שהביע דעה פרטית (שאינה לפי הכללים שייקבעו) בפני תלמידי כיתתו?
- (ה) מה יחסינו לתלמיד שתולה חומר אקטואלי על לוחות המודעות? האם יש לאסור זאת ולהשאיר את בית הספר כאי מנותק או שמא להפוך את ביה"ס לזירת התגוששות פוליטית? מהן גבולות המעורבות האזרחית המותרת בין כותלי ביה"ס?
- (ו) מה יחסנו לתלמיד שרוצה לכתוב מאמר בעלון בית הספר בנושאים הנדונים?
- (ז) מה יחסנו למורה שפעיל מחוץ לשעות בית הספר בעד עמדות פוליטיות? ואם הוא בעד סירוב פקודה?

(ח) מה יחסנו לתלמידים הנעדרים מלימודים כדי להשתתף בהפגנות, החתמה על עצומות וכדומה. האם היחס זהה כמו לכל היעדרות אחרת?

ג. לתכנן ולבצע השתלמות מורים בנושאים אלו. למותר לציין, שגם בין המורים ישנם פערי גישה גדולים בנושאים רגישים אלו, ויש צורך לשתפם בתהליכי גיבוש המדיניות הבית ספרית. זאת תוך רצון ל"יישר קו" בתחומים קריטיים, ולאפשר חופש דעה וגישה בתחומים האפשריים.

ד. לתכנן ולבצע רצף של פעילויות חינוכיות עם תלמידי הכיתות. פעילויות המיועדות לסייע להם להתמודד בצורה בריאה עם אתגרי השעה בתחומים רעיוניים ורגשיים כאחת.

ה. לפי אופי בית הספר ניתן לשקול שילוב תלמידים גם בעצם גיבוש חלקים מסויימים של המדיניות הבית ספרית.

ו. תפקיד צוות ההיגוי (צמ"ח) אינו מסתיים לאחר גיבוש המדיניות הבית ספרי או לאחר העברת מערך פעילות חד פעמי. עליו להמשיך לעמוד עם "אצבע על הדופק": לחוש אם המדיניות הבית ספרית עומדת במבחן המציאות מזה, ולבחון כיצד להגיב לאירועים מתחדשים מזה. אם יתרחשו בפועל אירועים מסעירים ברמה הלאומית, יהיה עליו לבחון מבעוד מועד את התגובה החינוכית של בית הספר.

ז. בימי חופש בכלל ובקיץ בפרט התלמידים נסחפים למערבולת אירועים, מבלי יד מכוונת של בית הספר והמורים. על הצוות לתת את דעתו לתפקידו החינוכי כלפי תלמידיו, ביחס לאירועים בסדר גודל לאומי, המתרחשים בעת ימי החופש.

מצורף בזה לקט אירועים העשויים לשמש בסיס לדיוני קבוצות בעת השתלמות מורים וגיבוש עמדת בית הספר. עצם קריאת האירועים עשוי לסייע למנהל ולמורה להבין בצורה יותר ממשית את האתגרים החינוכיים בפניהם אנו ניצבים.

אירוע א

קבוצה מבין תלמידי ביה"ס מחלקים כל יום אחה"צ בצומת קרוב מכתבים לחיילים (הממתנים שם לטרמפו), הקוראים להם לחתום כבר היום על סירוב פקודה לפינוי של יישובים. פעילות זו מתבצעת על ידם בזמנם הפנוי ולא בשעות הלימודים. את הדפים הם קיבלו ממורה בבית ספרך שפעיל בתחום זה בזמנו הפנוי. בשיחה שערכת עם המורה, הוא הגן בלהט על הפעילות והבהיר שזו גם עמדתו הפרטית, ואף הוא חתם על דף כזה בעצמו.

שאלות לדין:

- א. מה יחס ביה"ס למורה בצוות שחתם כבר כעת שיסרב פקודה לסייע לפינוי? (האם זה קשור ליכולתו ללמד מתמטיקה, התעמלות או כל מקצוע אחר?)
- ב. האם יש לכם מה לומר לתלמידים המחלקים דפים אלו בזמנם הפנוי?
- ג. האם יש לכם מה לומר לכלל התלמידים?

אירוע ב

מורה מזווח על תלמיד שלאחרונה חלה אצלו ירידה בלימודים. לטענת המורה, ההסבר לכך נעוץ בעובדה שהתלמיד (שהוא בנו של פעיל-ציבור חשוב באזור) נמצא בחרדה גבוהה מכיוון שמשפחתו מתכוננת לעבור לגוש קטיף לשם "חיזוק התושבים והשתתפות במאבק על הגוש". לא אחת שמע הבן את אביו מדבר עם אחרים בטלפון בנושא, והמילים "מסירות נפש" ו"הצורך בהתגייסות אישית למען ארץ ישראל" הושמעו בהקשר זה פעמים רבות. לטענתו, קיימים בבית ויכוחים בין אבא לבין אמא המתנגדת לרצון האב לעבור לגוש קטיף. לילד עוד חמישה אחים, כאשר הקטן ביניהם בן חצי שנה.

שאלות לדין:

- א. מה יחס ביה"ס לאירוע?
- ב. האם יש לקיים שיחה עם ההורים?
- ג. האם יש להנחות את המורה לקיים שיחה עם התלמיד? מה תהיה ההנחיה?
- ד. אם התלמיד יעבור דירה בפועל, האם צריך לומר משהו ליתר התלמידים? האם יש לעשות לו "מסיבת פרידה"?

אירוע ג

המנהל הוזעק לחצר ביה"ס שם התפתחה קטטה רבת משתתפים. בבירור קצר שנערך, התברר כי בעת שיחה בין תלמידים בנושא ההתנתקות, אחד התלמידים טען שיש הבדל בין גוש קטיף לשומרון ושצריך להתנתק מגוש קטיף. לדעתו של אביו רק ככה תינצל ההתיישבות בשומרון, ועוד "נסכול כולנו בשומרון בגלל תושבי הגוש". תלמיד נוסף בכיתה, שסבו וזוזו מתגוררים בגוש כעס על דבריו של התלמיד ו"גמר אתו את החשבון".

שאלות לדין

- א. מה יחס ביה"ס לאירוע?
- ב. האם יש להתייחס לזה רק כאירוע רגיל של אלימות?
- ג. האם יש לחשוש שהענשת המְּכָה תתפרש כתמיכה בעמדת המוכה?
- ד. האם וכיצד תינתן לגיטימציה לדעות כאלה של תלמידים?
- ה. האם יש מקום לקיים מפגש הורים סביב הנושא? מה ייאמר במפגש זה?

אירוע ז

בביה"ס שלכם אין חובת תלבושת. לאחרונה, המתח הציבורי עולה ויחד אתו גדלה כמות התלמידים המגיעים בחולצות ועליהם הדפס עם נושא אקטואלי. עד כה המדיניות הייתה להתעלם מהחולצות, ולראות בהם חופש ביטוי לגיטימי ואף רצוי. לדברי אחד המורים, יש גבול עד כמה ניתן ל"סתום פיות".

בוקר אחד נכנסה מורה לחדר המורים ודיווחה שהיא רשמה על דף את תוכן ההדפסים השונים שהתלמידים לובשים. ההדפסים באותו בוקר הם כדלקמן:

- העם עם גוש קטיף
- גירוש יהודים לא יעבור
- מעמיקים שורשים בצפון השומרון
- אני מילואימניק גאה

- קוקה קולה, טעם החיים
- אוהבים את הארץ, עוצרים את הגירוש
- טרנספר יהודים הוא לא חוקי

שאלות לדיון

- א. מה יחס ביה"ס להזכרים השונים?
- ב. האם תשנו את מדיניות בית הספר? אם כן, מה תהיה המדיניות החדשה?
- ג. מורה אחד אומר: "אין לי כוח לכל העניין הזה. נאסור כל הזכר על חולצה, ונגמר העניין." האם לדעתכם זו עמדה נכונה?

אירוע ה

- מורה נכנסה לחדר המנהל במבוכה. היא לימדה שיעור על תקופת המלכים והסבירה לתלמידים את ההבדל בין מלוכה לבין דמוקרטיה. במסגרת הדיון אמרו חלק מהתלמידים:
- א. מלוכה עדיפה. כי הדמוקרטיה היום היא בעצם דיקטטורה, וזה יותר גרוע.
  - ב. ראש הממשלה חושב שהוא מלך. אבל הוא בעצם... (וכאן נאמרה מילת גנאי חריפה).
  - ג. חלק מהממשלות הכי גרועות שידעה ההיסטוריה, עלו לשלטון בשיטה דמוקרטית.

שאלות לדיון

- מה על המורה לעשות בכיתה במצב כזה:
- א. האם להסיט את הדיון לנושא אחר ולהתעלם מעמדות התלמידים?
  - ב. האם לאפשר דיון תוך ידיעה שאז תינתן במה לדעות אלו?
  - ג. האם לאפשר דיון בתנאי שאומרים רק דעות "נכונות"?
  - ד. מורה אחרת שמעה את ההתלבטות, ושאלה אם כדאי לה ליזום דיון כזה בכיתה, למרות שהוא לא עלה מעצמו. מה תנחו אותה? האם עדיף להתעלם מהנושא כל עוד תלמיד לא העלה אותו?

נקודות מוצא השקפתיות

כבסיס לדין בחדר המורים, ולאחר מכן עם התלמידים, עלינו לגבש יחדיו את ה"אני מאמין" האידיאולוגי המשותף של החינוך הציוני הדתי לזרמי השונים. עמדות ועקרונות שינחו אותו גם בימי מבחן, עת מתגלים קשיים בדרך. אנו מציעים את העקרונות הבאים:

א. הציונות הדתית רואה בתחיית העם היהודי בארצו ובכינונה של מדינת ישראל אתחלתא דגאולה, גם על רקע העובדה שהמדינה היהודית המתחדשת מתאפיינת בכך, שרבים מאזרחיה אינם שומרי תורה ומצוות, ורוב מוסדות השלטון בה אינם מצויים בהכרח בידי יהודים שומרי תורה ומצוות.

ב. אנו חיים במדינה עצמאית שנתונה בעיצומה של התמודדות על זהותה ועל צביונה הרוחני.

ג. קדושתה של ארץ ישראל ומצוות יישוב ארץ ישראל תופסות מקום מרכזי בהשקפת החמ"ד. הדבר יבוא לידי ביטוי בלימוד מעמיק במקורות בנושאים הקושרים בזיקתנו לארץ, בזכותנו עליה ובחובתנו כלפיה, בקיום סיוורים וטיולים להכרת הארץ ולחיבובה, בטיפוח הקשר בין תלמידנו ובין המתיישבים, ובעידוד הגשמה אישית ביישוב הארץ.

ד. הקמת מדינה ישראל היא התגשמותן של כמיהת הזרות ותפילותיהם של יהודים לשיבת ציון ולממלכתיות יהודית. השקפה דתית-ציונית פירושה קבלת המדינה וחוקיה לא רק כ"דינא דמלכותא", אלא כמדינת עם ישראל, המחייבת נכונות להשתתף באחריות, להיות מעורב ומשפיע בכל תחומי החיים במדינה, ולתרום להצלחתה ולרווחתה.

ה. החמ"ד יחנך את תלמידיו לראות במדינת ישראל שלב חשוב בדרך אל הגאולה השלמה. החמ"ד יכוון את חניכיו ליטול חלק בבנינה של הארץ ובהגנה עליה, לכיבוד הסמכויות החוקיות והממלכתיות, לציות לחוקי המדינה ולתקנותיה, לחובת שירות פעיל בצה"ל.

עקרונות אלו לא נוסחו במיוחד עבור נייר עמדה זה. הם צוטטו ישירות מנייר היסוד של מינהל החמ"ד "קווים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי דתי", שיצא לאור כמסמך רשמי של משרד החינוך. תוכנם ולחם לא נס, אדרבה חשיבותם עולה בעת מבחן. דווקא עכשיו אנו נתבעים להאמין ולפעול, גם כשהגאולה אינה מופעה לפי תסריט ידוע מראש.

במציאות של שקט ושלווה, משלימים ערכי הציונות הדתית אלו את אלו, ויוצרים יחדיו דגל תנועתית משותף. אך בימים של אתגר, נדמה לפעמים שיש לבחור בין ערכים שונים שבהם מאמינים, להעדיף את האחד תוך ויתור על חברו. בימים מורכבים אלו, יש המושכים את הדגל בפינה אחת, ואחרים מושכים בפינה הנגדית. הדגל והרעיון עלולים "להיקרע".

במצב זה, תפקידה העיקרי של מערכת החינוך הוא לחזק את הערכים עצמם. יש הנבהלים מהמחלוקת, רתיעה שעלולה למנוע עיסוק בחינוך ערכי בכלל. אין זו דרכנו! ערכי היסוד של הציונות הדתית, שעליהם הושתת החמ"ד, זקוקים לחיזוק היום יותר מאי פעם. יש צורך להעביר בכל הכיתות ולכל הגילאים שיעורים ומערכים על ערכי היסוד שלנו, ביניהם:

- א. ערך הארץ ויישובה. לימוד של חובתנו כלפי ארץ אבותינו.
- ב. ערך העם ואחדותו. אהבת ישראל צריכה להתגלות לא רק כלפי החושבים כמוני.
- ג. ערך העלייה וקליטתה.
- ד. ערכו של צה"ל ומצוות השירות בו.
- ה. ערך השלטון היהודי, שבזרנו מתגלה במדינת ישראל.
- ו. ערך השלום וכיסופינו אליו.

במקביל לטיפול שיטתי של ערכי יסוד אלו, יש מקום לדון עם התלמידים על תפקידם בעת מחלוקת. על היכולת להכיל ניגוד בין ערכים, תוך רצון שהערכים ישלימו זה את זה, מבלי לקרוע את הדגל ולרמוס חלילה ערכי יסוד החשובים לכולנו.

סיכום

יוצא לי הרבה לשוחח עם צעירים בעת האחרונה. בכל מקום אני שואל, אם בישיבה, באולפנה או בישיבה גבוהה מדברים עם התלמידים על מה שקורה. ברוב מוחלט התשובה היא "לא". לאחר מכן הם מסייגים ואומרים, "בעצם קצת מתייחסים", ומוסיפים את אחד מהמשפטים הבאים:

- א. אנחנו אומרים כל יום בסוף התפילה תהילים.
- ב. כינסו אותנו, אבל זה היה לפני כמה חודשים, לפני חופש חנוכה, מאז – כלום.
- ג. כינסו אותנו פעמיים בחודשים האחרונים. פעם אחת להזהיר שלא נלכש טלאי צהוב, ופעם אחרת שלא נתעמת בהפגנות עם שוטרים (שני הדברים לא עשינו, אך רק רצו להזהיר...); אך לא אמרו "יישר כוח" על זה שאנו כן אכפתיים ופעילים.

במילים אחרות, בחלק גדול מהמקומות, אין שיח **שוטף** על משמעות האירועים המתרחשים בקצב הולך וגובר, והמשפיעים על יסודות עולמנו הערכי-רוחני. בפועל קצב האירועים הציבוריים מסחרר, ו"רעידות

אדמה" רוחניות ורגשיות מתרחשות מסביבנו. מציאות זו **מחייבת** "עליית מדרגה" במתן הזדמנויות לבירור משותף עם תלמידנו, בדבר המשמעות הרוחנית של המתרחש.

הצעה למחנכים: האחריות ליזום שיחות ובירורים ביחס למתרחש מוטלת על המחנך ולא על התלמיד. יש ליזום שיחות קבועות במטרה משולשת:

- א. בעת של שמועות ואמירות קיצוניות מכל הצדדים, צריך לתת מיזע ופרשנות עניינית למתרחש.
- ב. לאפשר דיון פתוח, כולל הבעת רגשות ותחושות כלפי תהליכים נוקבים ומשמעותיים.
- ג. לאפשר למחנך להבהיר בצורה שיטתית את עמדתו הרוחנית ביחס לנידון.

תלמידנו ניזונים מפרשנות של התקשורת ומשמועות העוברות בין החבר'ה. חלק מתלמידנו נמצאים בחרדה מפני מלחמת אחים פיסית, ואילו אחרים רואים בצבא גוף שעיקר עניינו לפרק ישובים. יש ששמעו (משיחות סלון של מבוגרים) שהמדינה פתחה במערכה כוללת נגד הציונות הדתית (כלומר: נגדם); ויש שמרגישים ש"המדינה מושחתת" (דוק: המדינה ולא אדם או ממשלה), ולכן צריך להפסיק לפעול לחיזוקה. יש עוד דוגמאות רבות, אך העיקרון ברור. נושאי יסוד רבים ניצבים על סדר יומנו, ועלינו לטפל בהם בצורה שוטפת.

מומלץ לייעד בכל כיתה מסגרת שבועית קבועה (נניח, עשרים דקות ראשונות של שיעור מסויים ביום קבוע) לשם בירור משותף של המתרחש. הצורה הנוחה ביותר לפתוח את השיחה היא על ידי התייחסות לאירועי השבוע שחלף. "השבוע עבר חוק, מישהו יודע במה מזוהר?" או "השבוע פורסם בעיתון 'הצופה' שאנשי המשטרה נוקטים באלימות יזומה. מישהו רוצה להתייחס?" השיחה תיועד לשלוש המטרות: להבהרת עובדות (גם בהקשר הרחב שלהן), למתן מקום לדיון ולהבעת רגשות (חרדה, תסכול, כעס וכו') והכוונתן² והמשך בניין העולם הרוחני של תלמידנו.

במקביל, ניתן מעת לעת לייסד דיון "רשות" בזמן שאינו על חשבון מסגרת לימודים רשמית. במוסד פנימייתי ניתן להתכנס בערב, ובבסיס רגיל ניתן להתכנס ב"הפסקה הגדולה". לדיון יתקבצו כל התלמידים שרוצים ליטול חלק בשיחה עם המורה משה, על סירוב פקודה או עתיד הציונות הדתית או יחסינו לראש ממשלה שפועל בצורה מעוררת תמיהה, או בכל נושא אחר.

מומלץ לשתף את ההורים בנעשה בבית הספר, ואף לצייד אותם במודעות לתפקידם בעת הזו. רצוי להציע להם לנסות ולהגביר את השיח החינוכי גם בבית. חוסר בהירות של עובדות ומושגים, והצורך

2 במסגרת עיבוד רגשות, ניתן למשל לבקש מכל משתתף לספר מה נותן לו כוח ותקווה בעת של תסכול וייאוש, ועוד.

להתייחס מבחינה רוחנית וחינוכית למה שהילדים שומעים, נדרש מאוד גם במסגרת המשפחה. ראוי להמליץ להם לנצל כל הזדמנות, החל משיחות בשולחן השבת ועד לנסיעות משותפות ברכב, בכדי ליצור דו שיח מעמיק עם ילדי המשפחה על המתרחש ומשמעותו בעיניהם.

* * *

סוף דבר, בתקופה הקרובה הטילה עלינו ההשגחה שתי משימות עיקריות. משימה אחת גלויה ויזועה: להמשיך ליטול חלק פעיל, מתוך שיקול דעת ואחריות, במערכה הארוכה על לב האומה וארצה. להמשיך לעמול ולתרום, בשום שכל ותבונה, על המשך טיפוח זהותה היהודית ציונית של המדינה.

אך מוטלת עלינו גם משימה חיונית נוספת, אותה שוכחים לעתים או מזניחים. משימה של המשך בניין העולם הרוחני של המשפחה והקהילה בעת סערה גדולה. עלינו לוודא שתלמידינו יעברו את האתגרים העצומים של התקופה הקרובה מתוך בריאות ועוצמה. בעוז ובענווה עלינו להתמודד עם הקשיים והאתגרים בצורה שאינה מאפשרת חלילה את ריסוקה של האמונה, אלא מוסיפה לה עוצמה והעמקה.

במישור הראשון, הציבורי, של המערכה על לב האומה וארצה, הרבה דברים אינם תלויים בנו; אך במישור השני, של טיפוח האמונה והזהות של התלמידים נוכח פני הסערה, הרוב תלוי בנו. עלינו להגביר מאמץ ולפעול, מתוך רגישות והקשבה, תכנון ועשייה, למען ניבנה מתוך הקשיים.

בעזרת ד', נצליח מתוך האתגרים להוסיף קומה של אמונה ועוצמה בחינוך ילדינו ותלמידינו.

*

ר' חייא רובה (הגדול) ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין (היו הולכים) בהזא בקעת ארבל בקריצתא (סמוך לעולת השחר). ראו אילת השחר שבקע אורה. א"ר חייא רובה לר"ש בן חלפתא בר רבי: כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימעא קימעא, כל שהיא הולכת היא רבה והולכת. מאי טעמא? כי אשב בחשך ה' אור לי. כך בתחילה: ומרדכי יושב שער המלך ואח"כ יושב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואח"כ ליהודים היתה אורה ושמחה (ירושלמי, יומא יד).

כן תהיה לנו בעזרת ה'.

”בטח בה’ ועשה טוב” / הרב אופיר כהן*

כאשר אדם מוצא עצמו במצבים קשים ומסוכנים ודרכי הפעולה שלו מצומצמות, עולה בו המחשבה כי זה הזמן שעליו לבטוח בה’, באופן שישליך עליו את כל רצונותיו ובקשותיו ויחדל מכל העשייה האנושית, שכביכול אין לה ערך. באותו רגע אדם מתנער מן הרצון לעשות, לברר ולתקן ככל שניתן בכוחות האנושיים, אין הוא משתדל אצל הרופאים ואינו עושה כל השתדלות אחרת בסוברו שהוא ניחן ב”מידת הביטחון בה”.

מהי ”מידת הביטחון” הנכונה והמדודה? מתי היא במידתה הראויה? עד כמה יש להשתדל לנצל את היכולת האנושית? כמה צריך לעשות ולפעול, ומתי צריך לחדול ולומר ”עשינו מה שמוטל עלינו, עשה אתה מה שהבטחתנו”?

שתי טעויות קוטביות אנו מוצאים אצל בני האדם החורגים מ”המידה” הנכונה. שתיהן מתוך כוונה לטובה, ובשתיהן דנו שני גדולי עולם שבאותו הדור העוסקים בנושא ”אמונה וביטחון”: הרב קוק זצ”ל בספרו ’עין אי”ה, והחזון איש זצ”ל בספרו ’אמונה וביטחון’.

מהי מידת הביטחון?

כאשר נשאל אדם מאמין ”מה יהיה?” ישיב משהו מעין ”יהיה טוב”, או כאמירה המפורסמת ”תחשוב טוב יהיה טוב”. האמנם המחשבה החיובית היא היא מידת הביטחון, וכי מי שאינו מרגיש כך, ייחשב לאדם חסר ביטחון?

* הרב אופיר כהן, גר בכפר דרום בגוש קטיף, שלושת ילדיו נפצעו קשה ורגליהם נקטעו בהתקפת מחבלים על האוטובוס שבו נסעו אל בית-הספר. מאמר זה התפרסם בחוברת ”רגלי מבשר” בהוצאת מדרשת התורה והארץ בכפר דרום. אנו מודים למחבר על רשות השימוש במאמר, ולרב איתן שנדורפי על הארותיו.

החזון-איש בספרו 'אמונה וביטחון' מעלה את השאלה, ושולל מכול וכול מחשבה זו:

טעות נושנת נתאזרחה בלב רבים במושג הביטחון. שם בטחון המשמש למדה מהוללה ועיקרית כפי החסידים, נסתובבה במושג חובה להאמין - בכל מקרה שפוגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד, אחת טובה ולא שניה - כי בטח יהיה הטוב, ואם מסתפק וחושש על היפוך הטוב הוא מחוסר ביטחון. ואין הוראה זו בביטחון נכונה, שכל שלא נתברר בנבואה גורל העתיד אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ה' וגמולותיו יתברך. אבל ענין הביטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך (עמ' טז).

אל לנו להיבהל, הטעות הזאת נפוצה אצל רבים וטובים ואך-על-פי-כן טעות היא. ביטחון איננו מחשבה או אמונה שיהיה טוב, אלא הביטחון הוא האמונה המוחלטת שיש השגחה פרטית בעולם, שהכול בא מאת ה', ואין אנו יודעים מה יהיה אלא זאת: מה שהקב"ה רוצה, הוא שיהיה.

זאת היא המחשבה הנכונה במושג "ביטחון".

הכול בהשגחה

זוגמה מופלאה אנו מוצאים במסכת ברכות, זוגמה הממחישה לנו עד כמה אדם צריך להטמיע בתוכו, בכל צעדיו, את המושג "השגחה פרטית"; אפילו במה שנראה מקרה שכיח של הפסד ממוני טבעי. וכך הם דברי הגמרא:

רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא, על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן, ואמרי לה: רב אדא בר אהבה ורבנן, ואמרו ליה: לעיין מר במיליה. אמר להו: ומי חשידנא בעיניכו? אמרו ליה: מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא? אמר להו: אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא - לימא. אמרו ליה: הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה. אמר להו: מי קא שביק לי מידי מיניה? הא קא גניב ליה כוליה! אמרו ליה: היינו דאמרי אינשי: בתר גנבא גנוב, וטעמא טעים. אמר להו: קבילנא עלי דיהיבנא ליה. איכא דאמרי: הזר חלא והוה חמרא; ואיכא דאמרי: אייקר חלא ואיזבן בדמי דחמרא (ברכות ה, ע"א).

(רב הונא החמיצו לו ארבע מאות חביות של יין. באו אליו רב יהודה, אח של רב סלא חסידא

והחכמים, [יש שאמרו שבאו אליו רב אדא וחכמים] ואמרו לו: פשפש במעשיך. אמר להם: האם אני חשוד בעיניכם? אמרו לו: האם הקב"ה חשוד שיעשה דין בלי דין? אמר להם: אם יש מישהו מכם ששמע עלי משהו – שיאמר. אמרו לו: שמענו שלא נתת לאריס שלך את חלקו בזמורות הגפן. אמר להם: האם השאיר משהו מהן, הרי הוא גונב לי יותר מחלקו. אמרו לו: מי שגונב מהגנב גם טועם טעם גנבה. אמר להם: אני מקבל על עצמי לתת לו את חלקו בזמורות. יש שאמרו, שהפך החומץ ונהיה יין, ויש שאמרו שהתייקר החומץ ונמכר במחיר יין.

עצת החכמים לאדם היא, כי לפני בואו בשאלה כלפי הקב"ה, יבדוק את עצמו תחילה. גם אדם צדיק ומקפיד כמו רב הונא, שוודאי אינו חשוד על המצוות, לא יוכל לעמוד בפני הקביעה החד-משמעית הנוקבת עד תהום: "מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא?"

האדם מול אלוהיו עומד בפני קביעה ודאית: יש דין ויש דיין! ואין דבר קטן או גדול שלא נעשה בהשגחה מוחלטת, כפי שראינו בדברי החזון-איש.

מכאן המסקנה כי על האדם לבדוק את עצמו שוב ושוב.¹

ביטחון עילאי

עד כה הגענו למסקנה כי הביטחון הוא האמון בהשגחה מוחלטת, ואל לו לאדם להחליט מהו הטוב שצריך להיות או שיש לקוות אליו. אולם בגמרא אחרת אנו מוצאים, לכאורה, סתירה להנחה זו, מדבריו ומעשיו של גדול הענווים, הלל:

תנו רבנן. מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר. אמר: מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ועליו הכתוב אומר (תהילים קיב, ז) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח בה. אמר רבא: כל היכי דדרשת להאי קרא, מרישיה לסיפיה מדריש; מסיפיה לרישיה – מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש – משמועה רעה לא יירא מה טעם – נכון לבו בטח בה. מסיפיה לרישיה מדריש: נכון לבו בטח בה' – משמועה רעה לא יירא (ברכות ט, ע"א).

(אמר רבא בכל צורה תדרוש את הפסוק, מתחילתו לסופו או מסופו לתחילתו. מתחילתו לסופו תדרוש: משמועה רעה לא יירא. מדוע? כי נכון לבו בטח בה. אם מסופו לתחילתו – אם נכון לבו בטח בה. אז משמועה לא יירא)

1 "אם רואה אדם שייסורים באים עליו יפשפש במעשיו" (ברכות ה, ע"א).

כאשר שמע הלל קול צווחה בעיר, לכאורה, היינו מצפים שיאמר "הכל מאת ה' ואפילו יהיה בתוך ביתי", אולם אנו שומעים מפיו "מובטח אני שאין זה בתוך ביתי"; האם זו מידת הביטחון, להאמין שאין זה קורה אצלי?! יתרה מכך, הגמרא מסייעת אותו מפסוק "משמועה רעה לא יירא, נכון לבו בטוח בה" – אם כן מהי מידת הביטחון הנדרשת והרצויה?

כדי לענות על שאלה זו נצטרך לחזור לעומקה של גמרא ולהבין את הפסוק "ישר והפוך", בשני הרבדים של הפסוק. וכך מתבארים הדברים בעין אי"ה:

שלמות הביטחון שכוללת כל אורחות הצדק והטוב. שמכיוון שהאדם משליך על ה' יהבו. כבר טהר לבו מכל רע והולך בדרך הטובה והישרה. ע"כ אין צורך לצרפו ולזקקו ע"י סבות מחרידות ולא יירא משמועה רעה.

אמנם הסבה המביאה את האדם לבא למדה העליונה והצרופה של הביטחון השלם היא גבורת הנפש. שע"פ חשבון ודעת אין לו להתיירא משום דבר גם הדברים שנראים שהם רעים בעיניו. כי הלא לא יעשה דבר אם ה' לא ציוה .

ע"כ משום דנכון לבו. בטוח בה' שאפילו אם יאונה חלילה דבר הנראה רע אינו רע באמת .

ע"כ משמועה רעה לא ירא ומזה יבא למדה זו שבאמת אין לו לירא משמועה רעה. מפני שהוא ראוי שיהיה נשמר מכל אסון ופגע. "ורגלי חסידיו ישמור".

(עין אי"ה. ברכות חלק ב', עמוד 324)

ואמנם יש שני סוגי ביטחון. האחד קיים אצל רוב העם, והוא הביטחון כפי שהוסבר לעיל, שגם אם תגיע חלילה שמועה רעה אין הלל מפחד מ"השמועה". כלומר, המקרה יכול להתרחש, אבל כיוון שהוא "בטוח בה'", אין הדברים נראים בעיניו כרע, "כי הלא לא יעשה דבר אם ה' לא ציוה".

סוג ביטחון שני הוא עליון יותר ומתאים ליחיד סגולה כהלל, שכבר קנו את מידת הביטחון הראשונה ולא ראוי שיאונה להם רע, כי אין הם צריכים כלל למידת הייסורים. רק אנשים במדרגתו של הלל יכולים לומר "אין זה בתוך ביתי" ממש.

פירוש נוסף לגמרא זו, להבנת דבריו של הלל, אנו מוצאים אצל ר' יונתן אייבשיץ: ר' יונתן מוצא כאן שני עקרונות חשובים ביותר בחינוך של הלל את אנשי ביתו: כיצד עליהם להגיב על צערם הם, וכיצד להגיב על צערם של אחרים. וכך דבריו:

ולכך פירשו המפרשים על הלל בשמעו קול צווחה בעיר, שאמר (ברכות ס). מובטח אני שאין זה בביתי. כי הלל הרגיל לאנשי ביתו על דרך מוסר והנהגה ישרה. כאשר יקרה שום אסון ודבר צער ומחריד, לבל יצטערו ולבל יקוננו, כי אם יקבלו באהבה כנ"ל. אך כל זה על צערו, אבל על צער חבירו, חייב אדם להצטער עד מאוד בלב ונפש. לא ינוח ולא ישקוט, להשתתף בצערן ולהוריד כנחל דמעה, וחס ושלום להעלים עיניו מצרות של ישראל, וזהו תכלית המרי שאמר הפסוק (עמוס ו.ז) ולא נחלו על שבר יוסף יערות דבש, דרוש ז.

מחד גיסא, הלל מורה לבני ביתו כיצד להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים, כיצד לקבל את הדין באהבה בלא להצטער ובלי לקונן; ומאידך גיסא, בעוד נדרשת מהאדם עצמו מידה של ביטחון וקבלת הדין בתמימות ובלא צעקה, הנה בשונה מכך האדם מבחוץ הרואה בצרת אחיו, אינו יכול לומר לו "הכול לטובה", אלא הוא מצווה להשתתף בצערו.

חובת העשייה

הטעות השנייה במידת הביטחון עלולה לנבוע מתפיסה מוטעית של האדם לגבי חובת העשייה. אחרים שהאדם מתמלא ביטחון, ורואה ומאמין שהכול בהשגחה מאת ה', ואין שום מקרה בעולם, והדין דין אמת וכו' – הוא עלול לומר לעצמו: מה מקום יש להשתדלות שלי, אולי דווקא השתדלות יתרה עומדת בסתירה למידת הביטחון? הוא סבור שכאדם מאמין עליו לבטוח ולהשאיר את העבודה בידי שמים, ולכל היותר האדם נדרש להשתדלות מינימלית.

שאלה זו מהותית מאוד, שהרי היא נוגעת לכל תחום מחיינו, מהדברים הפשוטים של לימוד ופרנסה, ועד לדברים מהותיים של בעיות בריאותיות, מלחמה על ארץ ישראל ועוד. על טעות זו, הגורמת לאדם שכביכול "בוטח מאד" רפיון ידיים וחוסר השתדלות כדבעי, עומדים חז"ל בגמרא בשבת. לאחר שהגמרא זנה בדברי המשנה "על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן" ומסבירה ששעת הלידה היא שעת סכנה, ולכן הנשים נבדקות באותה שעה בזכויותיהן מול חובותיהן, היא מבררת היכן נבדקים כל בני אנוש:

וגברי היכא מיבדקי? – אמר ריש לקיש: בשעה שעוברים על הגשר. גשר ותו לא? אימא: כעין גשר... רבי ינאי בדיק ועבר. רבי ינאי לטעמיה. דאמר: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר: שעושיין לו נס – שמא אין עושיין לו נס. ואם עושיין לו נס – מנכין לו מזכותיו. אמר רבי חנין:

מאי קראה (בראשית לב, י) – קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. רבי זירא ביומא דשותא לא נפיק לביני דיקלא (שבת לב, ע"א).

ווגברים מתי נבדקים עוונותיהם וזכויותיהם? אמר ריש לקיש, בשעה שעוברים על גשר. רק בגשר? תאמר כל סכנה הדומה לזה. רבי ינאי בדק ועבר. רבי ינאי לשיטתו אומר: לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושים לו נס, שמא אין עושים לו נס. ואם עושים לו נס מנכים לו מזכויותיו. אמר רבי חנין, מנין לומדים זאת? "קטנתי מכל החסדים ומכל האמת". רבי זירא ביום של רוח חזקה, לא יצא לאזור שבין הדקלים.

בשעת מעבר ממקום למקום או ממדרגה למדרגה נבחן האדם, ואז מתבררים זכויותיו. גדולי האמוראים, בכל פעולה שעשו, לא היו סומכים על זכויותיהם, אלא היו עושים כל מה שניתן בצורה טבעית תוך הימנעות מכל סכנה. מידת השתדלות מקסימלית, ומידת סמיכה-על-הנס מינימלית: ר' ינאי אינו עובר במעבורת עד שבזדק את טיבה ובטיחותה; ר' זירא אינו יוצא ביום סערה החוצה, ולא סומך על זכויותיו וצדקתו הגדולה.²

עוד חובה עלינו לברר, מה למדו מיעקב אבינו שאמר "קטנתי מכל החסדים", מתי נעשה האדם גדול ומתי הוא קטן.

הרב קוק בעין אי"ה מסביר את הסעות והשמירה מפניה:

אין לך מידה טובה בעולם שלא תוכל להשתבש בידי הבריות ולגרום היפך מהמכוון שלה. ע"כ צריכים לעולם האנשים הגדולים להיות למופת בדרכיהם בחיים איך לישר את הדרכים. באופן שע"פ הנהגתם ילמדו מהם התכונות והמידות הטובות בגבולן ועצם טהרתן. אחת המידות היותר קדושות היא מידת הביטחון בשם השי"ת. הראויה להיות מתרחבת והולכת בנפש האדם. אמנם תכליתה היא קרבת אלוהים הנמשכת ממנה. שהיא לעצמה השלמה גדולה, וגבורת הנפש בעז ה' הנמשכת ממנה בעת צר, שהאדם מוצא לו תמיד מחסה בשם ה'. וגם בעת אשר כל המסכות הטבעיות כבר חדלי כח הן להצילו מרעתן, עז ה' ישגבהו.

אבל כמה צריך האדם להיות נזהר שהמדה היקרה הזאת שהיא אור העולם לא תהפך לרועץ, שלא תהי' הסבה לעצלות ולשפלות ידים, שהוא ההיפוך מההשלמה האמיתית של האדם. ע"כ כל מה שאדם יותר דבק בקונו ויותר נאזר במידת הביטחון בשם ה', ראוי לו ביותר להראות

2 ואכן לר' זירא זכויות רבות, הגמרא מספרת שהיה נכנס לתנור דולק, והאש לא פגעה בו (בבא מציעא פה, ע"א).

זהירותו וזריזותו בכל הנוגע לפעולות אדם. למען ידעו כל העם כי העטרה הגדולה של מדת הביטחון. ככל המידות הקדושות הנמשכות מדעת ה' ויראתו הטהורה. רק את הטוב יביאו להולכי בדרך ה' באמת ואין עמן מכשול.³

למדנו מדבריו:

- א. מידת הביטחון באופן לא שלם ואמיתי, לא רק שלא תגרום למידה טובה, אלא יכולה חלילה לעמוד לנו לרועץ ולגרום עצלות ורפיון ידים.
- ב. מידת הביטחון מתחילה בקצה גבול יכולתו של האדם, במקום שהוא מיצה את השתדלותו. כלומר, כל עוד יש ביכולת האנושית לפעול יש לעשות, ולא להתרשל בטענה של ביטחון.
- ג. ככל שהאדם גדול יותר, ויש לו יותר יראת שמים וביטחון, הוא צריך להראות יותר את השתדלותו בכל דבר מעשי, ככל שיד האדם משגת.

חיים של פעולה

לאחר שהגדרנו את מידת הביטחון גם לאור מידת השתדלות - היינו, שהאדם מצווה לעשות כל שביכולתו, ואין לו לסמוך על זכויותיו, או על כך שיעשו לו נס - אנו נדרשים להבנה של הרווח הרוחני והמעשי מצורת חיים זו, שבה האדם מחויב לעשייה ולמרב השתדלות. על דברים אלו נוכל לעמוד מהמשך הפירוש בעין אי"ה ולהבין מתי מתגדל האדם ומתי מתקטן, ומהו המושג "מנכים מזכויותיו":

"א"ר חנין מאי קרא. קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך". האדם הוא מתגדל לפי ערך רוב פעולותיו לטובה, וכל מה שהוא בהם משולל מפעולה אם מגיעה לו טובה על זה האופן הוא מתקטן. כי הנס והטבע שניהם מעשי ד' המה. אמנם הנס יבא בהכרח כשאין האדם יכול להיות פועל, א"כ זהו אות כבר על קטנותו. והטבע הוא מעשה ד' עם האדם עצמו. כי כל מה שהאדם עושה הלא הוא ג"כ מעשה ד'. ואין הפרש בין אם יהיו האמצעיים כוחות המציאות או זריזות האדם. שכלו וחפצו. כשהוא ג"כ משתמש בהם. הוא ג"כ חלק מהמציאות שהיא

כולה מעשי ד', "גם כל מעשינו פעלת לנו". אלא שבהיותו פועל הוא מתגדל ג"כ מצד פרטיותו, ובהיותו נפעל הוא מתקטן, חי חיים של קבלה, לא של השפעה. וראוי לאדם לאהוב חי השפעה. שהם חיי פעולה, שהוא חפץ ד' היותר עליון. הרוצה בשלמות היותר עליונה של בריותו. ולשם זאת התכלית העליונה לא חיסר כל דבר וענין המביא לידי הכשר תכלית זו. שצריך לפעמים ג"כ מדת ההקטנה. כמו שהגידול צריך הוא ג"כ לקטנות. אבל המטרה היא שתבא ממנה ועל ידה הגדלות. ע"כ אמר קטנתי מכל חסדים ומכל האמות אשר עשית את עבדך. אמנם באה לו אח"כ הגדלות ע"י חיים של פעולה. "כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל"⁴.

למדנו מדבריו:

- א. הנס וגם הטבע, שניהם מעשי ה' בלי ספק, ובשניהם מתגלה גדולתו של הבורא. הנס פירושו מעשי ה' בלבד, ואילו הטבע – מעשה ה' עם האדם.
  - ב. כאשר אין האדם פועל והוא נזקק להתערבות שמים באמצעות נס, מעיד הדבר על קטנותו.
  - ג. כאשר האדם פועל בעצמו הוא מתגדל ונבנה באופן אישי, ובכך מגיע לשלמותו. ואילו בעת היותו נפעל, כשהוא רק בבחינת מקבל, הריהו מתקטן, וזה למעשה ניכוי הזכויות.
- הבנה זו שייכת לכל תחומי החיים ואף למטרה שלשמה באנו לעולם: לא ליהנות מלחם חסד,⁵ אלא לעבוד על כל דבר ולקנות אותו בעמל אישי. כך הוא הדבר בלימוד ועבודה על המידות,⁶ וכך בכל מידה של השתדלות מעשית, אפילו בבדיקת המעבורת.
- יתרה מכך, אף בנכסינו הלאומיים ובכל המצוות הקשורות לכיבוש הארץ ולמלחמת מצווה, עלינו לנהוג בהנהגה זו מתוך הבנה, שכל מה שאנו משיגים מתוך עמל הוא גדול יותר ממה שאנו מקבלים בחסד ועל ידי נס, שכן קומתנו לא מתקטנת. וכך אנו מוצאים בספר דברים, לאחר שנבנה בתים ונרכה קניינים, נבוא לומר,

וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ כְּחֵי וְעַצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה: וְזָכַרְתָּ אֶת יְדֹוֹ אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִנְחָן לְךָ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הָקִים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם כִּי־יִחַ.

4 שם שם, אות קצה.

5 רמח"ל, דעת תבונות, סימן יח.

6 מסופר על הגר"א, "כי לא הראה את נפשו טוב רק בעמלו אשר עמל בחכמה ובדעת ובכשרון... אף כי רצו למסור לו מן השמיים בלי שום עמל ויגיעה על ידי גילויים לא נשא עינו לזה... שלא יקבל שום אמצעי בלתי אשר יעמול ויבין בעמל יגיעתו" (ספר עליות אליהו, הוצאת ירושלים תשמ"ט, ע"מ קט).

במבט חטוף על פסוקים אלו נראה, שאל לנו לתלות עושרנו בכוחנו ובעוצם ידנו; ואולי אין מקום כלל לפעילות כוחנית מעין זו אלא יש לתלות הכל בה'. אבל בהתבוננות מעמיקה בפסוקים מברר לנו הר"ן את מערכת היחסים הנכונה בין ביטחון והשתדלות:

... "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת כי ה' הוא הנותן לך כח לעשות חיל", רצה בזה כי עם אמת שיש באישים סגולות מיוחדות לדבר מהדברים. כמו שיש אנשים מוכנים לקבל חכמה, ואחרים מוכנים לשית עצות בנפשם לאסוף ולכנוס. ולפי זה יהיה אמת בצד מה שיוכל העשיר לומר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה. עם כל זה היות שהכח ההוא נטוע בך, זכור תזכור הכח ההוא מי נתנו בך ומאין בא. והוא אומרו וזכרת את ה' אלוהיך כי הוא הנותן לך כח. לא אמר וזכרת כי ה' אלהיך נותן לך חיל. שא"כ היה מרחיק שהכח הנטוע באדם לא יהיה סיבה אמצעית באסיפת ההון, ואין הדבר כן. ולפיכך אמר כי עם היות שכחך עושה את החיל הזה תזכור נותן הכח ההוא יתברך...

(דרשות הר"ן, דרוש עשירי).

הר"ן מברר לנו שלא רק שאין איסור לומר "כחי ועוצם ידי", אלא אדרבא חובה להכיר בכוח הנטוע בך, ביכולת שקיבלת, רק אל תשכח מי נתן לך את הכוח! ואם אתה אמנם מכיר בכך שהקב"ה נותן לך כוח, חובה עליך לומר "כחי ועוצם ידי", והכול מאת ה'.

והזברים מזויקים להפליא בפסוקים "והוא אומרו וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כח, לא אמר וזכרת כי ה' אלוקיך נותן לך חיל". ה' נותן ביד האדם את הפוטנציאל לעשות, את היכולת, את ה"כח", ואילו האדם נדרש להכיר בערכו, להכיר בכוחו ולדעת שכל זה מאת ה'. יחד עם זאת על האדם "לעשות חיל", להציב אתרים ולעמוד בתוצאות, ואז שם שמים מתגדל, ומתגדל גם האדם.⁷

סיכום

הביטחון, כמיזה עיקרית אצל כל מאמין, זקוק כמו כל מיזה אחרת לבחינה ולביקורת, לדעת מתי הביטחון אמיתי, מתי מביאה מידת הביטחון ברכה וחיים, ומתי חלילה אנו משתמשים בה באופן מוטעה, הגורם למיזה לא נכונה.

7 ועיין עוד עין א"ה, ברכות חלק א, ע"מ 57, אות קמג; שם שם, חלק ב, ע"מ 248.

הגדרנו את מידת הביטחון כחובה להאמין בהשגחה מוחלטת, כאמון מוחלט שאין מקרה בעולם, ולא כמי שרבים טועים וחושבים, שביטחון מסתכם בתקווה ש"יהיה טוב".

מידת הביטחון איננה שוללת את ההשתדלות, אדרבה מחייבת אותו.

כל זמן שאדם יכול הריהו מחויב לפעול ולעשות, ואם יחדל מכך בחושבו שזוהי מידת הביטחון, הוא מאבד את המיזת הנכונה.

עיקר תפקידו של האדם הוא "לפעול" – להתגדל על ידי מעשיו, לימודו, עבודתו ופעולותיו השונות, וככל שיתמיד בכך ויעשה יותר – הריהו מתגדל יותר; ככל שהאדם עושה פחות וסומך יותר על הנס שהקב"ה יעשה לו – הוא מתקטן וחי חיים לא שלמים, חיים של קבלה.

נאמנות כפולה? / הרב אלישע אבינר*

לאחרונה נשמעים קולות המאשימים את הציבור הדתי בחוסר נאמנות למדינה. טוענים, שאיננו מגלים נאמנות מלאה למדינה, אלא מחזיקים בנאמנות כפולה; שלבנו חצוי בין נאמנות למדינה לנאמנות לתורה. למרות שאנחנו מצהירים נאמנות למדינה, איננו נאמנים לה כמו אזרח מן השורה, אשר מכיר בבלעדיות של החוק במדינת ישראל ומציית רק לכללי הדמוקרטיה. אמנם קיימות קבוצות נוספות במדינה אשר אינן נאמנות למדינה, ואינן מקבלות על עצמן את חוקיה (ביניהן קבוצה רחבה שאומרת בגלוי שהיא נאמנת רק לתורה), אבל הן מצהירות על כך בגלוי. הביקורת כלפינו היא שאנחנו מסתירים את נאמנותנו הכפולה. אנחנו מנסים להצטייר כשומרי חוק, המגלים נאמנות מלאה למדינה, בשעה שנאמנותנו היא חלקית בלבד.

האשמות הללו מתחזקות כל פעם שנוצר עימות בין הזרכות תורניות לבין החלטות ממשלה וכנסת, כמו תכנית ההתנתקות. העימות גם מחדד את מבוכתנו הפנימית, למי להיות נאמן. האמנם נאמנותנו כפולה? וכיצד נכריע בה?

מנגד, נשמעת גם ביקורת הפוכה, ביקורת המופנית כלפי נאמנותנו החלקית לתורה. יש הטוענים שאיננו נאמנים לגמרי לתורה, מפני שאנחנו מגלים נאמנות לחוקי המדינה שאינם חלק ממצוות התורה. ידועה אימרתו השנונה של אחד מגדולי ישראל, בדור שלפני השואה, המאשימה את תנועת "המזרחי" בעבודה זרה בשיתוף. כלומר, המזרחי היא תנועה דתית, אבל היא איננה עובדת את ה' בלבד אלא משתפת לו גורם נוסף – הלאומיות. תנועת "המזרחי", בשילובה את ערכי תורה עם ערכי לאום, היא כמו מי שעובד את ה' וגם את האלילים.

* ראש הכולל בישיבת ההסדר "ברכת משה" ורב קהילה, מעלה אדומים.

למי אנו נאמנים?

האמת הפשוטה היא שאין לנו נאמנות כפולה, אלא נאמנות אחת בלבד. כמו כל תלמידי משה רבינו יש לנו נאמנות אחת בלבד – לה' ולדבר ה'. אנחנו נאמנים רק לתורה, ובכך איננו שונים מהדרך שהנחיל לנו אבותינו. מהיכן נובעת נאמנותנו למדינה? – היא נגזרת מנאמנותנו לתורה. נאמנותנו לתורה היא אשר מובילה אותנו לנאמנות למדינה. יש לנו נאמנות אחת בלבד שיסודה בתורה. נאמנות זו לא רק שהיא איננה מחלישה את נאמנותנו למדינה, אלא היא מבטיחה נאמנות גדולה יותר וחזקה יותר.

קביעה זו עשויה לעורר גיחוך וסדרת תמיהות:

א. מה פירוש הדבר שאנחנו נאמנים למדינה בגלל התורה? מדוע איננו נאמנים למדינה כפי שכל אזרח נאמן לה?

ב. ועוד, כיצד נאמנותנו לתורה, שהיא אחד הגורמים לעימותים עם הדמוקרטיה, יכולה להוות בסיס לנאמנותנו למדינה, וכיצד היא מבטיחה נאמנות חזקה יותר למדינה?!

נשיב על ראשון – ראשון, ועל אחרון – אחרון.

א. לכל נאמנות – בין נאמנות לאנשים, בין נאמנות לערכים, בין לנאמנות למסגרות – חייב להיות בסיס ערכי שעליה היא עומדת. כלומר, הנאמנות איננה נולדת יש מאין, היא יונקת מערכים שקודמים לה ומבססים אותה. בין אם האדם מודע לבסיס של נאמנותו ובין אם אינו מודע לו, קיים ערך ראשוני התומך בנאמנות. לאור זאת נשאלת השאלה: מהו הבסיס לנאמנותנו למדינה? מדוע להיות נאמן למדינה, מדוע לציית לחוקיה, מדוע כל אזרח חייב לקבל על עצמו את חוקי מדינתו? מדוע לוותר על החירות האישית ולציית לחוקי המדינה? שאלות אלו הן בסיסיות והיה מקום לצפות שכל אזרח ישאל אותן ויזדקק להן. למעשה, מרבית האזרחים אינם שואלים את עצמם, מדוע הם נאמנים למדינתם. רק יחידי סגולה שתחום עיסוקם הוא פילוסופיה או מדעי המדינה, משקיעים בכך מחשבה על מנת לנסח משנה מסודרת לחובת נאמנותם למדינה. במהלך הדורות ניתנו מספר תשובות לשאלה זו. אין תשובה אחת. חלוקות עליה הדיעות בין ההוגים, החל מפילוסופי יוון, עבור דרך ההוגים האנגלים – הובס ומיל – וכלה בפילוסופים בני ימינו.

על שאלה זו אנחנו, תלמידי משה רבינו, משיבים, שאנחנו נאמנים למדינה ולחוקיה לא בגלל אחת מהשיטות המקובלות בהגות המדינית הקלאסית או המודרנית, אלא מפני שהתורה מצווה אותנו על כך. זהו המקור לנאמנותנו למדינה.

ב. מכאן ברור, למה נאמנותנו למדינה חזקה יותר. עבור יהודי שומר תורה ומצוות, חוקי התורה הם מוחלטים, הם חד-משמעיים, הם ברורים, הם חזקים. לכן כל מה שקשור לתורה הוא חזק, ובכלל זה גם הנאמנות למדינה. נאמנות למדינה היונקת מכטריוטיות או מתחושה אינטואיטיבית, עלולה להתרופף בשעת מבחן. דווקא התורה היא משען בטוח.

די להזכיר את השאלה שמפנים בני נוער רבים אל רבותיהם, אם מותר להם לעבור במעבר חצייה באור אדום בשעות המאוחרות של הלילה, כאשר אף רכב לא נראה באופק. שאלה זו מעידה על מחויבות מלאה שאיננה מכירה ב"עיגול פינות" או בטשטוש. זוהי זוגמה לכוחו של הציות להלכה המגבה את הציות לחוקי המדינה.

גדולי ישראל נימקו בדרך זו את הכללת המצוות ההומניות בעשרת הדברות, כגון "לא תרצח" ו"לא תגנוב". למרות שהשכל האנושי והמוסר ההומני אוסרים רצח וגניבה, לא נמנעה התורה מאזכורם. מדוע? השיבו גדולי ישראל שהתורה טרחה לאסור אותם במפורש על מנת לחזק את שמירתם. הגיבוי האלוקי מעניק להם ממד מוחלט. גם כאשר המוסר האנושי מתרופף ואף מתמוטט, נותר המוסר האלוקי בכל חוזקו.

אם לאחר נתינת התורה עדיין נותר מקום למוסר האנושי ולצו המצפון, לתחושות אינטואיטיביות ולרגשות הומניים – על כך חלוקות הדעות בין חכמי ישראל. יש אומרים שאין כל משמעות למוסר האנושי, מפני שהוא אינו אמין; ויש שאמרו, שהתורה מסתמכת עליו, היא באה על מנת לפתח אותו, להרחיב אותו ולהעצים אותו, וגם ליישר אותו ולהגביל אותו על ידי ההזרחה האלוקית. בדרך זו תמך הראי"ה קוק זצ"ל. המוסר האנושי אינו נדחה על ידי התורה, אלא מורחב ומסויג במקום הצורך.

דברים אלו יפים גם כלפי תחושת הנאמנות האינטואיטיבית כלפי המדינה. היא יפה, היא נכונה, היא מבטאת תחושה בריאה. התורה לא באה לסתור אותה, אלא לחזק אותה מצד אחד, ולסייג אותה מצד אחר.

כיצד נגזרת הנאמנות למדינה מהנאמנות לתורה?

עתה, נותר לברר, היכן מבססת התורה את חובת הנאמנות למדינה? מהו המקור ההלכתי? סוגיית חובת הציות לחוקי מדינת ישראל ניזונה בהרחבה אצל גדולי ישראל בזרם האחרון. הועלו על ידם כמה הצעות לתשתית הלכתית לחובת הציות לחוקי המדינה. נזכיר אחת מהן, המתבססת על עיקרון הלכתי חשוב שקבע הראי"ה קוק זצ"ל.

נקדים הקדמה: צורת המשטר שאותה מזכירה התורה היא צורת המשטר המלוכני, שבראשו עומד מלך, או נשיא. חובת הציות למלך התבהרה על כל פרטיה בהלכות מלכים לרמב"ם. לפי רבים מן הראשונים (בניהם הרמב"ם), זוהי צורת המשטר האידיאלית. אך מתעוררת השאלה, מה דינן של צורות משטר אחרות, האם גם להן נצטוונו לציית? הרב קוק עוסק בשאלה זו במסגרת דיון על מעמד של המלכים החשמונאים. הוא מוכיח שלא היה להם מעמד של מלך על פי ההלכה (חסרים היו תנאים המאפשרים מינוי מלך). ועל כן שאל הרב קוק, מהיכן ינקו המלכים החשמונאים את כוחם להוציא את העם למלחמה, לכפות על כך ואף להעניש את מי שסירב לציית להם.

הרב קוק מחדש עיקרון נפלא. המשטר האידיאלי הוא המשטר המלוכני ולו העניקה התורה את הסמכויות המלאות, ובכלל זה גם סמכויות אישיות למלך. אולם בהעדר מלך, אין הסמכויות המסורות (בדרך כלל) למלך יורדות לטמיון, הן אינן מתבטלות. בלעדיהן לא יוכל העם לתפקד. אי אפשר להשאיר ואקום בהנהגת העם עד שתשוב המלוכה, אלא הסמכויות שנלקחו מהמלך חוזרות אל העם, סמכויות ההנהגה ממסורות לעם. העם מוסמך להנהיג את עצמו, לקבוע חוקים ולכפות אותם על היחיד. כיצד העם ינהיג את עצמו? בדרך הרצויה לו, בצורת המשטר הנוחה לו ובאמצעות המנהיגים שהוא בחר. וזו לשונו:

נראים הדברים. שבזמן שאין מלך. כיון שמשפטי המלוכה הם גם כן מה שנוגע למצב הכללי של האומה. חוזרות אלו הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה.

וביחוד נראה שגם כל שופט שקם בישראל. דין מלך יש לו לענין כמה משפטי המלוכה. וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל.

הסברא קיימת דלענין משפט המלוכה. שנוגע להנהגת הכלל. ודאי גם שופטים מוסכמים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים."

(שו"ת משפט כהן. סימן קמד)

לאחר שפסקה המלכות בישראל, לא התבטלה השאיפה להשבת המלכות. אין ויתור על האידיאל הגדול, אבל בפרק הזמן עד לחידוש מלכות ישראל, חוזרות הסמכויות המלכותיות אל העם, והעם מפעיל אותן לשם הנהגתו.

הרב קוק מביא לעיקרון זה שורה של הוכחות מתוך מקורות חז"ל, אך כאמור לעיל, גם ההגיון מחייב את צדקתו. אין להעלות על הדעת שבהעדר מלך, יושבתו כליל התפקידים הלאומיים ותהיינה ידי העם כבולות מלפעול במישורים לאומיים חיוניים. סמכויות אלו חוזרות לאומה. כיצד יפעיל העם את הסמכויות

האלו? העם ימנה נציג או מספר נציגים שיהיו אחראים על תפקיד מסויים או על כלל התפקידים הלאומיים. נציג זה אינו מלך במלוא מובן המילה, הוא איננו בעל זכויות מלאות כדוגמת מלך המוריש את מלכותו לבניו, אלא הוא ממונה על הפעלת תפקידים אחדים בהתאם לכתב המינוי. כוחו וסמכותו יונקים בכל שעה מן העם.

עיקרון זה דורש פירוט רב, אבל לענייננו התברר שהתורה מכירה בסמכותו של המשטר הדמוקרטי. ואכן דברים מפורשים ברוח זו, נכתבו על ידי גדולי ישראל סמוך להקמת המדינה.

הגרי"ה הרצוג דן בסמכותה של המדינה (שעתידה לקום בארץ ישראל) לגייס אזרחים לשירות צבאי ולשלוח אותם למלחמה.

ואם תאמר: הלוא מלך אין לנו? אומר אני... המלך אין כוחו אלא מן העם. שנבחר על-ידי העם. וכן יש לנו לומר שהעם כולו (ועיקר עם ישראל הם היושבים בא"י) יש לו הסמכות של מלך בנוגע לענייני האומה וכיון שהרוב הגדול והמכריע מכריז על מלחמה. הרי זה כצו המלך ויש בידו לכוף (= לכפות על העם לצאת למלחמה בשעת הצורך). סברה היא שעל כל פנים לא גרע כוחם של הממנים כולם יחד (= עם ישראל) מכוח מי שנתמנה על ידן... ולא יגרע כח העם כולו מכוחו כשאין מלך... שוב עיינתי בשו"ת 'משפט כהן' ומצאתי שהגאון (= הראי"ה קוק זצ"ל) כותב כך בפירושו.

(תחוקה לישראל, עמ' 129)

והוסיף על כך הגר"ש ישראלי זצ"ל התייחסות ישירה למבנה השלטון הדמוקרטי במדינת ישראל:

מסתבר, שכשם שיכולים למנות איש אחד כראש ושופט. כמו-כן אפשר למנות מועצה שביחד יהיו לה הסמכויות הללו. ולפי זה נראה כי מועצת הממשלה שתיבחר בדרך של בחירות נכונות יהיה לה סמכות בכל מה שנוגע לניהול האומה כאותה סמכות שהיה למלך ישראל.

(עמוד הימיני, סימן ז)

וכך גם היתה דעתו של מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל:

העידו בני ביתו של הרב צבי יהודה, שביום הבחירות הוא נהג ללכת לקלפי לבוש בבגדי שבת, כולו שמחה

והתלהבות. כאשר שאלוהו על מה זה, פתח והסביר: "אמנם כן, התקיימו בחירות בישראל בפזרות שונות מאז ומעולם, אבל אין להשוותן עם הבחירות לכנסת. כי הבחירות לקהילות ישראל נועדו לארגן את עניניהם הפנימיים של בני העיר, לעומתן הבחירות לכנסת הן ממלכתיות ומבטאות את ריבונותו של העם בארצו. הבוחר הישראלי ממלא בבחירות את חלקו במצוות ישוב הארץ, הכוללת (לפי הרמב"ן) גם הקמת ממשל וביצורו. וכבר פסק אאדמו"ר (= אבי, אזוני מורי ורבי): 'כשמתמנה מנהיג האומה לכל צרכיה בסגנון ממלכתי, על פי דעת הכלל... ודאי עומד הוא במקום מלך לענין משפטי המלוכה הנוגעים להנהגת הכלל' (משפט כהן). במשך אלפי שנות גלות נשללו מאיתנו כל סממני ממלכתיות ועצמאות, והנה זיכנו ה' במדינה וחייבנו במצוותיה, האין לקיימן מתוך שמחה של מצווה ותחושה של הודייה?!" (נתפרסם ב"דף לתרבות יהודית" 145).

לענייננו אין משמעות לשאלה, מהי צורת המשטר המועדפת בתקופה של העדר מלוכה. כל משטר שנתמך על ידי העם יורש את סמכויות ההנהגה של העם. בכל אופן ראוי להזכיר את התייחסותו המפורשת האוהדת של הראי"ה קוק זצ"ל כלפי המשטר הדמוקרטי. הדברים מופיעים במכתב ששיגר הרב קוק אל הרב חיים הירשנזון אשר הציע להקים משטר דמוקרטי במדינת ישראל: "בענין מינוי מלך גם כן אין צריך להאריך, שכל זמן שלא נתגלה מלך המשיח בתנאיו המיוחדים, אין שום איסור להנהיג כח ממשלתנו באיזה צורה היותר נאותה, וכל מה שהוא יותר נראה לטובתן ולכבודן של ישראל הרי זה משובח".

הוא אומר – בשלב המעבר בין חזרת העצמאות לעם ישראל לבין הופעת מלך המשיח אין כל מניעה להקים משטר שאין לו אופי מלוכני. באיזה משטר לבחור? על כך משיב הרב: "כל מה שהוא יותר נראה לטובתן ולכבודן של ישראל הרי זה משובח".

האם הנאמנות למדינה תלוייה בזהות נבחרו הציבור?

יש הסבורים שגם אם קיימת חובת ציות לכל סוגי המשטר, ולא רק למשטר מלוכני, קיים תנאי בל-יעבור, והוא שמנהיגי הציבור שיעמדו בראש המשטר יהיו נאמנים לאורחות החיים של התורה. אם המנהיגים אינם נאמנים לתורה, אין לגיטימיות למסד השלטוני, ואין כל חובה לציית לו.

בעצם, ניתן לשאול אותה שאלה ביחס למשטר המלוכני, האם יש חובה לציית למלך שאינו נאמן לתורה? גם על סוגיה זו נכתב הרבה בספרות השו"ת. נציין מקור אחד שממנו ניתן ללמוד גם על ההיבט ההלכתי וגם על שורשיו: "אמר רבי ינאי: לעולם תהא אימת מלכות עליך... שנאמר: 'ויד ה' היתה אל אליהו,

יושנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה" (מנחות צח ע"א). ומפרש רש"י, שהמלך אחאב רכב יחידי, וזה לא היה מכובד. לכן אליהו רץ לפניו!

מן המפורסמות שהמלך אחאב לא נמנה על ל"ו הצדיקים. הוא הפיץ בארץ ישראל את הפולחן האילולי ורדף את נביאי ישראל. לא היה מלך רשע כמוהו, ויעשה אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו" (מלכים א, טז ל); ובכל אופן ולמרות הכל, אליהו נהג כבוד כלפיו, כיאה למלך ישראל. מדוע? מפני שהמלכות היא חיונית לישראל. גם מלך רשע כמו אחאב פעל לטובת האומה במישורים הביטחוניים והכלכליים. אחאב נלחם נגד אויבי ישראל, ואף נהרג בקרב. אליהו הנביא השמיע ביקורת חריפה ונוקבת נגד מלכות אחאב, ויחד עם זה הוא כיבד אותה.

הביטוי "אימת מלכות" ("לעולם תהא אימת מלכות עליך") מזכיר את המשנה ב"אבות": "הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה [של מלכות], איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג, ב). כל מלכות תורמת ליציבות במדינה ומאפשרת ארגון חיוני של כל אזרחי המדינה. מוראה של מלכות היא חיונית לריסונם של המאבקים התמידיים בין הפרטים השונים המרכיבים את החברה. "מוראה של מלכות" איננה נעימה, וכיפת החוק איננה תמיד סימפטית ומרנינה, אבל האלטרנטיבה היא "איש את רעהו חיים בלעו" – אנדרלמוסיה מוחלטת. הגמרא אומרת: "מאי דכתיב 'וַתַּעֲשֶׂה אֶדָם כְּדָגֵי הַיָּם, כְּרֶמֶשׂ לֹא מֵשַׁל בּוֹ? לְמָה נִמְשְׁלוּ בְנֵי אָדָם כְּדָגֵי הַיָּם? ... מֵה דָגִים שְׂבִים כֹּל הַגְּדוּל מִחֲבִירוֹ בּוֹלַע אֶת חֲבִירוֹ, אֵךְ בְּנֵי אָדָם אֲלֵמָלָא מוֹרָאָה שֶׁל מַלְכוּת כֹּל הַגְּדוּל מִחֲבִירוֹ בּוֹלַע אֶת חֲבִירוֹ, וְהֵינּוּ דַתְנָן... הוּא מִתְפַּלֵּל בְּשִׁלּוּמָה שֶׁל מַלְכוּת, שֶׁאֲלֵמָלָא מוֹרָאָה שֶׁל מַלְכוּת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים בְּלַעו" (עבודה זרה ד, ע"א).

יש שטענו, שמשנה זו הקדימה במאות שנים את הפילוסופיה המדינית של ההוגים האנגלים על ערכה של המדינה. במצב טבעי שוררת מלחמה של הכול בכול, "אדם לאדם – זאב". לכן למרות שהמדינה דורשת מהיחיד לוותר על החופש המלא שלו, היא מסגרת חברתית משתלמת וכדאית, כיוון שהיא מגינה על האזרח מפגיעתו הרעה של הזולת. גם אגואיסט גמור צריך להיות מעוניין במדינה, אף שהיא מגבילה וכובלת.

אולם אין כל הכרח לטעון שגם משנתנו אימצה את התיאוריה המדינית של ההוגים האנגלים. יתכן שמשנתנו דוגלת בהשקפה הרבה יותר אופטימית על מהות האדם ושואפת למדינה הרבה יותר אידאלית ממדינה שמטרתה היחידה היא להגן על אזרחיה אלו מפני אלו. למרות זאת מזכירה משנתנו תאוריה מדינית זו, על מנת לקבוע שבכל מקרה ותחת כל סוג של שלטון יש חובה לציית לחוק, כדי למנוע מלחמה של הכול בכול. המפרשים ביארו שמשנתנו נקטה בלשון "מוראה של מלכות" ולא "מורא של מלך", כדי לכלול את כל סוגי המשטרים, בין המשטר המלוכני ובין המשטר הדמוקרטי (עיי' "תפארת ישראל").

זו הסיבה שמוראה של מלכות נוהג גם כלפי משטר שהעומד בראשו הוא אדם מהסוג של המלך אחאב. הדברים נכונים גם במשטר דמוקרטי המנוהל על ידי נבחרים ציבור שאינם פועלים על פי רוח התורה. אלמלי המשטר, היה העם היושב בציון נקרע לגזרים ומתפורר לפירורים קטנים. כמוכן, אין בכך ויותר על השאיפה הגדולה של השבת מלכות בית דוד.

התנגשות בין מצוות התורה להוראה שלטונית

כאמור לעיל, נאמנותנו למדינה יונקת מנאמנותנו לתורה. היא מבטיחה נאמנות שלמה וחזקה; אבל נאמנות זו מותנית בכך, שאין ההוראה השלטונית סותרת את מצוות התורה. מדוע? מפני שההוראה האלוקית היא הבסיס לנאמנותנו לשלטון, והיא קודמת לה; על כן כאשר החוק מטעם השלטון סותר את הוראות התורה הוא מאבד את הבסיס שעליו נשענת חובת הציות אליו.

עיקרון זה מתחייב מההנחה שהנאמנות לשלטון יונקת ממסכת ערכים קודמת. לכן הוראות השלטון תקפות רק במידה שהם תואמות למסכת הערכים הבסיסיים. עיקרון זה נכון לא רק ביחס לתורת ישראל, אלא ביחס לכל השיטות הפילוסופיות המבססות את חובת הנאמנות למדינה. הכלל הוא, שהערכים היוצרים את המחויבות למדינה קודמים לחוקים שהמשטר מחוקק.

על פי התורה כלל זה נוהג בכל סוגי המשטר, אפילו במשטר מלוכני. אם צו המלך סותר את אחת ממצוות התורה, אין לציית לו; הדברים מפורשים ברמב"ם. לאחר שהרמב"ם תיאר בהרחבה את הכבוד שחייבים לנהוג במלך, והזכיר את חומרת האיסור של מרידה במלכות, ובכלל זה מי שמבזה את המלך או מחרפו, מוסיף הרמב"ם הסתייגות חריפה:

המבטל גזירת המלך בשביל שנתעסק במצוות. אפילו מצווה קלה. הרי זה פטור – דברי הרב ודברי העבד. דברי הרב קודמים: ואין צריך לומר שאם גזר המלך לבטל מצווה שאין שומעים לו.

(הלכות מלכים ג. ט.)

כמו כן, יש לשים לב שהתורה והדמוקרטיה שייכות לשני ממדים שונים. התורה היא מכלול של ערכים מוסריים, לעומתה הדמוקרטיה היא צורת ניהול שלטונית.

נבהיר קימעה. הדמוקרטיה היא מסגרת שלטונית שנועדה לאפשר שלטון עצמי של האזרחים (דמוס =

עם, קרטיה = שלטון). לשם כך היא מחוקקת חוקים ומתקנת תקנות. עלינו להבחין בין הליך החקיקה לבין תוכנם של החוקים. הליך החקיקה מבוסס על הסכמה ציבורית, ומכאן ערכו ותוקפו. ההלכה מכירה בסמכותו של הציבור לתקן תקנות והיא גם מכירה בסמכותה של האומה לנהל את חייה לפי רצונה, אבל אין היא מעניקה בצורה אוטומטית "הכשר" לכל חוק ולכל תקנה. התורה זורשת לבחון את **מוסריותם** ואת **תקפותם** על פי אמות מידה תורניות.

האם הליכי החקיקה בכנסת מתיימרים לשמש כהכרעות מוסריות? נדמה, שלהחלטות הכנסת אין מעמד של הכרעות מוסריות, אלא הן משקפות את עמדת הרוב. רוב מקרי (= "רוב מזדמן") באולם המליאה אינו קריטריון קביל להכרעה בתחום המוסר. חוקי כנסת מתבטלים ומתחדשים – האם זה מעיד על תהפוכות מוסריות במשכן הכנסת או על נצחון של פילוסופיות מוסריות מסוימות על פני אחרות? לא ולא! כוונתה המקורית של הדמוקרטיה היא למסור את ניהול חיי המדינה לידי תושביה ואזרחיה על מנת שינהלו אותה כרצונם – בדרך מוסרית או בדרך בלתי מוסרית. העיקרון היחיד הנגזר מדרך המחשבה הדמוקרטית המקורית הוא ריבונותו של העם על עצמו בנושא חקיקה; אבל אין לדמוקרטיה אחריות על התוצאות, היא מדגישה את ההליך.

לעומת הדמוקרטיה שהיא מסגרת שלטונית, התורה היא השקפת עולם מוסרית, ולכן היא בוחנת את התוצאות ואינה מקבלת כל החלטה בשוויון נפש. בניגוד לסבורים בטעות, שהתורה היא דת ולא מוסר (לטענתם, המוסר הוא מכלול של ערכים שאנשי הגות יוצרים) – סבורים חכמי ישראל שהתורה מביעה מערכת עקרונות מוסריים: התורה היא המוסר האלוקי. המוסר האלוקי הוא מוחלט, נצחי ("לא יחליף האל ולא ימיר דתו..."), וגרעינו איננו מותנה בהסכמה אנושית.

בהתנגשות בין דמוקרטיה למוסר, מובן מאליו שההכרעה היא לטובת המוסר, כיוון שהוא מוחלט (אבסולוטי): אסור לו למוסר להתכופף בפני מוסכמות חברתיות. גם בימינו מרבים לדבר על "גבול הציות", כאשר פקודה או חוק מתנגשים עם ערכים מוסריים בסיסיים; שכן קיימת הנחה שהמוסר עומד מעל לכול. כדינו של המוסר, כך דינה של התורה: נאמנותנו למוסר האלוקי היא מוחלטת, והיא גוברת על כל נאמנות אחרת. ובניסוחו של הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל,

אפילו אם יבואו כל גדולי עולם שאחתום כי כל נאמנותי הבלתי מוסייגת נתונה למדינה. שהיא היום האידיאל העליון ביותר ליהודים – לא אתן ידי לכך בשום פנים ואופן. השתעבדות אחת בלבד יש לנו והיא להקב"ה ולתורה שנתן לנו כדרך חיים וסולם הערכים שהתווה לנו.

(על התשובה. עמ' 142)

כמובן, עדיין נותרה פתוחה השאלה, מהי הפרוצדורה לקביעה, שקיימת התנגשות בין החוק לבין התורה. כיצד זה נקבע ומי קובע? השאלה מורכבת במיוחד בנושאים מדיניים, מפני שמשך אלפיים שנה, היה העיסוק ההלכתי בהם תאורטי בלבד, ולא עבר את המבחן המעשי, את הליבון המתמשך של חכמי ישראל ושל גדולי הפוסקים. הלכות מדינה היו בבחינת "הלכתא למשיחא". עם הקמת המדינה, נעשה ניסיון מקיף לגבש משנה הלכתית סדורה בסוגיות מדיניות מרכזיות, אבל זהו תהליך שטרם הסתיים. לכן, לעת עתה, יתכנו מחלוקות עמוקות בין חכמי ישראל אפילו בשאלות בסיסיות ביותר בתחום של תורה ומדינה. ייתכן, שמקצת מורי הוראה מובהקים יגיעו למסקנה שחוק מסויים סותר את התורה ואסור לציית לו, ואחרים יסברו שאין הוא סותר. מצב זה מביך, ועלול ליצור רושם שהתחום המדיני הוא מחוץ לתורה, ושעמדת הרבנים בנושאים המדיניים היא אישית ולא הלכתית. זהו רושם מוטעה. לתורה יש מה לומר בתחום המדיני, אבל ייקח זמן עד שתתגבש עמדה הלכתית מוסכמת בנושאים המרכזיים.

כיצד מתמודדים עם מצב שבו נוצרת התנגשות בין החוק לבין ההלכה, ואסור לציית לחוק? האם נאמנותנו למדינה קורסת ונשברת באופן סופי? האם, מעתה, איננו מחויבים יותר למדינה? כיצד עלינו להתייחס אליה?

יש הסבורים, שעצם קיומה של אפשרות שלא נציית לחוק במקרה שתתעורר התנגשות בינו לבין ההלכה, מערער את כל נאמנותנו למדינה ואת זיקתנו אליה. ברם תחילה עלינו לדעת, שדווקא צורת המשטר הדמוקרטית היא הרחוקה ביותר מאפשרות של עימות עם ההלכה. אחד מעקרונותיה הבסיסיים של הדמוקרטיה המודרנית הוא חופש הפרט – חופש מוסרי וחופש דתי. המשטר הדמוקרטי מגביל את עצמו לבל יתערב בחיי הפרט. הוא נמנע מחקיקתם של תקנות וחוקים הכופים על אדם לפעול בניגוד למצפונו בשאלות דת ומוסר; לכן הוראה של שלטון דמוקרטי (= "גזירת מלך") לבטל מצוה היא דבר נדיר מאוד.

בעצם, היה מקום לצפות שבמשטר דמוקרטי, לעולם לא יתבקש האדם לפעול בניגוד לסולם הערכים הדתי שלו. אם כן מדוע בכל אופן קיים חשש להתנגשות בין החלטות דמוקרטיות לבין התורה? התשובה היא שלפעמים אין השלטון מודע מה כלול בתחום ערכי הדת, ומהו היקף מחויבותו הדתית של אדם שנאמן לדת משה. מתוך חוסר רגישות שמקורה **ברשלנות**, עלול השלטון להתעלם מתחומים שבהם קיימות הנחיות תורניות. במקרים הנדירים הללו נצטרך לפעול לפי מצפוננו התורני – קרי, המסורת ההלכתית – ולא נתחשב במוסכמות החברתיות.

מכאן שאפשרות קיומה של התנגשות בין החוק לבין ההלכה אינה צריכה להיות הבסיס לקביעת יחסנו כלפי השלטון. אפשרות זו קיימת אבל היא רחוקה. אולם אם אמנם קרה הדבר ונוצרה התנגשות מצערת בין החוק לבין ההלכה, נדרשת יכולת הבחנה בין המקרה הפרטי לבין המכלול. מדינת ישראל בכללותה

היא דבר חיובי, היא מימוש חזון הנביאים אשר הבטיחו לעם ישראל שבאחרית הימים ייפסק "שעבוד המלכויות" ("אין בין העולם הזה [= גלות] לבין ימות המשיח, אלא שעבוד מלכויות בלבד"), כלומר: עם ישראל יישוב לארצו ויזכה לעצמאות מדינית. מדינת ישראל ממשתת חלק מהחזון הזה, ולכן יחסנו הכללי אליה לא ישתנה גם אם תתעורר התנגשות ממוקדת בין החוק להלכה.

היכולת להבחין בין מקרה פרטי, אפילו חמור ביותר, לבין המכלול, מחייבת בגרות מחשבתית וגם גמישות מחשבתית. האדם נוטה להיסחף אחר רגשותיו, ולקבוע עמדה נחרצת על פי תחושותיו העכשוויות. כעס על אירוע נקודתי, עלול להביא את האדם לעמדה שלילית כוללת; אבל זו טעות. כמוכן, אין להמעיט בחומרתה של הוראה שלטונית במדינת ישראל הנוגדת את ההלכה. היא מאכזבת ומתסכלת, ואין לעבור עליה לסדר היום, אבל אסור "לשבור את הכלים". אין לגזור ממנה יחס עוין כוללני כלפי המדינה.

יתרה מזו, במשטר דמוקרטי החוקים משתנים עם החלפת הממשלה. ביקורת קשה כלפי ממשלה מסוימת לא צריכה להוביל אותנו למשבר אמון סופי כלפי המדינה. ממשלה באה וממשלה עוברת, והמדינה לעולם "עומדת".

ההבחנה בין הפרט למכלול, ובין הממשלה למדינה, זורשת הסתכלות מורכבת על המציאות. זו ההסתכלות הנדרשת במצבים שהם במהותם מורכבים.

גני הילדים בצל ההתנתקות / שרה תאומים*

בשמלה אדומה ושתי צמות
 ילדה קטנה, יחידה ותמה,
 עמדה ושאלה: למה?
 וכל התותחים, וכל החיילים,
 וכל הגדולים וכל החכמים
 עמדו חיוורי פנים ולא מצאו תשובה.¹

במסגרת תפקידי ביקרתי לאחרונה ביישובי גוש קטיף וצפון השומרון. פגשתי שם ילדות עם שתי צמות, ילדים עם כיפות, ומבטיהם זעקו: "למה?" פגשתי שם רבים מחבריי הטובים החיים ומתגוררים בחזית המאבק. פגשתי שם גננות אמיצות, המתמודדות יום-יום עם מבטי החניכים, מרגיעות ומעודדות את הילדים הרכים. קשר חם נוצר בינינו, ולכן מצאתי את מלאכת הכתיבה של מאמר זה קשה ומורכבת עבורי. שכן לא מדובר בחומר תאורטי מרוחק, כי אם בחייהם של הקרובים לי והיקרים לי אישית ומקצועית.

במאמר זה אנסה להעלות מספר סוגיות חינוכיות וקשיים ייחודיים העומדים בפני הגננות והילדים בשעת משבר זו. סימני השאלה הולכים ומתרבים אל מול חוסר הוודאות, הבלבול והחרדה. להלן אשתף את הקוראים בהדים מהצילילים, מסימני השאלה ומההיות, הנשמעים במחוזותינו.

* הכותבת משמשת מפקחת ארצית על החינוך הקדם יסודי הממ"ד.

1 בשמלה אדומה, מילים: רות ספרוני, לחן: יאיר רוזנבלום.

גני הילדים בצל הפינוי

מעין בת החמש מתגוררת ביישוב נווה זקלים שבגוש קטיף. מעין יודעת, שכאשר נשמע צופן הקריאה "עורב שחור", עליה למהר ולהיכנס לאזור המוגן בבית. בוקר אחד שיחקה מעין עם חברה בחצר גן הילדים. לפתע ראתה עורב שחור על חוטי החשמל בסמוך לגן הילדים. "עורב שחור, עורב שחור", קראה מעין בבהלה והוסיפה: "מהר להיכנס לגן, למרחב המוגן"...

זהו רק תיאור מצב אחד מני רבים עמם נאלצות הגנות באזורי העימות להתמודד. יש שיאמרו, "מציאות שאינה נורמלית"; אחרים יגידו "שעת חירום"; ויש שיכריזו "מלחמת מצווה". אלו גם אלו יסכימו כי הגנות נוהגות את הילדים הרכים בקו העימות, ונושאות על גבן נטל מורכב וקשה.

הורים רבים מוטרדים בשאלות חינוכיות ומבקשים פעמים רבות להיוועץ בעזרה מקצועית. באתר "מרכז חוסן - גוש קטיף" שברשת האינטרנט, שאלו הורים את אנשי המקצוע: "מה לעשות כאשר במערכת הכריזה מודיעים, כי מחבל חדר ליישוב, האם להעיר את הילדים משנתם?" אם מוטרדת מספרת, כי בתה הקטנה מסרבת לישון לבדה במיטה ומבקשת ללון בחדר הוריה - האם לאפשר זאת לנוכח החרדות של בתה? גננת סיפרה, כי ישנם ילדים שחזרו להרטיב בלילה בשנתם, כתוצאה מן המתח והפחדים. ילדים אחרים, מתקשים לדבר על רגשותיהם, ומעדיפים להשיב בשתיקה לשאלותיהם של ההורים והגנות. "כיצד לזווג את הילד לדבר ולספר לי איך הוא מרגיש?" - שואלים הורים מודאגים. אם אחת הציעה לחברתה, לקרוא עם הילדים תהילים. הבת כששומעת את הסירנה אומרת: "אמא, בואי נקרא תהילים, כדי שה' ישמור עלינו"; זה מאד מרגיע אותה, וכך ניתן להפחית חרדה ברגעי האימה.

הגנת עליזה יפרח, מהיישוב גן אור שבגוש קטיף, תיעדה את תגובות ילדי גן הילדים שלה למציאות כפי שנחוות על ידם בימים אלו. להלן קטעים של שיחה ממפגש הבוקר בגן אלון.

- רויטל: "אני מרשיה לא כיף כשהגברים צל מה".
- יעל: "אני עצובה כי אני לא יודעת לאן נלק".
- דבורה: "אני לא יודעת מה אני מרשיה. הכל מזולזל לי".
- אחינועם: "כשאנני אותי לוקחים לי את הבית ואני מאד עצובה".
- אריאל: "מה יהיה עם הבן שלנו?"
- יובל: "אני מרשיה רע וכועס שרצים לעשות לנו את מה".

- נועם: "אני רוצה להישאר לבד ולא לדאוג פה".
- רון-אל: "אני הולכת להפגנות ואני גם מתפללת".
- סכריה: "האם נהיה ביחד ונמשיך להיות חברים?"
- גל: "הערבים ינסו לכאן, זה יהיה שן של ערבים?"
- רועי: "מי תהיה הנצת שלנו, (פונה לעלמה הנצת) את תבואי איתנו? אם תבואי איתנו אז תמשיכי להיות הנצת שלנו..."
- אלמנן: "אני מאד כועס שרצים לברש אותי מהבית".
- יובל: "אני אוהב את הבית שלי ולא רוצה לעזוב לבית אחר".

הגננת אביבית ראובן מן היישוב נצר חזני שבגוש קטיף ליקטה מפי חברותיה הגנות הגיגים ששמעו מן הילדים.

באחד הגנים, שיחקו הילדים במכשירי קשר שאולתרו מקופסאות גבינה. תומר, קורא ליאיר בקשר ואומר:

- "נא להיכנס למרחב החובן".
- יאיר משיב: "ירי תקין, ירי תקין, החסוק מביע, נא לפנות מקום. יש פצוצים".

בגן אחר סיפרה נועה בבוקר בגן:

- "אתחול הייתה אצלי בבית מסיבה לקאסם..."

הגננת, ששאלה את נועה לפרש העניין, הבינה לבסוף כי הוריה של נועה ערכו מסיבת הודיה וסעודת מצווה לאחר שקאסם נפל בלב הבית, ולא גרם לנפגעים בנפש.

הגננת אביבית מספרת שבגן בקטיף הגיע בבוקר אחד אריאל, ובידו חלקי מרגמה. הוא התעקש להסביר לילדים, כיצד הרקטה פועלת, ומה תפקידו של כל חלק. לשכונה שאני גר בה, סיפר אריאל, קוראים "שכונת הפצמ"רים..."

באותו יום, שיחקו שיר וליאל בפינת הבובות במשחק סוציו דרמטי:

- שיר: (אומרת בידיה זוכה), "היא זוכה, היא זוכה, היא פוחדת, יש הרבה פצמ"רים".

- לילא: "אולי תקחי אותה לחרחצ חובן?!"
- שיר: "אני אחבק אותה חבק חבק!!!"
- לילא: "אני פוזרת מהזוחים".
- שיר: "אם תפדלי לה' שהזוחים ייפסקו".
- לילא: "פה פה... הודיעו בחזקת לחפור לשיבה".

גננת נוספת סיפרה, כי כאשר שבו הילדים מאוהל המחאה בירושלים, הם ביקשו לבנות בחצר הגן אוהל מחאה. הילדים בגן משחקים בהפגנות ומדברים על כך ללא הרף. הילדים השבים מאירועי המחאה מבקשים לא אחת בשעת הריכוז לחלוק עם הגננת את החוויות שחוו. כיצד על גננת זו לנהוג? מה עליה לומר לילדים? מה עליה לעשות כאשר ביום הפינוי יגיעו ילדים לגן, ויבקשו לשמור על שגרת יומם בבחינת התנגדות לצו הפינוי? כיצד עליה להשיב לילדה שתשאל: "מה יהיה אם יהרסו את החדר שלי ויגרשו אותי מהבית בו נולדתי?"... האם היא תוכל לנקוט עמדה? האם ניתן לתת תשובה לשאלה כזו, או שמא כמילות השיר, "תעמוד חיוורת פנים ולא תמצא תשובה"...

שלושה תסמינים מסוכנים

סוגיית ההתנתקות מאיימת ליצור קרע אמיתי בעם. היוכוח הפוליטי בארצנו נושא אופי טעון ואלים. החרדה המציפה בשעה זו הן את מנהיגי העם וקברניטיו והן אותנו אנשי החינוך, מקורה בהכרה הקשה ביכולת של קונפליקט זה להיגרר למחוזות קשים של אלימות ושפיכות דמים. התמונות בעיתונות הכתובה והמצולמת של פינוי מאחזים רומזות על התמונות הקשות שעוד לפנינו...

בעיני חלק מן הציבור, ההתנתקות מגוש קטיף אינו אלא "פינוי של קבוצת מתנחלים משיחית וקיצונית". תפיסה זו מקלה על הרגשת הניתוק, ויוצרת לעיתים קהות רגשית ואף אדישות אל מול מצוקת היושבים בחבל ארץ זה. גם בינינו הגננות יש מן הסתם ייצוג לכל קצוות הקשת הפוליטית, וישנן גננות שהשקפת עולמן מביאה אותן לחוש לעתים ריחוק וניכור כלפי הגננות, חברותן למקצוע המתגוררות ביישובים העומדים בפני פינוי.

גם הילדים המתגוררים הרחק מן המהומה, במרכז הארץ וביישובים שבתוך הקו הירוק, ספק אם מודעים לדרמה המתחוללת בחבל ארץ אחר, שבו חיים ילדים בני ארצם, בני עמם ובני גילם. ספק אם מישהו מביניהם ביקר אי פעם בגוש קטיף או בצפון השומרון. נקל לנחש, כי מעולם לא פגש בילדים אשר

מתגוררים שם. אולי האחים הגדולים משרתים יחד באותה יחידה, אולי ההורים חולקים אותו "מסטינג" במילואים; אך הילדים האלו, רחוקים מרחק רב, ומחיצה עבותה עומדת ביניהם. בגני הילדים בת"א ובאשדוד, שמעו על הפצמ"רים אולי רק במהדורת החדשות, ורק לאחר שאלו הגיעו גם לשדרות.

לעומתם, הילדים הגרים בגוש קטיף אינם מנותקים מן המאבק. לא אחת נראות אימהות אחוזות בילדיהן הרכים בזמן העימות מול חיילי צה"ל. באוהל המחאה שבירושלים, ישבו ילדים צעירים עם בני נוער, מבוגרים וזקני היישוב. גננות גוש קטיף ידעו לספר, כי בימים בהם נרשמה עלייה לרגל לאוהל המחאה בירושלים, הן מצאו את גני הילדים שלהן ריקים מילדים. השבוע סיפרה אמא באחת ההתנחלויות בשומרון לכתבת טלוויזיה, כי אינה יודעת כיצד תממש את משאלתה להצטרף לתושבים בגוש קטיף בזמן הפינוי, שכן אין היא יכולה להפקיר את ילדיה.

תסמין נוסף הנגזר מן המצב הנוכחי קשור בקטיעת רצף החיים הכרוכה בתהליך ההתנתקות. חשיבות עקרון הרצף וחיוניותה של שגרה-עוטפת ידועה ומוכרת. בפרט ילדים בגיל הרך זקוקים לחוש בקיומם המתמשך תחת סביבה יציבה ותנאים מתמשכים וקבועים. מעבר מיישוב המהווה עבור הילדים "תבנית נוח מולדתם", מהווה משבר רבתי. משפחות שלמות נעקרות מביתם, ונאלצות לחוות בעת ובעונה אחת שינויים רבים, וכל זאת מתוך כפייה. לא מזובר בשינוי מרצון, ותחושות התסכול והפגיעה המתלווים למעברים אלו אך מחריפים את קשיי ההסתגלות ואת הטראומה. אל לנו לשכוח, שגננות גוש קטיף וצפון השומרון, חברותנו לעבודה, גרות שנים רבות ביישובים, בהם בתי כנסת רבים, ספריות, מדרשות, והרבה גני ילדים מטופחים. ישנן גננות העובדות שנים רבות בגן שביישוב, והנה עליהן לעזוב וללכת. עליהן להתמודד עם הקושי האישי במקביל להיותן מובילות ומתוות דרך חינוכית. בגוש קטיף לבדו ישנם שלושים גני ילדים. מאחורי כל גן ניצבת גננת העומדת בגבורה במתקפת טרור יום יומית, ועושה את עבודתה במסירות, בצניעות ובפשטות. עזיבת מקום עבודתה וביתה, מרחפת עליה כעננה שחורה, שמא נגזר עליה להתמודד מחדש על מקומה בחברה: מקומה המקצועי, החברתי והאישי. גננות אלו ייאלצו ביום פקודה לבנות חיים קהילתיים חדשים. גם להן ילדים פרטיים משלהם שיידרשו לעבור למוסדות לימוד חדשים, להתרגל לבית ספר חדש, למכולת חדשה, לגן משחקים חדש, ולבית כנסת חדש.

תסמין פסיכולוגי מסוג אחר מקורו במצבי חרדה וחוסר ודאות. ברי, כי מצבי לחץ מעוררים פחדים אצל ילדים קטנים, המגיבים בקשיי שינה, עצבנות, התנהגות של חוסר שקט וקושי לווסת שליטה. אחרים מגיבים בהסתגרות, מתקשים לדבר, ונמנעים מפעילות חברתית. העתיד לוט בערפל, וקשה להסיר את החרדה המתעוררת מול הלא נודע. ישנם נושאים שקשה מאד לדבר עליהם עם ילדים רכים. לעתים הם נאלצים לראות תמונות קשות מנשוא, ובמקרים קשים יותר, חווים על בשרם פגיעות ישירות המאלצות

אותם להתמודד עם חוויות שאינן אמורות להיות נחלתם של ילדים צעירים ורכים. המתח הנפשי אינו נחלתם הבלעדית של הילדים. ידוע כי בתקופת משבר, מתחים משפחתיים מתעצמים ומתגברים. הזוגיות בין ההורים עומדת למבחן: ילדה סיפרה בגן, איך אבא ואמא מתווכחים ורבים בבית, כאשר אבא רוצה לעבור לגור ביישוב אחר, ואמא מתעקשת שאינה מוכנה לעזוב את היישוב. יחסי הורים וילדים מקבלים משמעויות מורכבות וחדשות, ופעמים רבות החזיתות הרבות גורמות לעומס נפשי קשה מנשוא.

כיצד מתמודדים עם השבר?

בשני התסמינים האחרונים – קטיעת רצף החיים ומצבי החרדה וחוסר הוודאות – ניתן להקל את סבלם של המפונים. מזינת ישראל, בשנותיה רוויות המלחמות והטרור, "צברה" ניסיון מקצועי עשיר בטיפול בטרומות סביב פיגועי טרור ומלחמות. נראה, כי אנשי המקצוע בתחום בריאות הנפש, היועצים והמחנכים, עוסקים במלאכת הקודש הזו מדי יום ביומו. פסיכולוגים ועובדים סוציאליים, מסירים אבק מן התחקירים והמאמרים שנכתבו בימי פינוי ימית, ומשתדלים למצוא כלים שיקלו על ההתמודדות הקשה. המסר המרכזי של גורמי המקצוע, מכוון לגיוס כוחות נפשיים שיאפשרו עד כמה שניתן לשמור על שגרת החיים ועל תפקוד בריא. על פי המודל הפסיכולוגי להתמודדות במצבי טראומה ומשבר, קיימים ארבעה מקורות ראשיים לבניית החוסן התפקודי (יכולת התפקוד מול הקשיים איתם אמור האדם להתמודד):

מיקוד שליטה פנימי – לחוש שליטה במצב. עלינו להרגיש, כי יש לנו יכולת להשפיע על המציאות ולשנותה, כי הדבר תלוי בנו במידה רבה. **חוללות עצמית** – אמונתו של האדם ביכולת ההתמודדות שלו מול מצבים קשים. **מחויבות** – לקחת אחריות, ולתפוס את עצמי כשותף פעיל ומחוייב. **לכידות** – ליצור זהות קולקטיבית והליכה משותפת, משפחתית, קהילתית ולאומית, ואמונה שמדובר בשעת מבחן לחברה הישראלית כולה.

אולם הטיפול בתסמין הראשון – בקרע המאיים עלינו – נתון בידינו. עלינו במערכת החינוך לטפח שיח פנימי ולאפשר לגנות לשוחח בינן לבין עצמן, לנהל דיאלוג עם ההורים ועם הילדים, ולהרגיש כי ניתן לבטא את החששות והפחדים במרחב בטוח ומכיל. בנוסף, עלינו לגייס כוחות נפשיים חיוביים, כדי להתמודד עם המשבר: חשוב לגלות אמפתיה לאותם אלו שנמצאים בסכך, גם אם הדברים אינם עולים בקנה אחד עם דעתנו הפוליטית. גם גננת מן הצד השני של המתרס הפוליטי, יכולה להזדהות עם הקושי של חברתה הגננת העומדת מול ילדים צעירים שפעמים נאלצים להתמודד עם מציאות קשה ומכאיבה טרם זמנם. חשוב בעת הזו, להעמיק את ההיזכרות בין גננות דתיות וחילוניות. עלינו לאחד את השורות וליצור בסיס חינוכי איזולוגי משותף. גם אם לעתים רב המפריד על המחבר, ניתן למצוא נקודות אחיזה

של חיבור, של שותפות ולזכור כי בנות עם אחד אנחנו. נקפיד לקדם את התפיסה של "כלל ישראל", ולהעמיד בראש סדר העדיפויות את הנחלת ערכי הדמוקרטיה יחד עם ערכי מורשת ישראל סבא ללא סתירה ביניהם. יש בכוחנו לצמצם את הפער החברתי, ולהעמיד במוקד את הציונות הקלאסית ואת המוסר האוניברסלי התרבותי בד בבד עם מסורת העם היהודי לזורותיו.

גם כאשר ישנם קשיים, עלינו להיות סובלניים ולקבלם בהבנה וביישוב הדעת. ברגעי מבחן אנו נדרשים לשמש זוגמה לילדים, וללמדם סובלנות מהי. ראוי להשמיע קולות שאזונו של הזולת כשרה לשמוע: לנהל דו שיח בדברי נועם, במילים רכות, ובטון מעוזן. כך ניתן להבטיח הימנעות מהסלמה, מהיגררות לאלימות מילולית ופיזית, ולהתרחק מן האפשרות האכזרית כל כך של מלחמת אחים. נגלה אחריות לאומית ונאמנות מוחלטת למדינת ישראל ולמורשתה. אחדות העם היהודי משמעותית לכולנו, והמשך קיומה של האומה הישראלית עומד בראש מעייננו.

*

במסכת יומא שנינו, שעל כל אחד להשתדל שיהיה שם שמים מתאהב על ידו (סו ע"א). מתוך האהבה והכבוד יתרבו הזהות וההכרה בחשיבות כלל ישראל. ברצוני לנצל הזדמנות זו ולקרוא לכולנו ברגעי מבחן אלו, להניח את המטענים של השנאה והכעס בצד. לגלות סולידריות ואחוה אמיתית, לכבד ולחזק זה את זה ברגעים הקשים. מן הילדים אנו יכולים ללמוד מעט פשטות, צניעות ונכונות להתפיס, לסלוח ולשכוח. חיבוק אמיתי, חם ואוהב ברגעים קשים, נותן כוח להתמודד עם רגעי הצער והכאב. עלינו לזכור: כוחנו באחדותנו, נתפלל כולנו "כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב".

ריאיונות

הריאיונות נערכו ונכתבו על ידי יונה גוזמן

א. ריאיון עם הרב אלישע וישליצקי

שאלה: מה תפקיד ביה"ס נוכח התהליכים המדיניים?

תשובה: דווקא היום, יש צורך להגביר את החינוך. על המנהל וצוותו להוביל את ביה"ס לבירור ערכי מעמיק. לקחת נושאי יסוד ויחד עם התלמידים ללמוד אותם. לא להסתפק בסיסמאות, אלא למצוא בכל גיל את יכולת ההעמקה המתאימה.

שאלה: הרב יכול להביא דוגמה לנושא שצריך להעמיק בו דווקא היום?

תשובה: למשל, בתחום החברתי. אנו צריכים לחנך את תלמדינו לפתח אמירה ייחודית המתאימה לסולם הערכים שלנו. העיסוק האין סופי של התקשורת בתכניות כלכליות שונות, מביא למצב שבו חושבים שהעיקר בחיים זה גובה ההכנסה. ממיינים אנשים לקטגוריות רק לפי ההכנסה הכלכלית שלהם: "מתחת לקו העוני", "בעשירון התחתון", "בעשירון העליון", וכן הלאה. מותר וראוי לעזור לאנשים להתפרנס בכבוד, אך לא ההכנסות הן הקובעות את עולם הרוח. צריך להדגיש את הצורך להתקדם ולצמוח מבחינה רוחנית. כל זה מהווה דוגמה לסוגיה אקטואלית, שבה צריך לעצור, יחד עם התלמידים, ללמוד ולהתחנך. החינוך יוביל גם לעשייה: ליותר חסד והתנדבות, ליותר אחריות ויוזמה. באותה מידה, צריך לברר יחד איתם את משמעות החזון של "מדינה יהודית". מי היא "מדינה יהודית", וכיצד היא צריכה להתנהל; למה אנו שואפים, ובמה אנו מאמינים.

שאלה: ומה לגבי היחס לארץ ישראל? האם ניתן לעסוק בו היום מבלי להיגרר לפוליטיקה?

תשובה: ראשית לכול, צריך להתחדש ברמת הקשר שבין העם לארץ. מתי לאחרונה למדו התלמידים על הקשר שלנו לארץ ומשמעותו? עיסוק זה אינו פוליטי, והוא חיוני ביותר: לברר ולהבין את הקשר שלנו לארץ, ואת המחוייבות הנגזרת מקשר זה. במקביל, צריך לחנך לפיתוח של כוחות הנפש. לדבר

על גבורה ומסירות, נחישות והתמדה. כוחות הנדרשים בכל תחום, גם ביחס של בניין הארץ וגם ביחס של בניין האומה.

שאלה: כיצד ניתן לגשת ליחס למדינה? יש המרגישים שזהותה היהודית נחלשת.

תשובה: אותו עיקרון נכון גם כאן. צריך להעמיק יחדיו בבירור הקשר בין תורה למדינה. ללמוד על היחס הדתי-אמוני כלפי המדינה ומוסדותיה.

שאלה: אך מה אומר לתלמיד שמרגיש שמוסדות המדינה אינן פעולות ברוח יהודית?

תשובה: צריך לברר גם את ערכה של הדמוקרטיה, להבין את סמכותה ואת תפקידה. מותר לקיים דיון עם תלמידים ולשאל אותם, אם דמוקרטי לגרש ערבים מביתם; כן מותר לשאול, אם דמוקרטי לגרש יהודים מביתם. זאת כבסיס לקיום דיון פתוח בכיתה.

שאלה: מה צריכה להיות גישתנו כלפי תלמידים שמרגישים ייאוש מהדמוקרטיה, אשר לדעתם פועלת בצורה לא הגונה?

תשובה: כשיש חשש לקרע, תפקידנו אינו לקעקע או להרוס, אלא לחפש את החיוב ולרומם. לנסות לתקן ולא להתייאש. כך לגבי הדמוקרטיה: קל לסתור ולפסול, אך מי שמאמין במדינה ותפקידה, צריך לחפש כיצד לתקן ולחזק.

שאלה: אבל רק מי שמאמין במדינה, רוצה לחזק את מוסדותיה. כיצד נתייחס לתלמיד הטוען שהמדינה מוכיחה במעשיה שהיא לא ראשית צמיחת גאולתנו?

תשובה: אכן יותר קשה, נפשית, להמשיך לתמוך ולפעול כשנדמה לך שהדברים אינם מתקדמים כפי שציפית; אך זה האתגר והתפקיד שלנו. לא רק לתמוך כשהכול הולך כמו שרצינו, אלא גם, ואולי בעיקר, כשלא הכול לרוחנו. לא להתייאש או להישחק, אלא לחזק.

צריך להיות כנים וישרים. כשהצטרפנו למפעל הציוני, חברנו לאנשים שלא בהכרח שמרו שבת או טהרת המשפחה, אך האמנו בעתיד והשכלנו לפעול יחדיו. הלכנו יחד עם ציבור, שרובו לא נשא את שם ה', ולא התייאשו או פרשנו, כפי שעשו אולי ציבורים דתיים אחרים.

שאלה: הלכנו איתם, למרות חילול השבת, בגלל השותפות במטרות הציוניות – אך היום גם אלו נשחקו.

תשובה: בעבר היו מחלוקות גם בתחום הציונות וזרכה. חברנו לציונות כי האמנו שהקב"ה רוצה שנבנה כאן עתיד משותף, כי האמנו שיש יסוד חיובי בעצם הופעת המדינה. לכן עלינו להמשיך לפעול גם עם מי שבועט בערך המשפחה, או בערך הארץ ויישובה. דווקא היום צריך ללמד זכות, בעין טובה, ולא לעסוק בשלילה.

שאלה: אבל ניתן ללמד זכות, כשחושבים שיש על מה. לא לסגור עיניים מהקשיים...

תשובה: על צדיק לא צריך להתאמץ ללמד זכות. המידה נדרשת כשאתה פועל עם אנשים שעושים דברים שאתה לא מבין כלל. מותר וחובה להמשיך לפעול למען עמדתך, אך תוך אמונה שניתן לבסס ולטפח בסיס משותף. אפילו עם אחרים תוקפים אותך, לא להיגרר לשטחיות. צריך ל"התנתק" ממשקעים ולהמשיך לפעול.

שאלה: איך אפשר להמשיך לפעול בעד מה שאתה מאמין, אחרי שיש החלטת ממשלה להתנתק? בכלל, האם מותר לשאול על התוקף המוסרי של החלטות ממשלה, הרי אנו מחויבים לדמוקרטיה?

תשובה: הדמוקרטיה עצמה מחנכת אותנו להיות אנשים חושבים. היא תובעת מאתנו לשאול ולברר ולא להיות צייתנים עיוורים. ממשלה איננה יכולה להנהיג על סמך סמכות טכנית. עליה לברר, יחד עם הציבור, את הדרך לאחזות אמיתית.

אל לנו להיגרר לפינות. מבחנם של מנהלים בחמ"ד הוא בגילוי מנהיגות דווקא בתקופה הזאת. לקדם עולם ערכי שאינו תמיד מתגלה בדיון המתקשר. להיות תשובת נגד לרדיזות ולהילחם למען החינוך. לקיים שיחות ודיונים עם התלמידים, יחד איתם לצמוח.

ב. ריאיון עם מרים שפירא - פסיכולוגית קלינית ומנהלת מרכז מהו"ת

שאלה: כיצד נסייע לתלמידינו לפתח חוסן ועמידות בתקופה כזאת של מורכבויות וסתירות?

תשובה: ישנם מספר גורמי חוסן שידועים לנו, בלא להיכנס כרגע לתיאור מדויק של הגדרת המושג החמקמק "חוסן". גורם ראשון במעלה ובדוק מבחינה מחקרית הוא גורם **התמיכה החברתית**, שתורם לצמצום פגיעה פוסטטראומטית במקרה של חשיפה לטראומה. תמיכה ושייכות חברתית היא משאב חשוב גם בשיקום מפגיעה טראומטית כלשהיא.

גורם שני המגן מפני פגיעות פוסטטראומטיות, ובכך מהווה גורם חוסן, הוא **גמישות החשיבה**, ההתנהגות והאישיות בכלל. היכולת לעבור מדפוס אחד למשנהו ולהשתמש במספר ערוצי חשיבה או פעולה מקנה גמישות, שמהווה גורם חוסן באישיות. כפי שהושוו במקורותינו הארז והאגמון: בעת סערה דווקא האגמון, החלש יותר, מתגלה כעמיד יותר מהארז החזק הודות לגמישותו.

לפיכך יש לפתח בקבוצה החברתית של הנערים והנערות יכולת גבוהה לשייכות ותמיכה חברתית, כולל תרבות של פתיחות רגשית וחוויתית, ללא הדרה או ניכור של השונים בתוך הכיתה. אפוא זו של ביטחון ואמון הדדי צריכה להיות מטופחת בין התלמידים לבין עצמם, וכן עם המורים. בעתות מבחן אין המשימה הזו פשוטה, משום שקיימים קונפליקטים בתוך הכיתה, ויש לחשוף אותם ולהכיל אותם על ידי עידוד ו"עין טובה" לכל צד. מדובר בתלמידים בעלי דעות שונות מהזרם המרכזי, או כאלו שמתקשים או אינם מעוניינים להשתתף בפעילות זו או אחרת. בכך תתרום הכיתה, וביה"ס בכללו, לחוסן של התלמידים.

כמו כן יש לפתח בעת הזאת את כוחות הנפש בשלושה ערוצים מקבילים, שהשילוב ביניהם אינו פשוט כלל ועיקר, וזורש השקעה ובנייה מתמדת:

הערוץ האחד הוא **המאבק**. חלק מהתלמידים נאבקים על גורלם של חבלי ארץ ישראל במסירות נפש ובתוך גבולות מוגדרים, פעם אחרת אנו נאבקים על כבודה של השבת, וכן הלאה. ערוץ המאבק הציבורי והמעשי קיים תמיד בהווה של איש הציונות הדתית, ובזדאי של נוער.

הערוץ השני הוא **הרציפות**. יש להמשיך לקיים את שגרת החיים ככל שניתן, מתוך השקעה רגילה

בעניינים רגילים, כמו פרנסה, לימודים, ואירועים קטנים וגדולים של החיים האישיים והמשפחתיים. והערוץ השלישי הוא **ההתבוננות**. ההסתכלות על החוויה האישית והכללית תוך מתן מרחב ומקום לרגשות המלווים חוויה זו, ויהיו אלו רגשות קשים או מכבידים ככל שיהיו. מתן מקום ולגיטימיות לחוויות ורגשות מאפשר את עיבודם והכלתם באופן כזה, שלא יתפרצו בחוסר שליטה בעתיד, ושלא יגרעו מהאנרגיות הנדרשות לקיים את שני ערוצי החיים האחרים.

על מנת לקיים את שלושת הערוצים האלו בעת ובעונה אחת, כל חבר בצוות החינוכי נדרש לעבודה אישית, ולמעשה גם להחלטות אישיות לגבי המינונים בכל יחידת זמן. ניתן לקיים את שלושת הערוצים המקבילים הללו גם בתוך ביה"ס, כל מורה ומחנך בתוך עצמו וברמת המוסד כמוסד; אולם בהתאם לעיקרון שכל תהליך משמעותי שאנו מבקשים להנחיל לתלמידים, צריך להתחיל בקרב המורים והצוות החינוכי כולו.

צוות מנהיגות חינוכית של ביה"ס, שיורכב ממנהל, יועצת ועוד אנשים מרכזיים (בדומה לצל"ח), יכול לסייע רבות בגיבוש האיזונים המתבקשים בערוצים אלו, ובקיזום ההכשרה של הצוות לנהל את הערוץ השלישי במיומנות טובה. יש להעיר, כי הדרך הטובה ביותר לקדם מיומנויות כאלו של הנחיה והקשבה, היא דרך ההתנסות האישית, בקבוצת מורים המונחית ע"י איש מקצוע.

שאלה: כיצד לקיים את השיחה בכיתה?

תשובה: חשוב לאפשר לתלמידים לבטא רגשותיהם וחוויותיהם באופן חופשי. עם זאת יש לזכור שתפקיד המורה לתת לגיטימציה לרגשות קשים, אך לא להתנהגויות אסורות או הרסניות. יש להבחין תמיד בצורה ברורה **בין רגשות או מחשבות לבין מעשים**. גם בהלכה, וגם בכל מערכת חוקים אחרת, קיימת הבחנה חדה בין תחושותיו של אדם לבין מעשיו. ולכן יש לעודד שיח חופשי ומשותף של רגשות ומחשבות, כולל תחושות עזות של כעס וזעם כלפי מנהיגות וכדומה, אולם יש להדגיש שאסור להביא לידי מעשה אלימות כלשהיא, אלא יש למצוא מעשה לגיטימי שיאפשר ביטוי לתחושות הקשות. עצם השיחה תשחרר מעט מתחושת הקיפוח והמרירות, ותאפשר למצוא דרכים מתאימות לפעולה של מאבק או התמודדות.

מבנה השיחה

כל שיחה כזאת בנויה משלושה חלקים. בחלק הראשון יש שיתוף ברגשות, מחשבות וחוויות.

בחלק השני נותן המורה הבהרות והבחנות בין מושגים שונים, שתלמידים (וגם מבוגרים) נוטים לבלבל ולהתבלבל ביניהם. הבהרה זו יכולה להיות של תהליכים היסטוריים, גיאוגרפיה של אזורים שונים, מחשבה ופרקטיקה מדינית ודמוקרטית, ועוד. דוגמה עכשווית – שימוש במונח "מלחמה" ביחס למאבק הפנימי בעם ואי-הקפדה על המונח העדיף "מאבק". שימוש זה מניח באופן אסוציאטיבי את קיומו של אויב ממש בקרב עם ישראל, במקום יריב שהוא בן עמך. בשלב זה המורה מוסר גם מסר חוויתי ומנהיגותי של עצמו המייצג גם את מדיניות המוסד החינוכי.

ולבסוף – התמודדות. זה החלק החשוב ביותר, ויש להיערך מראש ולהקציב לו די זמן. לנהל את הדיון של "מה עוזר לי-לנו, ומה יכול עוד לעזור", קרי להפנות את זרקור ההתבוננות למשאבי התמודדות אישיים וקבוצתיים. ניתן להיעזר במודל "הגשר מאחד" שפותח ע"י פרופ' להד, המפרט דרכי התמודדות בעת משבר וחירום.

שיחות כאלו יש לנהל באופן עקבי ורציף לאורך תקופת המשבר ואי-הוודאות, אפילו בפרקי זמן קצרים יחסית. אפשר לבנות לוח מודעות של אקטואליה ולהטיל על תלמידים לפתוח בעניני דיומא מן החדשות אחת למספר ימים, ולנהל את השיחה בעקבות הצגת חדשות זו. אפשר לנהל את הדיון בדרך של משחקי תפקיד של דמויות שונות ברצף האירועים, אפשר לצפות יחד בקטעי תכניות אקטואליה תוך תיווך וצפייה מבוקרת. העיקרון המנחה הוא נוכחות וזמינות של המחנך ושל ביה"ס לתהיות, מצוקות ובלבול של התלמידים, להיות אתם יחד בבירור ובהתמודדות.

שאלה: במחילה, למה צריך פסיכולוגים בכל מקום? תלמידי מגלים ניכור למדינה, לצבא וכדומה; אבל אין לזה כל קשר לתחום הנפשי-רגשי! הם לא חולים נפשית, הם צריכים רק מענה ערכי-אידאולוגי, אך לא רגשי.

תשובה: אכן ההתלבטויות הן על רקע ניכור ערכי, אולם יש להן פן רגשי-התפתחותי מובהק, בגלל גיל ההתבגרות הרגיש שבו התלמידים נמצאים ממילא. ניכור ערכי עלול לגרור בעקבותיו ניכור חברתי בכלל, כולל גם הינתקות מסדר חיים רגיל של לימודים ותכנון לעתיד. בלבול קשה (אפילו נדמה שהוא רק ערכי) משליך על החיים הרגשיים, מרוקן מאנרגיות, ומותיר את הנער או הנערה ללא כוחות מספיקים להתחבר או להרגיש מחובר למוסד החינוכי שבו הוא לומד; ובמעגלים מתרחבים אך לקהילה שלו ולעתים אך למשפחתו ולאורח החיים (הדתי). אנו יודעים על תופעות כאלו אך אצל מבוגרים שחווים ניכור קשה עקב חוויות טראומטיות ובלבול (ראו מחקרי פינוי ימית).

שאלה: תלמידי במתח וחרדה עקב תכניות ההתנתקות. איך אדע אם המתח נורמלי ואיתו אוכל להתמודד, או שיש צורך לקרוא לפסיכולוג או איש מקצוע אחר?

תשובה: המחנך צריך לעשות את תפקידו כמתואר לעיל, ואם יש תלמיד שהוא חושש לו בגלל תגובות או התנהגות חריגה או עזת-רגשות במיוחד, עליו להתייעץ עם היועצת כדי לקבל חוות דעת מקצועית נוספת, לגבי צרכיו של התלמיד המסוים.

שאלה: מדי פעם אני מזכיר להם (מיוזמתי) שמי שיש לו בעיה יכול לגשת ליועצת. למה זה לא מספיק?

תשובה: חשוב מאד שהמוסד כולו יהיה עסוק בשאלות רגשיות וערכיות אלו, ולא ישאיר זאת לנחלת היועצת בלבד. כך נחזק את הלכידות החברתית במיוחד לגבי התלמידים הפגיעים יותר, ונחזק את תחושת האחירות והערבות ההדדית אצל האחרים שאינם כה מעורבים מלכתחילה. מזובר בתרומה רגשית וערכית כאחד לכלל התלמידים (והמורים).

ג. ריאיון עם יונה גוזמן

הרבה אנשים מדברים על עקרונות כללים. ברשותך, היינו רוצים למקד איתך את השיחה ביישומם המעשי.

שאלה: האם לדעתך ראוי לאפשר לתלמיד להביע דעה פוליטית בתוך ביה"ס? למשל, ללכת עם סטיקר על התרמיל או לתלות פלקט בלוח מודעות בפרוזדור?

תשובה: צריך להבחין בין פוליטיקה לערכים. אדגים דבריי: אם כתוב על הסטיקר "עם ישראל אוהב את ארץ ישראל", גם אני אשמח לקבל זבקית כזו. היא לא פוליטית, אלא מביעה עמדה ערכית. אולם אם כתוב בה שיש לתמוך במפלגה מסוימת, זה פוליטיקה. כמובן, במדינת ישראל המפלגות עוסקות (גם) בערכים אך לא נפסול את העיסוק בערכים מפני שגם בכנסת עוסקים בהם. לכן כל אמירה ערכית, שאינה עוסקת באישיות פוליטית או במפלגה, אפשרית. אם תלמיד ילבש חולצה המכריזה, "גוש קטיף שלנו לנצח", ואחר חולצה המכריזה "צריך לתת זכויות לפלסטינים" – לא הייתי אוסר זאת. ביה"ס צריך לאפשר כמה שיותר ביטוי אישי של תלמידיו. כדאי אפילו להשתמש בזה כאפשרות למידה. נבקש מבעלי החולצות להסביר לכיתה לשם מה הם לובשים אותן, ונפתח דיון סביב תכניו. בכלל, אם אנו רוצים שבהי"ס יהיה חלק מהחברה, ואם אנו רוצים לחנך אזרחים אכפתיים, צריך לשמוח על הדיון ולא לפחד ממנו – בתנאי שתכניו אינם בניגוד לחוק או להלכה (אין בהם הסתה או לשון הרע וכו'. דווקא בגלל המתח שיש באוויר, צריך לאפשר ביטוי מבוקר בתוך בית הספר.

שאלה: אך במציאות קשה להפריד בין ערכים לבין פוליטיקה. למשל: האם מותר שבתוך ביה"ס יגייסו תלמידים למען פעילות שהיא גם ערכית וגם פוליטית? ויכוח בעד או נגד תכנית מדינית מסוימת אינו רק ביטוי של ערכים, אלא גם חלק מהשיח הפוליטי.

תשובה: צריך לעודד תלמידים לפעול למען הערכים שהם מאמינים בהם. חברה דמוקרטית בריאה צריכה לרצות שאזרחיה יגלו מעורבות בנעשה. כל עוד הפעילות לגיטימית, צריך לשמוח שתלמידים מגלים מעורבות בעד אמונותיהם. כמוכן, אסור לחייב פעילות כזו, אך צריך לכבד כל תלמיד ועמדתו. אולם הבעיה העיקרית שלנו היא דווקא עם אנשים אדישים, חסרי דעה ועמדה כלפי כל מה שקורה במדינה. חלק מתלמידינו הם כאלה, וגם כשהם לוקחים עיתון ליד, הם מתעניינים רק בספורט. האדישות כלפי הנעשה במדינה היא הכי מדאיגה, ואולי בזכות עוצמת הסערות של דיוני האקטואליה היום, נצליח לגרום לתלמידים נוספים לגלות אכפתיות ומעורבות כלפי נעשה.

שאלה: יש תלמידים המפתחים כעסים ותסכולים כלפי המדינה ואפילו כלפי הצבא. איך אפשר לדון בזה מבלי להיכנס לפוליטיקה?!

תשובה: תשים לב שכל השאלות שלך אינן עוסקות במה תפקידנו וכיצד נחנך, אלא רק בחשש מפוליטיקה. צריך להקדים הערה עקרונית, כבר למדנו מבעל חובת הלבבות, שמן הזהירות להיזהר מעודף זהירות. לא ייתכן, שנשתק כל שיח חינוכי וערכי, פן יאשימו אותנו בפוליטיקה, שנתמקד רק במשמעת והרגלי למידה ונזניח את עיקר תפקידנו; לכן צריך לאפשר לאנשים להביע את קשייהם ותסכוליהם. לא ייתכן, שתלמיד ירגיש ניכור מהמדינה ושנאסור על ביה"ס לברר איתו את הסוגיה. צריך לאפשר לו להביע את תסכוליו, ולאפשר לחבריו לענות לו. שיח שבו מביעים קשיים וחרדות הוא סימן לחוסן ולא לחולשה. מותר לשאול שאלות, ומותר לחנך. בין השאר צריך לחנך את תלמידינו, להיות רצי מרתון. לא כל חלום יכול להתגשם תוך יומיים, ולא כל כישלון צריך להביא לייאוש מידי, כדברי השיר "לא קלה היא דרכינו". למרות שלא תמיד קל, יש דרך.

כהצעה מתודית, כדאי אולי להשמיע את השיר הזה, ולפתח לאורו דיון: מה היא דרכנו, ומה עושים כשהיא לא קלה? לדבר על אורך רוח וסבלנות, התמדה ואמונה. על הצורך לא להיות עכשוויסטים, באף תחום בחיים.

שאלה: איך היית מתייחס למורה שהציעה לתלמידי כיתתה לשלוח כרטיסי "שנה טובה" לבני נוער בגוש קטיף – הרי אסור למורה לעסוק בפוליטיקה, ואל לה להכניס את עמדותיה הפוליטיות לתוך הכיתה?

תשובה: אין קשר בין שני חלקי השאלה. מותר ורצוי לשלוח מכתבים עם דברי ברכה ואפילו דברי חיזוק אישיים לתושבי תאילנד הסובלים מהצונאמי (כפי שעשו בתי ספר רבים) ולתושבי שדרות הסובלים

מקאסמים. בדיוק באותה מידה, מותר לשלוח כרטיסי ברכה לבני נוער הגרים באזור מאויים אחר. האם תושבי המקום עברו על חוק? האם המכתב קורא להם לעבור על חוק? מי שקשה לו, ראוי מבחינה אנושית ומוסרית, שלא לומר יהודית, לגלות רגישות ואיכפתיות כלפי קשייו. כך כלפי תושבי גוש קטיף, שאינם עוברים על אך חוק, מותר ורצוי לחזק את לבם נוכח הטרור הפוקד אותם. במקביל מותר לחזק את לבם נוכח העובדה שהמשלה מבקשת שיעזבו את בתיהם. העקירה יוצרת אצלם קשיים אדירים, ומותר להיות אנושיים.

שאלה: אפילו אם הם לא מקבלים את החלטת המשלה ומפגינים נגדה?

תשובה: מי שמתנגד לדמוקרטיה, יתנגד להבעת דעה על ידי אזרחי המדינה; אולם מי שתומך בדמוקרטיה, ודאי ישמח שאזרחים מביעים את דעתם ופועלים למענה. ביה"ס לא צריך לעסוק בפוליטיקה, אך עליו לחנך למוסר ולאנושיות, לאמפטיה ולרגישות. עליו לחנך את תלמידיו שזכות יסוד בחברה דמוקרטית הוא שכל צד יביע את דעותיו, במסגרת כללי החוק. בכל ציבור ייתכנו בודדים שיפרו את החוק, אך אין לאסור על ציבור שלם להיאבק במסגרת החוק בגלל כמה בודדים.

הפעלות

כתיבה ועריכה: הרב נתן צולמן, יעל הוחביץ, אורית חרמון, שרה שיבר

א. התמודדות עם אקטואליה בראי ימינו

הגדרתו המילונית של המושג אקטואליה היא עכשווי, מציאותי, ממשי, דבר שבִּעָתוֹ. ואכן תחת הכותרת "אקטואליה" ניתן לעסוק במגוון רחב של נושאים, שהמשותף להם שכולם אירועים המתרחשים בהווה ומעסיקים את הציבור.

בבחירת אירוע אקטואלי יש לתת את הדעת לארבע נקודות מבט:

- (א) האירוע מחולל שינוי, מעמיד לבחינה מחודשת ערכים מוסכמים ומעמת אותם מול מציאות.
- (ב) האירוע מחדד שאלות יסוד ערכיות, שיש להם משמעות מעבר לאירוע הנדון.
- (ג) ההקשר של ההתרחשות טעון רגשית וערכית.
- (ד) הנושא שנוי במחלוקת ואין עליו תשובות מוחלטות. הדיון מעורר להתלבטות, ויש לגביו מגוון עמדות אפשריות.

מערכת החינוך חייבת להתמודד עם שאלות חברתיות, ערכיות ולאומיות המטלטלות את הציבוריות הישראלית. חשוב להעניק לתלמידים תמיכה וכלים חינוכיים ותרבותיים להתמודדות, ולהכינם להיות שותפים בשיח הציבורי הישראלי תוך ביסוס ערכים כדמוקרטיה, היזכרות וסובלנות.

מודל תהליכי להתמודדות בנושאי אקטואליה

אזור רגשי

איסוף מידע וניתוחו

נקיטת עמדה

מעורבות

מטרות המודל

שלב א: אזור רגשי

- מתן לגיטימציה לרגשות (אך לא להתנהגויות לא לגיטימיות).
- הפרדה בין רגשות לבין מעשים.

שלב ב: איסוף מידע וניתוחו

- מיקוד הנושא או הבעיה.
- איתור מידע בסיסי.
- הבחנה בין ידיעה לבין דעה או פרשנות.
- פריסת דעות ועמדות שונות ובחינתן.
- דיון בפתרונות חלופיים

שלב ג: נקיטת עמדה

- הכרעה אישית המסתמכת על ידע ושיקולי דעת מנומקים על בסיס ערכי.

שלב ד: מעורבות

- נכונות למעורבות או לפעילות ברמות שונות בדרכים דמוקרטיות ולגיטימיות.

הצעות לפעילויות

פעילות מספר 1: תרגיל המעטפות

מטרות:

1. לפתח בקרב המשתתפים מיומנויות של אורור רגשות.
2. לתת ביטוי לזוויות ראייה שונות כלפי נושאים באקטואליה.

אוכלוסיית היעד: כיתות ז-יב.

משך ההפעלה: 45 דקות.

מעטפות כמספר המשתתפים; פתקים; כלי-כתיבה.

עזרים:

מהלך ההפעלה

שלב א - במליאה

כל משתתף מקבל מעטפה ומספר פתקים. על המעטפה רשום ההיגד: "כשאני שומע בתקשורת על ההתנתקות, אני..."

המשתתף מנסח על גבי המעטפה המשך למשפט, מעביר את המעטפה ליושב מימינו, ועל גבי אחד הפתקים הוא מביע את דעתו על ההיגד הכתוב, ומכניס את הפתק למעטפה.

המעטפות עוברות ארבע פעמים בסבב (כך שבמעטפות ישנן ארבע תגובות שונות). בסיום סבב התגובות חוזרות המעטפות לבעליהן.

כל משתתף קורא את התגובות שקיבל, ומציגן במליאה.

פעילות מספר 2: השלמת היגדים

שלב א: אישי

כל תלמיד יבחר מספר היגדים וישלים אותם בכתב על דף.

ההיגדים:

אני מצפה ל...	אני מאמין ש...
אני לא מאמין ש...	אני מודאג מ...
אני מאוכזב מ...	אני חושש ש...
אני מבולבל מ...	אני בטוח ש...
אני לא מבין...	אני סומך על...
אני חולם על...	אני לא בטוח ש...
הייתי רוצה ש...	אני מרגיש ש...
מרגש אותי...	אני מפחד...

טוב ש...

שלב ב: קבוצתי

1. התלמידים יתקבצו לקבוצות בנות 4-5 תלמידים.
2. אחד התלמידים יציג את היגדיו ויקרא אותם לחבריו.
3. מי שיש לו היגד שונה מאלה שהוצגו, אך קשור בדרך כלשהי לאחד ההיגדים, יציג אותו בפני חבריו.
4. בתום הסבב - יעיינו התלמידים שוב בכל ההיגדים שנכתבו וייערך סבב נוסף, שבו יתייחס כל תלמיד לשתי שאלות:
 - עם מה הזדהיתי בדברי חברי?
 - מה הפליא אותי בדבריהם?

5. כל קבוצה תבחר בשני היגדים הנראים לה כמעניינים לדיון בכיתה, תעלה אותם בכתב על גיליון נייר בריסטול ותתכונן לדיווח על התייחסות של חבריה למה שעלה בקבוצה (אם היה וויכוח, פתיחות, הסכמה כללית וכדומה).

שלב ג: מליאה

1. דיווח, תוך הצגת ההיגדים שנבחרו.

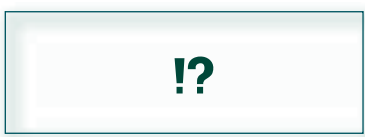
2. דיין:

- מה ניתן ללמוד מן ההיגדים שנבחרו? (על המצב, על רגשות שהמצב מעורר, על גישה קיצונית, על ידע או חוסר ידע, על סטריאוטיפים, על חילוקי דעות).

- מה לדעתכם צריך לעשות בעקבות הדברים שעלו בדין? (לספק מידע, לבחור נושא לציון מבין ההיגדים שהועלו, להזמין מרצים וכדומה).

פעילות מספר 3: בחירת כרטיס מצב רוח

המשתתפים יבחרו את אחד הכרטיסים שלהלן, ויציגו דרכו מחשבה, הרגשה, הרהור, תחושה, שאלה שעולים בדעתם.

פעילות מספר 4: מדרש תמונה

המנחה שם במקום מרכזי בחדר מספר תמונות מאירועי הימים האחרונים, ומבקש מכל משתתף לבחור תמונה ולתאר, אילו רגשות עולים אצלו בעקבות ההתבוננות בה. אפשרות אחרת היא לחלק את המשתתפים לקבוצות. לתת לכל קבוצה תמונה אחת או שתיים, ולבקש מכל צוות לרשום את מגוון הרגשות העולים בעקבות הצפייה בתמונה. בסוף החוברת תוכלו למצוא כרזות שעוצבו על ידי תלמידות מכללת אמונה בירושלים. הכרזות יכולות לשמש כבסיס למדרש תמונה.

פעילות מספר 5: קירות מדברים

במוסדות חינוך רבים מקובל להיעזר בקירות כדי להעביר מסרים אקטואליים, חינוכיים, חברתיים, ארגוניים, לימודיים ועוד. התוצרים שעל הקירות הם פרי תהליך חינוכי, לימודי, חברתי שנעשה בדרך כלל בקבוצות קטנות, והם מוצגים על הקירות בצורה מושכת עין על מנת לחשוף אותם לקבוצות אחרות בקהילת המוסד החינוכי ולהעביר את המסרים המגולמים בהם.

מטרות

1. לאפשר לבני הנוער לתת ביטוי לעמדות, רגשות ודעות לגבי נושאים אקטואליים, חברתיים וערכיים.
2. להציג בפומבי בפני קהילת המוסד החינוכי נושאים אקטואליים שעלו לדיון ולבירור בקבוצות השונות, ואת תוצרי הקבוצות.

עזרים

בריסטולים, קרטון ביצוע, עיתונים, מסכריים, דבק, טושים, צבעי גואש, מכחולים, קופסאות קרטון, סכין חיתוך, תמונות רלוונטיות, לוחות לתצוגה, אוסף עיתונים מכל הסוגים, כרטיס הנחיה לעיצוב כרזות.

הנחיות ליצירת כרזות לעיצוב קיר

התוצר הקבוצתי צריך להיות כרזה המושכת את העין, אסתטית, שיש בה תוכן מעניין ומאתגר, והיא

מזמינה את הצופים להגיב על הכתוב. לפניכם מגוון רעיונות לעיצוב הכרזה:

- קראו וחפשו קטעים קצרים או גזרו מהעיתון או מאתרי אינטרנט כתבות ותמונות רלוונטיות.
- השתמשו במגוון מסגרות, צבעים וצורות גיאומטריות להבלטת נושא, רעיון, עיקרון מרכזי.
- חברו, או גזרו מהעיתון, כותרות המשקפות את המסר המרכזי שבכתבה באופן קצר, קולע ומושך תשומת לב.
- צרפו סמלים, תמונות, איורים, קריקטורות רלוונטיים. הוסיפו להם כיתובים מאתגרים.
- הוסיפו פנייה לקוראים להגיב על הכתוב. הפנייה תהיה באחת או יותר מהדרכים הבאות: שאלות פתוחות, כינת המכתבים, בקשה להשלמת מידע, שאלה או חידון, חתימה אישית בעד או נגד נושא שיש בו קונפליקט, ועוד.

פעילות מספר 6: קולאז'

1. הנח במרכז החדר עיתונים, שבועונים, מספריים, לורדים, דבק ובריסטולים.
2. בקש מקבוצות בנות 5 משתתפים ליצור קולאז' שיבטא את רגשותיהם לגבי האירוע האקטואלי.
3. כל קבוצה תציג את עבודתה.

הערה

בתום אחת מפעולות האוורור הרגשי (זו שבחרת) בקש מכל תלמיד לכתוב את עמדתו בנושא על פתק ולשמרו.

פעילות מספר 7: הקניית ידע

1. קנה מספר עיתונים, השונים זה מזה בהשקפת עולמם, מיום האירוע האקטואלי. לדוגמה: הצופה, מעריב, מקור ראשון, ידיעות אחרונות והארץ. מספר העיתונים צריך להיות כרבע ממספר התלמידים (בכיתה בת 36 תלמידים - 9 עיתונים).
2. כל קבוצה תעבוד על ידיעה או מאמר שונה.

3. תן לכל 4 תלמידים עיתון אחד וכרטיס עבודה.
  4. כל קבוצה תכתוב את תוצר חשיבתה על גיליון נייר.
  5. כל קבוצה תציג בפני הכיתה כולה את ממצאיה בגיליון בלוויית הסבר, והמנחה יתמצת את המידע על גיליון בריסטול שיחולק לשניים: לצדו האחד תינתן כותרת "עובדות" ולצדו השני - "פרשנות".
- שאלות לדיון במליאה:
- א. האם העובדות מוצגות באופן שונה בעיתונים השונים?
  - ב. האם המידע והפרשנויות שעלו חיזקו או החלישו את הרגשותיכם ביחס לנושא?
  - ג. האם נקודות המבט או הפרשנות או שניהם כאחד הביאו אתכם להרהור נוסף ביחס לעמדתכם?
  - ד. האם אתם יכולים להציע פתרונות אפשריים?
6. כל אחד יפתח את הכתק שבו כתב את עמדתו, יקרא ויבדוק האם חל שינוי בעמדתו הראשונית לאור התהליך שעבר.

***

אפשרות נוספת היא לתת לכל קבוצה כרטיס עבודה, ולאחר העבודה הקבוצתית להביא את התוצר המושלם לדיון במליאה.

כרטיס עבודה

- א. סמנו את הידיעות, הכתבות והמאמרים הנוגעים לנושא. תחילה יש להסביר לתלמידים את שלושת המושגים.
- ידיעה:** מידע בדרך כלל קצר. על אירוע כלשהו.
- כתבה:** מידע נרחב על אירועים מקומות, בני אדם וכדומה.
- מאמר:** ניתוח של עובדות ונתונים מסוימים שבהמשכם מסקנות. בדרך כלל המאמר הוא ביטוי לדעותיו של כותבו, וזאת בניגוד לכתבה וידיעה המיועדות למסור מידע "נקי" מדעות הכותב.

- ב. הפרידו והבחינו בין עובדות לבין דעות.
- ג. התמקדו בעובדה או בדעה אחת.
- ד. ענו על השאלות הבאות:
  1. מי מעורב באירוע זה? מה ידוע לכם עליהם?
  2. מי עוד מעורבים באירועים אלה שנמצאים ברקע ולא הוזכרו?
  3. מהן ההשפעות שיש לאירועים אלה על כל אחד?כתבו את תשובותיכם על גיליון נייר.

ב. התמודדות במצבי לחץ בעתות משבר

הפעלה מספר 1: קו וקו

מטרות:

1. להביא למודעות המשתתפים את גבולות המחאה.
2. לעמוד על חשיבות הוויכוח הציבורי ועל דרכי המחאה וגבולותיה בחברה דמוקרטית. אוכלוסיית היעד: ז-יב.

משך ההפעלה: 45 דקות.

3 קריקטורות; כרטיס משימה קבוצתית (כמספר הקבוצות).

עזרים:

למנחה

הפעלה זו מומלצת כפעילות פתיחה לדיון בדרכי הוויכוח הציבורי. העיסוק בקריקטורה מתאים לכל גיל, כל משתתף מפענח אותה כהבנתו. הפענוח אינו דורש יכולת לשונית גבוהה או כישורים קוגניטיביים מפותחים. הדיון בקריקטורה מתבסס על פענוח של צופן מאוייר בהיבט אישי.

שלב 2 בפעילות - הדיון במליאה - מעשיר את נקודות המבט ומאפשר להעלות את הדיון לרמות עקרוניות. חלופה זו נותנת ביטוי למגוון של רגשות ותפיסות עולם, לכן היא מומלצת כפעולת פתיחה.

שלב א - אישי או בזוגות

כל משתתף מקבל את שלוש הקריקטורות.
כל משתתף בוחר אחת מן הקריקטורות ונותן לה כותרת.

שלב ב - קבוצתי

המנחה מחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 5-6 חברים, כל קבוצה מקבלת כרטיס משימה.
כל אחד מחברי הקבוצה מציג את הקריקטורה שבחר ואת הכותרת שהתאים לה.
חברי הקבוצה עונים על השאלות שבכרטיס המשימה הקבוצתית.

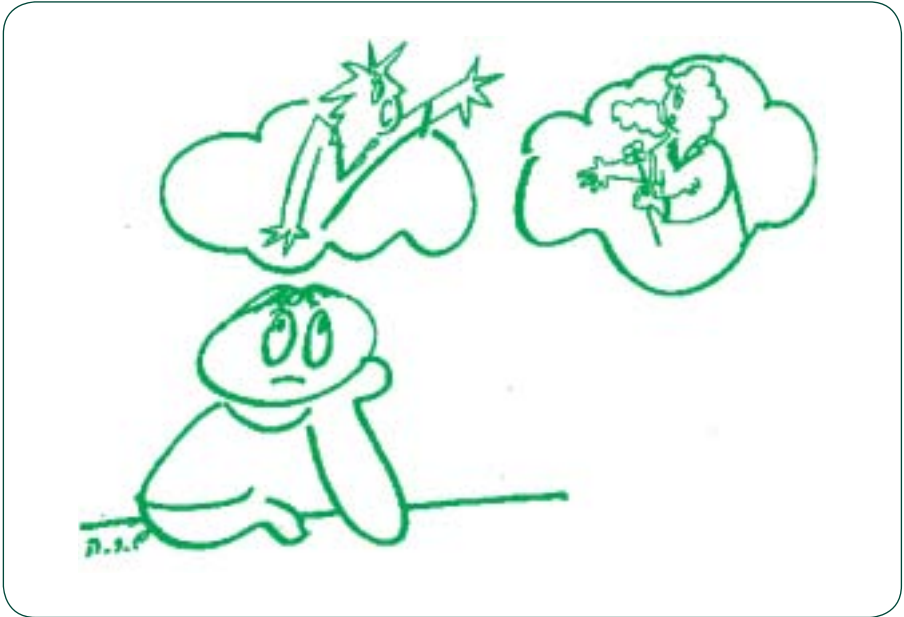
שלב ג - במליאה

דיווח קבוצתי.

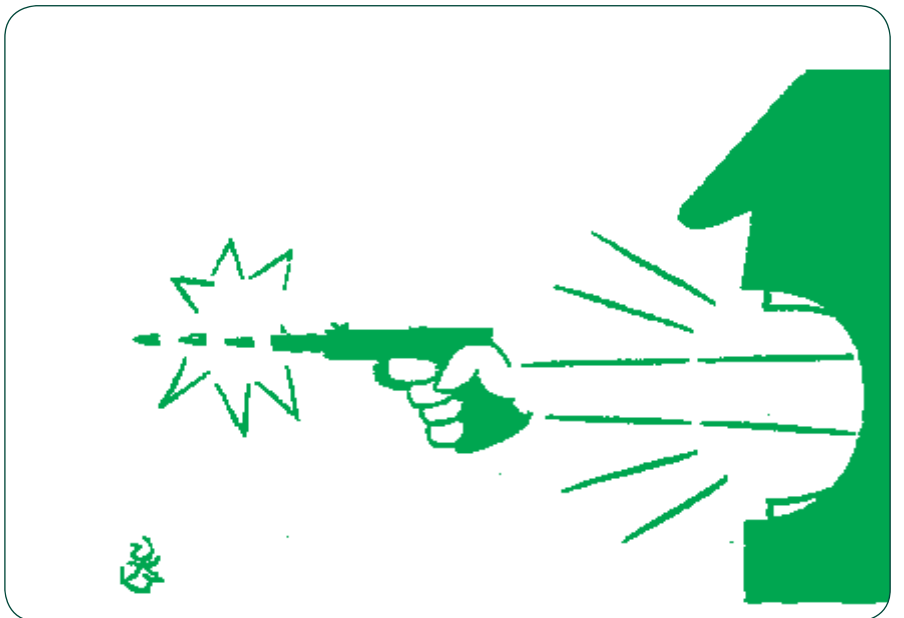
שאלות לדיון: ?

- 1. האם המסרים רלוונטיים לויכוח הציבורי המתנהל כיום? הסבירו.
- 2. אלו סייגים הייתם מציעים להנהיג בוויכוח הציבורי?

קריקטורה מספר 1

קריקטורה מספר 2

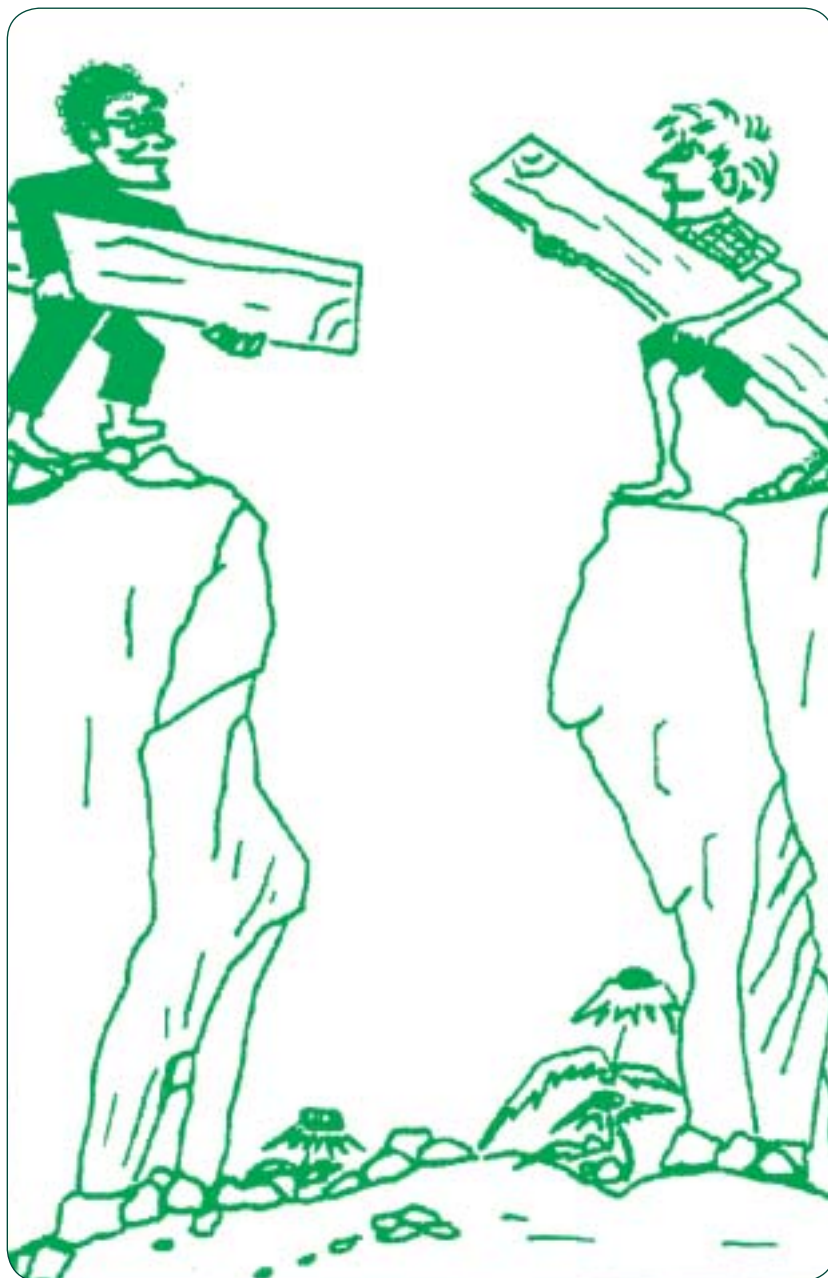

הפעלות

ריאיונות

באמונה ננצח

קריקטורה מספר 3

כרטיס משימה קבוצתית

1. מהו, לדעתכם, המסר בכל אחת מהקריקטורות?
2. האם אתם מסכימים עם המסר? הסבירו.
3. האם ניתן למצוא מכנה-מסר משותף לכל הקריקטורות?
4. מה, לדעתכם, ההבדל בין מסר מילולי למסר ויזואלי (קריקטורה)?

התכוננו להציג את תוצר החשיבה במליאה (הפעלה זו עובדה על ידי צוות תכנים ממ"ד, על פי "שאלה של סגנון באיורים ובמילים" מן הסדרה "על סדר-היום", מינהל חברה ונוער).

הפעלה מספר 2: עד כאן

מטרה:

להביא למודעות המשתתפים את חשיבות חובתו של כל אדם ואדם להיות סובלני גם כלפי דעות השונות משלו, ושאינו מסכים איתן.

משך ההפעלה: 45 דקות

אוכלוסיית היעד: ז-יב.

עזרים: קטעי מקורות לעיון.

מהלך ההפעלה

שלב א - קבוצתי

המנחה מחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 5-6 חברים. כל קבוצה מקבלת כרטיס משימה ועונה על השאלות המצורפות.

שלב ב - במליאה

נציגי הקבוצות יציגו את עיקרי הדיונים שנערכו בכל קבוצה.

שאלות לדיון במליאה

- 1. באילו דרכים לגיטימיות ניתן להביע התנגדות במשטר דמוקרטי?
- 2. מה מוביל יחידים או קבוצות מיעוט לנקוט באמצעי אלימות במצבי מחלוקת קשה?

כרטיסי משימה קבוצתית

"הנחה בדמוקרטיה היא, שהרוב השליט איננו חסין מטעויות. העימות עם טיעוני מתנגדיו נותן לו סיכוי משופר לאתר נקודות תורפה אפשריות במדיניותו ולחזקן. כולנו יוצאים אפוא נשכרים מכך שהמחאה והביקורת כופות על השלטון בחינה ובדיקה מתמדת של הנחותיו ועמדותיו".
(משה נגבי, חוק וסדר, "מעריב" 8.7.94)

"הדמוקרטיה היא המשטר היחיד המאפשר כיום את עצם קיומה של מדינת ישראל... יש הסכמה של הרוב המוחלט שנדרשת משמעת לחוק, גם במאבקים הקיצוניים ביותר על הנושאים הקשים ביותר...
אסור להיזקק לאלימות ולמעשים אחרים שהם בחינת הפרת החוק. אסור גם להכתים את הנאבקים על עמדותיהם נגד החלטת הרוב, במסגרת החוק, "כאויבי הדמוקרטיה".
אליעזר שבייד, המעורבות החינוכית של ביה"ס בתהליך השלום, חינוך בירושלים 2, מוסף מיוחד "השלום והחינוך", חורף 93.

שאלות לדיון: ?

- 1. האם, לדעתכם, יש קשר בין הקטעים שקראתם למצב האקטואלי היום?
- 2. במה עשויה מחאה לגיטימית לתרום לחיזוק הדמוקרטיה?

3. אם לא נוכל לחיות זה לצד זה, אם לא יוכלו דתיים וחילוניים לכבד אלו את אלו, אם לא יוכלו אשכנזים וספרדים לחיות כאחים אלו לאלו, אם לא יוכלו שמאלנים וימניים להאמין אלו בכנותם של אלו – סופנו שנטיב עמנו בים השנאה. כל עוד לא ידע כל אדם בארץ הזו, כי כל מחלוקת, ולו הקשה, הכואבת, והנוקבת ביותר, תידון, תלובן, ובסופו של דבר תוכרע, אפילו לדורות, רק כאן, באולם זה שבו אנו יושבים עתה, ורק ברוב קולות;... הדרך איננה בסתימת פיות או בציד מכשפות, אלא בוויכוח ציבורי פתוח וחופשי – נוקב, כואב, אפילו בוטה – מתוך הכרה הדדית ובסיסית בשותפות הגורל הקושרת את כולנו זה לזה, לטוב ולרע. הדרך איננה בהתנכלות לחופש הביטוי או לחירות המחשבה; הדרך אך איננה בהצרת צעדיהם של בעלי דעות קיצוניות, מרגיזות או מעוררות שאט-נפש, כל עוד מכבדים אלו את כללי המשחק הדמוקרטי (מדברי ח"כ ראובן ריבלין, מ"מ יו"ר הכנסת, בישיבה לזכרו של יצחק רבין 21.10.99)

מה מוסיפים זכריו של ח"כ ראובן ריבלין לדיון?

(הפעלה זו עובדה על ידי צוות תכנים ממ"ד עפ"י "כללי משחק וקווים אדומים", הידברות, מינהל חברה ונוער תשנ"ו).

הפעלה מספר 3: "אדמה בוערת"

פעילות באמצעות הסרט "אדמה בוערת" המתאר כינוי מאחז. הסרט נוצר ע"י מגמת תקשורת מישיבת אור-תורה סטון בנים, ירושלים. הסרט זכה במקום השלישי בכנס היצירה הצעירה בחמ"ד תשס"ה. אורך הסרט כ-15 דקות.*

מטרות

1. לחשוף את הקושי הקיים בכינוי מאחז ברמה האישית, הזוגית והאידיאולוגית.
2. להעלות רגשות ואמפתיה לקשיים של גיבורי הסרט.
3. להתוודע לדילמה שאיתה התמודדו הגיבורים בסרט ולהכרעות שעשו.

* תודה למר אריק וירצבורגר, מנהל ישיבת אור-תורה סטון בנים, על הסיוע.

משך ההפעלה: 45 דקות

עזרים: הסרט "אזמה בוערת", טלוויזיה, וידיאו, כרטיס א, כרטיס ב.

מהלך ההפעלה

שלב א במליאה: צפייה בסרט; אוורור רגשי

בשלב זה יש לאפשר למשתתפים להביע את תחושותיהם לאחר הצפייה. כדאי לאפשר להם להתבטא בלי לבקרם ולתת לגיטימציה לרגשות שלהם. אין צורך לעסוק בשלב זה בניתוח הסרט, הדבר ייעשה בהמשך הפעילות.

כדי לעודד את המשתתפים לחשוף את תחושותיהם ניתן לשאול שאלות כגון:

- מה אהבתם בסרט?
- מה ריגש אתכם?
- מה הרגיז אתכם?

שלב ב - קבוצתי

המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 5-6 משתתפים. מחצית מהקבוצות יעסקו בכרטיס א ומחצית בכרטיס ב.

כרטיס א - "יאיר"

1. מהם הקשיים שעמם מתמודד יאיר?
2. מהי לדעתכם, נקודת השיא בסרט? הסבירו.
3. זונו בקבוצה בסיום של הסרט ובפשר הסמלים.

כרטיס ב - "רעות"

- 1. מהם הקשיים שעמם מתמודדת רעות?
- 2. מהי לדעתכם, נקודת השיא בסרט? הסבירו.
- 3. דונו בקבוצה בסיום של הסרט ובפשר הסמלים.

שלב ג - במליאה

המנחה יחלק את הלוח לשניים - צד א "יאיר", צד ב "רעות". כל קבוצה תביא את מגוון התחושות שעלו בדיון הקבוצתי, והמנחה ירשום אותן בצד המתאים.

שאלות לדיון: ?

- 1. עם איזו דמות בסרט הזדהתם? מדוע?
- 2. האם יש לכם רעיון או עצה שעשויים היו לסייע לגיבורים להתמודד עם הקשיים שעלו בסרט? (פרטו תשובתכם).
- 3. אם היה יוצא לאקרנים סרט "אדמה בוערת 2", מה לדעתכם תהיה עלילת הסרט?

ג. התמודדות בשאלות אמוניות בעתות משבר

הפעלה מספר 1: אמונה והשתדלות

ההפעלה שלפנינו עוסקת במאמרו של הרב אופיר כהן "בטח בה' ועשה טוב" המתפרסמת בחוברת זו (עמ' 43). ההפעלה היא בשיטת הג'יקסאו.* ניתן לעסוק במאמר גם במסגרת פעילויות משותפות הורים, מורים ותלמידים.

מטרות:

1. לברר את המושג ביטחון בה' במצבים קשים ובמציאות בלתי רצויה.
2. לבחון את מקומו של הפרט בשילוב של אמונה והשתדלות.
3. לעודד את המשתתפים לפעילות ועשייה ולא לסמוך רק על הביטחון בה'.

אוכלוסיית היעד: כיתות ט-יב.

משך ההפעלה: 45 דקות.

4 כרטיסי משימה קבוצתית, בריסטולים.

עזרים:

מהלך ההפעלה

שלב א - קבוצתי

המשתתפים נחלקים לקבוצות בנות ארבעה חברים. כל קבוצה מקבלת קטע מתוך המאמר, קוראת אותו, עונה על השאלות המצורפות וזנה בדגשים ובמסרים הרעיוניים העולים מתוכו.

* ההפעלה בשיטת הג'יקסאו מעודדת תקשורת בין המשתתפים ומאפשרת שימוש בכל טקסט מתאים אחר, שהמורה או התלמידים בוחרים.

שלב ב - קבוצתי

המשתתפים יוצרים קבוצות חדשות, כך שנציג מכל קבוצה קודמת יוצר עם נציגים מהקבוצות האחרות קבוצה חדשה המורכבת מנציגי הקבוצות הקודמות.

כל אחד מציג בפני חבריו בקבוצה החדשה את הקטע, שבו זנו בקבוצתו הראשונה. סדר ההצגה לפי הסדר הכרונולוגי של הקטעים. חברי הקבוצה יסכמו את עיקרי הרעיונות על גבי בריסטול.

שלב ג - במליאה

המנחה יתלה את ארבעת הבריסטולים לפי הסדר וירשום את שם המאמר "בטח בה" ועשה טוב" מאת הרב אופיר כהן. כל קבוצה תדווח למליאה. המנחה ירשום על הלוח את הכותרות שהוצעו על ידי הקבוצות.

שאלות לדיון במליאה:

1. האם עשוי הדיון במאמר לחזק את הרגשת הביטחון בה' במצבים קשים ומסובכים כשדרכי הפעולה מצומצמות? כיצד?
2. (א) האם, לדעתכם, הדיון במאמר עשוי לחזק את האדם ולהכינו לאתגרי העשייה? כיצד?
(ב) מה המשמעות של "לפעול בעת הזאת"?
3. הרב אופיר כהן קרא למאמר שבו עסקנו "בטח בה" ועשה טוב", מה לדעתכם הקשר בין שני חלקי הכותרת?

קטע מספר 1

במסכת ברכות אנו מוצאים זוגמה הממחישה לנו עד כמה אדם צריך להטמיע בתוכו, בכל צעדיו, את המושג "השגחה פרטית"; אפילו במה שנראה מקרה שכיח של הפסד ממוני טבעי.

רב הונא החמיצו לו ארבע מאות חביות של יין. באו אליו רב יהודה, אחיו של רב סלע חסידא וחכמים ניש שאמרו. שבאו אליו רב אדא בר אהבה וחכמים] ואמרו לו: פשפש במעשיך. אמר להם: האם אני חשוד בעיניכם? אמרו לו: האם הקב"ה חשוד שיעשה דין בלי דין? אמר להם: אם יש מישהו מכם ששמע עלי משהו שיאמר. אמרו לו: שמענו שלא נתת לאריס שלך את חלקו בזמורות הגפן. אמר להם: הרי הוא גונב לי יותר מחלקו. אמרו לו: גם מי שגונב מהגנב טועם טעם גנבה. אמר להם: אני מקבל על עצמי לתת לו את חלקו בזמורות. יש אמרו שהפך החומץ ונהיה יין. ויש אמרו שהתייקר החומץ ונמכר במחיר יין.

רב הונא מרגיש, כי סדרי המציאות אינם כשורה. הוא איננו עובר לסדר היום. הוא הולך לחכמים לדעת על מה באה עליו הצרה. עצת החכמים לאדם היא, כי לפני בואו בשאלה כלפי הקב"ה, יבדוק את עצמו תחילה. גם אדם צדיק ומקפיד כמו רב הונא, שוודאי אינו חשוד על המצוות, לא יוכל לעמוד בפני הקביעה החד-משמעית הנוקבת עד תהום:

" מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא? (האם חשוד הקב"ה שעושה דין בלא דין?).

האדם מול אלוהיו עומד בפני קביעה ודאית: יש דין ויש דיין! ואין דבר קטן או גדול שלא נעשה בהשגחה מוחלטת. מכאן המסקנה כי על האדם לבדוק את עצמו שוב ושוב.

שאלות לעיון בקטע

1. תנו כותרת לקטע.
2. כיצד בא לידי ביטוי המושג "השגחה פרטית" בסיפור שלפנינו?
3. "עצת חכמים לאדם היא כי לפני בואו בשאלה כלפי הקב"ה יבדוק את עצמו תחילה" - האם הבדיקה היא רק אישית או מחייבת את כולנו כחברה?
4. מהו המסר היישומי שעולה מתוך הקטע המאפשר להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים?

קטע מספר 2

הביטחון הוא האמון בהשגחה מוחלטת, ואל לו לאדם להחליט מהו הטוב שצריך להיות. בגמרא שלפנינו אנו מוצאים לכאורה סתירה להנחה זו.

**תנו רבנן. מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר. אמר: מובטח אני שאין זה בתוך ביתי. ועליו הכתוב אומר (תהילים קיב. ז) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'.
אמר רבא בכל צורה תדרוש את הפסוק. מתחילתו לסופו או מסופו לתחילתו. מתחילתו לסופו תדרוש: משמועה רעה לא יירא. מדוע? כי נכון לבו בטוח בה': אם מסופו לתחילתו – אם נכון לבו בטוח בה'. אז משמועה רעה לא יירא.**

כאשר שמע הלל כי קול צווחה בעיר, לכאורה, היינו מצפים שיאמר "הכל מאת ה' ואפילו יהיה בתוך ביתי"; אולם אנו שומעים מפיו "מובטח אני שאין זה בתוך ביתי".

יש שני סוגי ביטחון. האחד קיים אצל רוב העם והוא הביטחון שגם אם תגיע חלילה שמועה רעה אין הלל מפחד מ"השמועה", דהיינו המקרה יכול להתרחש אבל כיוון שהוא "בטוח בה'", אין הדברים נראים בעיניו כרע "כי הלא לא יעשה דבר אם ה' לא ציוה"...

סוג ביטחון שני הוא עליון יותר ומתאים ליחידי סגולה כהלל, שכבר קנו את מידת הביטחון הראשונה ולא ראוי שיאונה להם רע, כי אין הם צריכים כלל למידת הייסורים. רק אנשים במדרגתו של הלל יכולים לומר "אין זה בתוך ביתי ממש"... כי הלל הרגיל את אנשי ביתו על דרך מוסר והנהגה ישרה, כאשר יקרה אסון ודבר צער ומחריד, לבל יצטערו ולבל יקוננו, כי אם יקבלו באהבה. אך כל זה על צערו, אבל על צער חבירו, חייב אדם להצטער עד מאוד בלב ונפש, לא ינוח ולא ישקוט, להשתתף בצערן ולהוריד כנחל דמעה, וחס ושלום להעלים עיניו מצרות של ישראל, וזהו תכלית המרי שאמר הפסוק (עמוס ו', ז) ולא נחלו על שבר יוסף.

מחד גיסא, הלל מורה לבני ביתו כיצד להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים, כיצד לקבל את הדין באהבה בלא להצטער ובלי לקונן; ומאידך גיסא, בעוד נדרשת מהאדם עצמו מידה של ביטחון וקבלת הדין בתמימות ובלא צעקה, הנה בשונה מכך האדם מבחוף הרואה בצרת אחיו, אינו יכול לומר לו "הכול לטובה", אלא הוא מצווה להשתתף בצערו.

שאלות לעיון בקטע

1. תנו כותרת לקטע.
2. מהם שני סוגי הביטחון בה' בסיפור הגמרא בקטע שלפניכם?
3. מהו המסר היישומי שעולה מתוך הקטע המאפשר להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים?
4. מה עוד לדעתכם, עשוי להקל ולתמוך באדם בהתמודדותו במצבי לחץ ומשבר?

קטע מספר 3

אחרי שהאדם מתמלא ביטחון ורואה ומאמין, שהכל בהשגחה מאת ה' ואין שום מקרה בעולם... הוא עלול לומר לעצמו: מה מקום יש להשתדלות שלי אולי דווקא השתדלות יתרה עומדת בסתירה למידת הביטחון? הוא עלול לחשוב, שכשאדם מאמין עליו לבטוח בה' ולהשאיר את העבודה בידי שמיים.

שאלה זו מהותית מאוד, שהרי היא נוגעת לכל תחום מחיינו, מהדברים הפשוטים של לימוד ופרנסה ועד לדברים מהותיים של בעיות בריאות, מלחמה על ארץ-ישראל ועוד.

מידת הביטחון באופן לא שלם ואמיתי, לא רק שלא תגרום למידה טובה, אלא יכולה חלילה לעמוד לנו לרועץ ולגרום עצלות ורפיון ידיים. על טעות זו, המביאה את האדם שכביכול "בוטח מאוד" למידה של רפיון ידיים וחוסר השתדלות, עומדים חז"ל.

אמרו חכמינו: "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושים לו נס, שמא אין עושים לו נס. ואם עושים לו נס מנכים לו מזכויותיו". חכמינו מביאים דוגמאות מגדולי ישראל שלא סמכו על הנס. ר' ינאי לא עבר במעברת עד שבדק את טיבה ובטיחותה. ר' זירא לא יצא ביום סערה החוצה, ולא סמך על זכויותיו וצדקתו הגדולה.

מידת הביטחון מתחילה בקצה גבול יכולתו של האדם, במקום שהוא מיצה את השתדלותו. כלומר, כל עוד יש ביכולת האנושית לפעול, יש לעשות ולא להתרשל בטענה של ביטחון.

הרב קוק בעין אי"ה מסביר:

אין לך מידה טובה בעולם שלא תוכל להשתבש בידי הבריות ולגרום היפך מהמכוון שלה. ולכן ככל שהאדם גדול יותר ויש לו יותר יראת שמים וביטחון. הוא צריך להראות יותר את

השתדלותו בכל דבר מעשי, ככל שיד האדם משגת. כי האנשים הגדולים צריכים להיות למופת בדרכיהם בחיים. איך ליישר את הדרכים, באופן שע"פ הנהגתם ילמדו מהם התכונות והמידות הטובות בגבולן ועצם טהרתן. אחת המידות היותר קדושות היא מידת הביטחון בשם השי"ת. שתכליתה היא קרבת אלוקים הנמשכת ממנה, שהיא לעצמה השלמה גדולה, וגבורת הנפש בעז ה' הנמשכת ממנה בעת צר, שהאדם מוצא לו תמיד מחסה בשם ה'. וגם בעת אשר כל הסיבות הטבעיות כבר חדלי כח להצילו מרעתן, עז ה' ישגבהו.

אבל צריך האדם להיות נזהר שהמידה היקרה הזאת שהיא אור העולם לא תיהפך לרועץ, שלא תהי' הסבה לעצלות ולשפלות ידיים, שהוא ההיפוך מההשלמה האמיתית של האדם. ע"כ כל מה שהאדם יותר דבק בקונו ויותר נאזר במידת הביטחון בשם ה', ראוי לו ביותר להראות זהירותו וזריזותו בכל הנוגע לפעולות אדם.

שאלות לעיון בקטע 3

1. תנו כותרת לקטע.
2. מה בין השתדלות לבין אמונה וביטחון בה' על פי הקטע שלפניכם?
3. מהו המסר היישומי שעולה מתוך הקטע, המאפשר להתמודד עם מצבים קשים ומסוכנים?
4. מה עוד לדעתכם, עשוי להקל ולתמוך באדם בהתמודדותו במצבי לחץ ומשבר?

קטע מספר 4

האדם מצווה לעשות כל שביכולתו, ואין לו לסמוך על זכויותיו, או על כך שיעשו לו נס - אנו נדרשים להבנה של הרוח הרוחני והמעשי מצורת חיים זו, שבה האדם מחוייב לעשייה ולמרב ההשתדלות.

הרב קוק בעין אי"ה מסביר, מתי מתגדל האדם ומתי הוא מתקטן:

- הנס וגם הטבע, שניהם מעשי ה' בלי ספק, ובשניהם מתגלה גדלותו של הבורא. הנס פירושו מעשי ה' בלבד, ואילו הטבע - מעשה ה' עם האדם.
- כאשר אין האדם פועל והוא נזקק להתערבות שמים באמצעות נס, מעיד הדבר על קטנותו.
- כאשר אדם פועל בעצמו הוא מתגדל ונבנה באופן אישי, ובכך מגיע לשלמותו; ואילו בעת היותו נפעל, כשהוא רק בבחינת מקבל, הריהו מתקטן.

הבנה זו שייכת לכל תחומי החיים ולמען המטרה שלשמה באנו לעולם: לא ליהנות מ"לחם חסד", אלא לעבוד על כל דבר ולקנות אותו בעמל אישי. כך הוא הדבר בלימוד ועבודה על המידות, וכך בכל מידה של השתדלות מעשית.

אך בנכסינו הלאומיים ובכל המצוות הקשורות לכיבוש הארץ ולמלחמת מצווה, עלינו לנהוג בהנהגה זו, מתוך הבנה שכל מה שאנו משיגים מתוך עמל הוא גדול יותר ממה שאנו מקבלים בחסד ועל ידי נס, שכן קומתנו לא מתקטנת. וכך אנו מוצאים בספר דברים, לאחר שנבנה בתים ונרבה קניינים, נבוא לומר "ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" (ח, יז).

הר"ן מבאר לנו את מערכת היחסים הנכונה בין ביטחון והשתדלות, לא רק שאין איסור לומר "כוחי ועוצם ידי", אלא אדרבה חובה להכיר בכוח הנטוע בך, ביכולת שקיבלת, רק אל תשכח מי נתן לך את הכוח! ואם אתה אמנם מכיר בכך שהקב"ה נותן לך כוח, חובה עליך לומר "כוחי ועוצם ידי" והכל מאת ה'!!!

והדברים מדויקים להפליא בפסוקים "והוא אומר 'וזכרת את ה' אלוקיך כי הוא הנותן לך כוח', לא אמר 'וזכרת כי ה' אלוקיך נותן לך חיל'". ה' נותן ביד האדם את הפוטנציאל לעשות, את היכולת, את ה"כח"; ואילו האדם נדרש להכיר בערכו, להכיר בכוחו ולדעת שכל זה מאת ה'. יחד עם זאת על האדם "לעשות חיל", להציב אתגרים ולעמוד בתוצאות, ואז שם שמים מתגדל, ומתגדל גם האדם.

שאלות לעיון בקטע

1. תנו כותרת לקטע.
2. מה בין כוח (אמצעי) לחיל (מטרה) על פי הקטע שלפניכם?
3. מהו המסר היישומי שעולה מתוך הקטע, המאפשר להתמודד עם מצבים קשים ומסובכים?
4. מה עוד לדעתכם, עשוי להקל ולתמוך באדם בהתמודדותו במצבי לחץ ומשבר?

הפעלה מספר 2: כיצד מתמודדים? ממשבר לצמיחה

מטרות:

- 1. להכיר עקרונות וכלים המסייעים להתמודד עם מציאות מורכבת וחדשה.
  - 2. לחזק את יכולת העמידה של הפרט והכלל בעתות משבר.
- אוכלוסיית היעד: ט-יב.

משך ההפעלה: 45 דקות

עזרים:

כרטיסי משימה קבוצתיים (חמישה סוגים), כרטיס משימה זוגי, שקף או בריסטול - המתייחס לאירועי ימינו מנקודת מבט אמונית.

מהלך ההפעלה:

שלב א - זוגות

המנחה יחלק את המשתתפים לזוגות. כל זוג יקבל כרטיס משימה זוגי, לכל זוג משימה שונה, לפחות חמש משימות שונות.

שלב ב - קבוצתי

המנחה יחלק את המשתתפים לקבוצות בנות 5 משתתפים (בכל קבוצה יהיה נציג של כל משימה, כך שבקבוצה יהיו 5 נציגים העוסקים בכל חמשת הנושאים)
כל קבוצה תקבל כרטיס משימה.

שלב ג - במליאה

הקבוצות יציגו את תוצר החשיבה שלהם. המנחה ירשום את העקרונות והכלים על הלוח.

שאלות לדיון במליאה

1. האם אדם יכול לסגל לעצמו את העקרונות והכלים שהוצגו בפניכם? אם כן, כיצד?
2. איזה מהכלים עשוי לסייע לכם להתמודד עם המצב?
3. המנחה יקרין על שקף את הקטע הבא (אפשרי לתלות על בריסטול).

אירועי ימינו מנקודת מבט אמונית

המשברים והניסיונות שאנו חווים בשנים האחרונות מחייבים אותנו להתבוננות פנימית.

* זוהשעה, שבה עלינו לברר לעומקן את יסודות הערבות ההדדית בין איש לאחיו. חרף המחלוקות עלינו לזכור כי "אנשים אחים אנחנו".

* שעות קשות שעוברות על עם ישראל מביאות את כולנו לצורך בתפילה אמיתית מעומק הלב. הרמב"ן סובר, כי בעת צרה קיים ערך מיוחד לתפילתנו. בשעת צרה אנו מרגישים לפעמים כעין מחסום שניצב לפנינו ומונע מעבר והתקדמות. דווקא בשעה שהלב מהרהר "מאין יבוא עזרי" קיים ערך מיוחד לתפילה. עלינו לדעת, כי אין מציאות שתפילה חוזרת ריקם. לפעמים הקב"ה מקבל את התפילה ותוצאותיה ניכרות מיד, ולפעמים גונז הקב"ה תפילתנו והשפעתה החיובית תבטא בהקשר אחר ובזמן שונה.

* המהר"ל מדגיש כי בשעת צרה קיים ערך גדול לתמימות עם ה', תמימות שעיקרה ביטחון מוחלט בהקב"ה. בשעה שאדם דבק בבורא עולם באופן מוחלט, הוא מקבל כוחות אנרגיה שעוזרים לו לקיום עכשווי ונצחי.

* הרב זסלר בספרו, מכתב מאלהו, מדגיש שגם כשאדם אינו מבין את טעם הנהגת ה', ומידת חסדיו נסתרים ונעלמים ממנו, ישמח לקבל את רצון ה'.

(עפ"י הפרק האחרון במאמרו של הרב יוחאי רודיק המתפרסם בחוברת)

שאלות לעיון בקטע

1. מהן נקודות המבט העולות בקטע שלפניכם?
2. האדם "הקווי" והאדם "הנקודתי" – למי קל יותר לקבל את רצון ה' בעתות משבר?
3. לא ניתן להציע "מתכון" בדוק להתמודדות אמונית עם משבר. האם נקודות המבט שלפניכם נותנות תקווה לעתיד? באיזה אופן? פרטו ונמקו.

* * *

להלן נדגים חמישה כרטיסי משימה זוגיים בנושא "כיצד מתמודדים". נתמודד עם חמישה עקרונות שונים שמציע הרב שלמה אבינר במאמרו "חינוך בעתות חרדה": שיטתיות; מוראל; פחד וזהירות; פרופורציה; וסובלנות – קמעא-קמעא. אחר כך נדגים כרטיס משימה קבוצתי.

חמישה כרטיסי משימה זוגיים:

(א) שיטתיות – שמירה על השיגרה

על מנת שאפשר יהיה להתמודד עם בעיה, יש להכיר אותה, להיות מציאותיים ולנסח היטב. פעמים רבות אנשים באים לשאול שאלה, ודי רק לעזור להם לנסח את שאלתם, ומתוך כך הם מסוגלים למצוא את התשובה בעצמם. לכן עלינו לנסח את הבעיה, להיות מציאותיים ומעשיים.

כדי לשנות דברים יש לפעול בדרך שיטתית, טכנית ועקבית, ולא רגשנית. רבן יוחנן בן זכאי שאל את תלמידיו, מהו הפסוק הגדול והמשמעותי ביותר בתורה?

בן זומא אומר: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד".

בן ננס: "ואהבת לרעך כמוך".

בן פזי אומר: "את הכבש האחד תעשה בבוקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערביים" (קרבנות התמיד שהוקרבו בכל יום כולל שבתות וחגים), כלומר, שמירה על ההמשכיות והרצף של החיים בכל מצב.

עמד הרב על רגליו ואמר: הלכה כבן פזי.

* להבנת המושגים "אדם קווי" ו"אדם נקודתי" ראה להלן עמ' 116.

שאלות לעיון

1. (א) למה התכוון בן פזי באומרו "את הכבש האחד תעשה בבוקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערביים"?
- (ב) מדוע קבע רבן יוחנן בן זכאי שההלכה כבן פזי?
2. הציעו רעיונות נוספים להתמודדות במצבי משבר.

(ב) המוראל

המוראל מחזק את כוח העמידה של היחיד. בצבא יש מסורת ארוכה של התמודדות בבעיית עמידתו של החייל כפרט בתנאים קשים. החייל נמצא תדיר במצב של סכנת פגיעה או מוות, חשוף להפתעות, וחי בתנאים קשים. נוסף לסכנות מהאויבים החייל חי בתנאי משמעת קשים. אחת הדרכים להחזיק מעמד היא המוראל: אם אין מוראל בצבא, הצבא מתפורר.

המוראל הוא תוצאה של השקפת עולם. למשל: הכהן המשוח-מלחמה היה מזכר ומחזק את החיילים לפני הקרב. דבריו נתנו להם כוח ללחום – זהו מוראל.

שאלות לעיון

1. (א) מה אמר הכהן המשוח-מלחמה לחיילים לפני צאתם לקרב? (עיינו בספר דברים כ, א-ד).
- (ב) כיצד, לדעתכם, מחזקים דברים אלו את המוראל של החיילים?
2. הציעו רעיונות נוספים להתמודדות במצבי משבר.

(ג) פחד וזהירות

הרמח"ל שואל, האם האדם צריך להיזהר כל ימיו מפני סכנות, או שמא עליו לבטוח בה'?

הרמח"ל תמך בשתי הגישות, והכל תלוי בנסיבות. כתוב אחד אומר "פחדו בציון חטאים", הפחד הוא חטא, אסור לפחד. בגמרא מסופר על חכם אחד, שפגש תלמיד וראה אותו מפחד. אמר לו: אתה חוטא, כאשר אדם פוחד הוא נמנע מלעשות דברים שיש לעשותם, גם אם הוא משוכנע בחשיבותם. הפחד

מהווה מעצור נפשי החוסם אותו, לכן הפחד הוא חטא. הפחד מעכב את האדם מלעשות דברים חשובים. ברם, כתוב אחר אומר, "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", וכן "אשרי אדם מפחד תמיד", שהוא מפחד שיעבור מעברה. פחד זה הוא פחד חיובי. אמרה זו אמרו חז"ל בסיפור קמצא ובר קמצא, כאשר ביזו את קמצא ולא פחדו מהעברה, שכן היו צריכים לפחד מלחטוא. הפסוק "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", מצווה להיזהר מסכנות, ולא לסמוך על הנס. "הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים". אדם אינו רשאי להסתובב בחורף ללא ביגוד חם, ולומר שאם הקדוש ברוך הוא רוצה הוא יצטנן; ואם לא, אין סיבה להתלבש חם, כי "לכל חייזק יש כתובת". פחים היינו, מכת שמש, אדם השווה תחת שמש לוהטת, יתייבש. הרמח"ל מסביר שאין סתירה בין ההזכרות השונות, כי יש דברים שיש לפחד מהם ויש דברים שאין לפחד מהם.

שאלות לעיון

1. (א) במצוות "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" – מהו הגבול בין פחד לזהירות?
(ב) בדברים נאמר: "לא יתייצב איש בפניכם, פחדכם ומוראיכם יתן ה' אלוקיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה" (יא, כה). מה בין פחד למורא?
2. הציעו רעיונות נוספים להתמודדות במצבי משבר.

ד. פרופורציה

יש להתייחס למצב בפרספקטיבה הנכונה והרחבה שלו, ולא להתמקד באירועים יוצאי דופן, ולא ליטול סיכונים מיותרים.

למשל, כשיוצאים לטיול, מסלול **שלא מאושר** על ידי החברה להגנת הטבע, צריך להזהיר את המטיילים שוב ושוב שלא לטייל בו; אך אם המסלול מאושר, אפשר ללכת בלי חשש. לא נפסיק לטייל בגלל שיש סיכון.

על כריכה של ספר מדע בחלון ראוהו היה ריבוע גדול, ובתוכו כזורים בסדר אקראי הרבה ריבועים קטנים, חלקם לבנים וחלקם שחורים. במבט ממרחק קטן, נראה היה שזו תמונה של פני אדם, במבט מרוחק יותר ניתן היה להבחין שהפנים הם של אינשטיין. לפעמים, כאשר מתייחסים לכל פרט ופרט, רואים נקודות שחורות ולבנות, ימים שחורים וימים לבנים; אבל אם נתרחק מעט, נראה דברים שונים לחלוטין, מסודרים באופן שיטתי להפליא.

שאלות לעיון

1. (א) מהי נקודת המבט של אדם על פרטים ממרחק קצר?
  - (ב) מהי נקודת המבט על אותם הפרטים ממרחק רב יותר?
  - (ג) מה ניתן ללמוד מכך על הסתכלות על אירועים בחיינו?
2. הציעו רעיונות נוספים להתמודדות במצבי משבר.

(ה) קמעא קמעא

האדם מישראל, גורלו הפרטי קשור בגורל האומה, ושאלת "מה יהיה?" חוזרת ונשאלת. הספקות נובעים מאי הבנת המושג "קמעא קמעא". כפי המשל של חז"ל: החושך הגמור אינו הופך בבת אחת לאור גדול, אלא מתוך החושך מתלהטת זהרורית קלושה, עד שזורחת השמש במלוא גבורתה. תהליך זה הוא אטי והדרגתי. הוא אינו מתרחש בבת אחת, אלא קמעא קמעא.

יש מצבי ביניים, שאור וחושך משמשים בערבוביא. לא כתוב מה יהיה אורכו של תהליך זה, הוא יכול להימשך שנים, עשרות שנים, ואפילו מאות שנים. בתוך התהליך יש מעלות ומורדות, נפילות ונסיגות, קשיים, בעיות ומשברים. עלינו לקחת נשימה ארוכה, ולא להיות קצרי רוח ולתבוע שכל הקשיים ייפתרו מיד.

הרב צבי יהודה קוק היה אומר, בתחילת ימיה של ישיבת מרכז הרב, למתלוננים שאין די מזון, שאין מקום לישון וכדומה: "אל תשלימו עם מה שיש, אבל אל תזלזלו במה שיש".

יש לשמוח בקיים, ולנסות להגיע לטוב יותר.

שאלות לעיון

1. (א) מהי משמעות ה"קמעא קמעא" בגורלו הפרטי של האדם ובגורל האומה?
  - (ב) איך אתם מסבירים את אמרתו של הרב צבי יהודה קוק "אל תשלימו עם מה שיש, אבל אל תזלזלו במה שיש" במציאות חיינו?
2. הציעו רעיונות נוספים להתמודדות במצבי משבר.

כרטיס משימה קבוצתי

“...נראה שאין עתה תפקיד חשוב מאשר להידבק בזרכיו של המקום ו”להחיות רוח שפלים להחיות לב נדכאים” (ישעיהו נז, טו), כוונתי לתיקון עיוותי ראייה הגורמים לנו את הרוח הנכאה. בכל הדורות סבלנו, הוכינו גם מכות קשות... אך לא נפלנו ברוחנו, כי ראינו כל אסון על רקע הנצח. נקראנו **”עם עולם”**. ידענו, שעולמנו אינו מסתיים עם אסון זה. ידענו שעוד העתיד לפנינו. בהבטחה האלקית על הגאולה, ובראייה רחבה זו של המצב הזמני, קיבל האסון ממדים אחרים. הוא כאילו נתגמד פתאום, ואימתו לא הפחידה אותנו. אם ההווה היה קשה, ידענו שעבר ארוך מאחורינו, והנצח – לפנינו.

אבותינו חיו את כל אורכו של קו הזמן: הם הקיפו בתודעתם עבר, הווה ועתיד. הם היו **יצורים “קוויים”**. לעומת אבותינו, אנו **יצורים “נקודתיים”**: אנו חיים רק “נקודת חיים” צרה, את ההווה בלבד. צמצום זה של “שדה הראייה” משנה את יחסי הגודל, תופעות ההווה מקבלות ממדים עצומים. הנאות ההווה נראות גדולות מכפי שהן, וצרות ההווה נראות אימות מכפי שהן...

תפקידנו הוא הרחבת הפרספקטיבה ההיסטורית לעבר העבר והעתיד, כדי שנדע שלא “קפצנו” אל במת ההיסטוריה רק היום. מאחורינו עבר ארוך ומפואר, ועלינו לראות כיצד משתבצים דברים ברצף ההיסטורי. הוא הדין – העתיד, נרחיב אותו כחלק מטווח הראייה במדד הזמן. נדע, שלפני עם ישראל משתרע **הנצח**, וכי כישלונות זמניים וקשיים זמניים, אין בכוחם להשכיח מאתנו עובדה זאת. נקנה לעצמנו את “המחר שהוא לאחר זמן”.

האדם “הנקודתי” חי ללא חשבון התוצאות בעתיד, הוא האומר “אכול ושתה כי מחר נמות”. האדם ה”קווי” אומר “בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם – הפסד מצווה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה” (בבא בתרא עח, ע”ב).

האדם “הנקודתי” הוא “כמוץ אשר תשאנו רוח”, הוא מיטלטל עם כל שינוי קל במציאות; האדם “הקווי” שומר על יציבותו ואינו נשבר גם בצוק העתים.”

(אברהם רון, “האדם הקווי והאדם הנקודתי”, אל המקורות, כרך א)

שאלות לעיון

- א. מה, לדעתכם, מאפיין את תפיסת עולמו של האדם "הקווי"?
- ב. מה, לדעתכם, מאפיין את תפיסת עולמו של האדם "הנקודתי"?
- ג. מה התחדש לכם בעקבות קריאת הקטע?
התכוננו להציג את תוצר החשיבה שלכם בפני המליאה.

"מתחברים לשורשים"

נוער גוש קטיף שואל... צוות החינוך הדתי עונה

“מתחברים לשורשים” – נוער גוש קטיף שואל... צוות החינוך הדתי עונה תשובות תמציתיות

שאלה

מדוע הקב"ה מעמיד אותנו בניסיון הקשה של מאבק על גוש קטיף והשומרון? האם הקב"ה לא יודע את מסירותנו לארץ-ישראל?

תשובה

(א) ההתמודדות והצורך להיאבק על ערכים וחלקי ארץ מוציאים מתוכנו כוחות של מסירות נפש ומעצימים את מסירותנו לארץ. אצל חלק מאיתנו מאבק זה מביא להעמקה עיונית ומעשית בקשר שלנו לארץ-ישראל (מובן, שביסוד התשובה טמונה ההנחה כי "נסתרות דרכי הבורא").

(ב) שאלת היחס בין ידיעת ה' והמעשים שלנו קיים למעשה בכל התמודדות אמונית. ההתמודדות נועדה בעיקרה **בשבילנו** כבני אדם ששואפים להיות טובים יותר. אנו ממליצים לעיין במאמרים שהובאו בחוברת זו, הן במאמר העוסק בשאלת "אמונה בשעת משבר", והן במאמר העוסק ביחס בין הביטחון בקב"ה ומעשה האדם.

שאלה

לימדו אותנו במשך שנים רבות בחינוך הציוני-דתי על תהליך הגאולה. האם האירועים שאנו עתידים לעבור, זוגמת תהליך העקירה מגוש קטיף ושומרון, אינם מלמדים על נסיגה חלילה בגאולת ישראל?

תשובה

מדינת ישראל "ראשית צמיחת גאולתנו" מטרתה להתמודד עם צרכים ושאיפות רבות של עם ישראל: קיבוץ גלויות, שמירה על ביטחוננו, עצמאות, ותפקידים רבים נוספים. מספיק לזכור את אותם יהודים בתקופת השואה, חסרי כול ורעבים, על פתח תאי הגזים במחנות הריכוז, כדי להבין את ערכה הפיזי והרוחני של מדינתנו. אכן פעולות השלטון אינן עולות במקרים רבים עם החינוך שקיבלנו, אולם האלטרנטיבה איננה להחליף את המדינה אלא להחליף את השלטון במידת הצורך. מדינת ישראל לא סיימה את תפקידה, היא רק מתחילה אותו. קיימים קשיים רבים בדרך, אולם בע"ה נצליח להגשים את ייעודנו. למעשה הרבה מאוד מיכולת ההגשמה תלויה בנו.

שאלה

כיצד יש להתייחס לחברים או לאנשים אחרים החולקים עלינו וזוגלים בהשקפת עולם שונה ולפעמים אפילו מרגיזה?

תשובה

מחלוקות קיימות בעם ישראל זרות רבים. השאלה איננה על עצם קיום המחלוקת אלא על הדרך שבה מתנהלת המחלוקת, ועל היחס שבו נוקטים הצדדים זה כלפי זה. ניתן לנהל מחלוקת ללא שימוש בכינויים דוגמת "נאצי" ו"עוכר ישראל". הניסיון מלמד כי מחלוקת המתנהלת בדרך הסברה נכונה, ובעיקר בדרך נועם, מצליחה להעביר מסרים באופן הרבה יותר טוב ממחלוקת המבוססת על מהלומות הדדיות. באומרי "דרכי נועם" אין כוונתי לוותר על עקרונות או אידאולוגיה, אלא להדגיש את אופן התנהלות המחלוקת.

שאלה

אם חלילה תתבצע עקירת תושבי גוש קטיף והשומרון מבתיהם, האם יש לראות בכך את סוף הדרך? האם יש בכלל עתיד להתיישבות?

תשובה

עתידנו וגורלו של העם היהודי אינו מבוסס על מצב זה או אחר, קשה ככל שיהיה. אם חלילה תתגשם עקירת התושבים או נמשיך בהתיישבות, נמשיך להאמין, וכדברי השיר הידוע: "את המנגינה הזו אי אפשר להפסיק". יתרה מזו, מצבי משבר בעם ישראל מלמדים, כי זווקא מתוך המשבר צמחה ישועה, וכוחות חדשים ניתנו למתמודדים. בע"ה נזכה כולנו לגאולה השלמה מתוך שמחה.

שאלה

בימים אלו אנו עדים למאמרים רבים העוסקים בהתנגדות עזה למאבקנו. מאמרים אלו, המתפרסמים בעיקר בעיתונים חילוניים, פוגעים בציבור הדתי ובאנשי היישובים וגורמים לתחושות כעס ושנאה אצלנו כלפי העיתונאים והציבור החילוני.

תשובה

אתם בהחלט צודקים. ביטויי השנאה ומאמרי ההסתה אכן מעוררים תגובת-נגד טבעית. בד בבד עלינו לזכור כי גם במחנה שלנו ובעיתונים שלנו אנו עדים למאמרים קשים וסגנון בוטה נגד המחנה שאיננו דתי. לפיכך אנו מציעים בראש וראשונה "לא להתרגש" מאמירות אלו ואחרות. בסופו של דבר התייחסותנו האנושית ושמירתנו על סגנון דיבור ורמה מוסרית גבוהה הם שינצחו ויטו לצדנו את דעת הקהל. עם זאת עלינו להשתדל להשתלב במערכות התקשורת השונות ולהשפיע עליהן **באופן חיובי**. במקביל מומלץ לחשוב גם על אלטרנטיבות תקשורתיות ברמה גבוהה, שיהוו תחליף למערכות הקיימות וישנו את המצב הקיים.

שאלה

בימים אלו מתנהל מאבק בנושא הפיצויים. יש הטוענים כי עלינו למאוס בכל העניינים החומריים, להסתייג מקבלת הפיצויים ולהתמקד רק בהיבט הרוחני ובמאבק נגד העקירה.

תשובה

האמונה הבלתי מתפשרת ובלתי מתערערת היא יסוד מאוד חשוב במאבקנו. בד בבד יש לדעת, כפי שהדגשנו בשאלות קודמות, כי עלינו לבחון את **האפשרויות כולן** ולהתכונן לקראתן (ראו יעקב אבינו במלחמתו המתכונן לשלושה עניינים). מחד גיסא, עמידה איתנה והמשך בניין ארצנו, ומאידך גיסא, מאבק עקרוני, גם אם לא נכנסים לפרטים, על פיצוי הולם אם חלילה תתגשם העקירה.

עלינו להדגיש. שאלה זו רגישה ביותר ויש לנהוג בה בכל יישוב ואזור על פי החלטות מקומיות **של הציבור וראשי הקהל**.

שאלה

מדוע חלק מאיתנו אינם מצליחים לראות את הטוב במדינה?

תשובה

יכולת ראיית הטוב נובעת מנקודת המבט שלנו, אם אנו מסתכלים ובוחרים את ההיבטים השליליים במדינת ישראל, או אם אנו זוכים ורואים את נקודות האור. האם אנו מצליחים להפנים את התפתחותה הרוחנית והחומרית של מדינת ישראל יחסית למיעוט המשאבים בתקופת ראשית המדינה? האם אנו מצליחים להבין את גודל הנס שיש לנו בעצם קיום המדינה יחסית לשואה הנוראה שעברנו? למחנות הריכוז באשוויץ? האם אנו חושבים על המשמעות הרוחנית של צנחנים וטייסים הצועדים בשבילי מחנות הריכוז בפולין, באותם מקומות שבהם צעדו יהודים יחפים, עירומים וחסרי כול? כמוכן, עדיין אין מדינת ישראל שלמה, אולם אם נצליח להסתכל על "חצי הכוס המלאה" **ולראות את המכלול** ולא להתמקד בפרטים, גם אם קשים הם, נבין את גודל הנס וגודל הטוב שזיכה אותנו בורא עולם.

כרזות

פרי יצירתן של תלמידות המגמה לתקשורת חזותית - מכללת אמונה ירושלים,
בהזרכת יגאל גרוס, מרכז המגמה

מומלץ לערוך דיון וניתוח של הכרזות.

דוגמאות לנושאי דיון: משמעות הכרזה, אם מזדהים עם המסר, ניתוח מרכיבי הכרזה.

מלחמת אחים?!?

יש לנו חילוקי דעות, יש בניס הבדלים, אנחנו חושבים בצורה שונה, יש לנו שאיפות שונות, אין לנו אותם ערכים,
אך בכל זאת, יש לנו בסיס אחד משותף

אנחנו אחים!
רק ביחד, כעם אחד, ננצח.

משרד החינוך והספורט והאגף לחינוך מקצועי

אני לא צנצנת

אל תשים עלי תווית

מדינת ישראל
 משרד הבריאות והבריאות
 היחידה לחינוך לערכים

משרד החינוך והשכלה גבוהה של מדינת ישראל

ניצחון אינו בהכרח פיתרון.

זו זכותך להביע את דעתך!

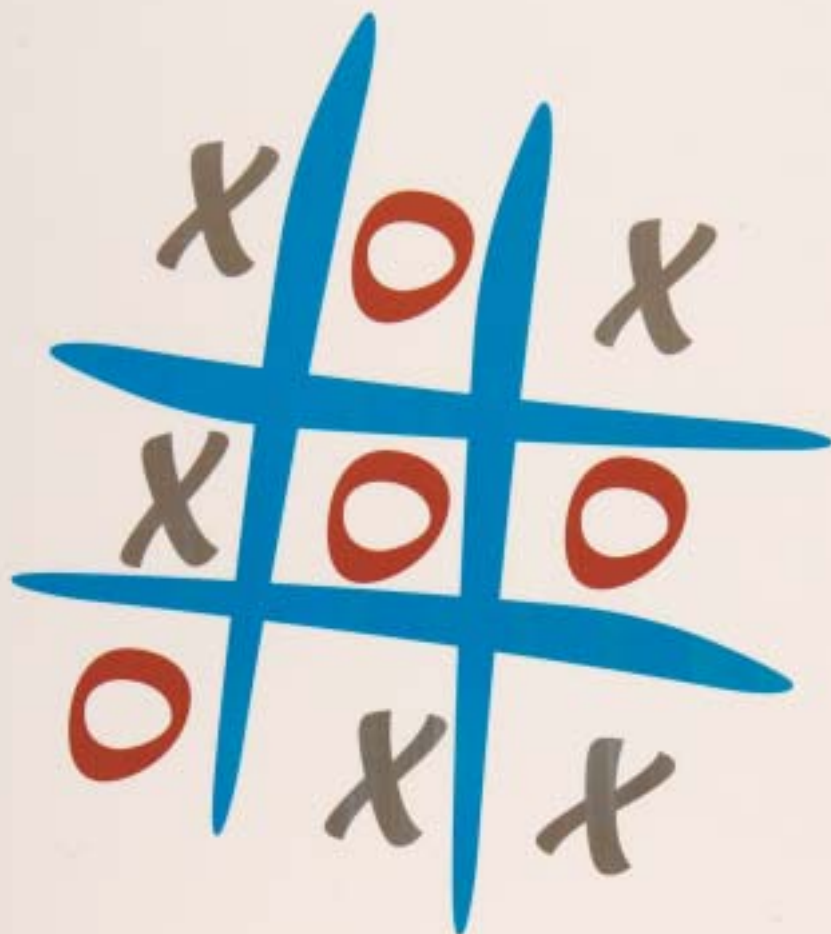
משרד החינוך והשכלה גבוהה של מדינת ישראל

פשוט ללמוד לחיות יחד

משרד החינוך והשכלה גבוהה של מדינת ישראל

הריבוע של השכן ירוק יותר?

- בואו ננסה להתחשב באחר, אם הוא שונה זה לא הופך אותו בהכרח לאויב שצריך להביס, גם לחלק שלו יש משמעות, גם לדעה שלו יש מקום ואם נלמד לחיות יחד זה יהפוך את המציאות שלנו לטובה יותר.

מדינת ישראל - משרד החינוך - אגף חינוך במחוזות - חינוך לרווחה

דני אהרן עיינר

כא אגב והשורשים שלו

משרד החינוך והתרבות. היחידה לחינוך לערכים.

ניסינו ליצור כאן בארץ
 טיפוס ישראלי, לא גלותי.
 ושכחנו שישראלי,
 יכול לצמוח רק מיהודי גאה, שיודע
 מהי יהדותו ומורשתו של עם ישראל.
 אם לא נדע מאיפה באנו
 איך נדע לאן נלך?!

**בלי שורשים -
 אי אפשר לצמוח**

משרד החינוך והתרבות היחידה לחינוך לערכים

